

SBOŘNÍK



2005

Státní okresní archiv
Přerov

SBORNÍK
Státního okresního archivu
Přerov

Přerov 2005

ISBN 80-86388-29-8

ISSN 1214-4762

Obsah

Petra Martinková – Lékařství proti mornému povětří aneb pohled do léčitelství v 16. století	5
Milan Chumchal – Svatojiřská amuletní medaile	10
Jiří Lapáček – Korespondence D. J. I. Hofferera s moravskými městy . . .	15
Miroslav Marada – Antroponymický obraz tovačovské židovské obce konce 18. a 1. poloviny 19. století	35
Renata Skřebská – Barokní sochy Ondřeje Zahnera	45
Ivan Krška – MUDr. Marie Desfours-Walderode	55
Milan Chumchal – Slezské ražby v nálezu mincí v Přerově v roce 1923	64
Jan Lužný – Ing. Antonín Dvořák (1929–2005)	79
Jarmila Klímová – Originály školních obrazů ve sbírkách Muzea Komenského v Přerově	83
Věra Fišmistrová – Architekt Jan Mráček – srdcem věrný Přerovan...	111
Jan Jirka – Rodina Elmerova v Přerově	138
Lucie Polášková – Vznik a vývoj tiskáren „Obzor“ a „Strojil“ v Přerově	151
Oldřich Fiala – Bibliografický pohled na tajemství tónu zvonu aneb Zvonařská dílna Dytrychova v Brodce u Přerova	161
O autorech	168

Petra Martinková

Lékařství proti mornému povětrí aneb pohled do léčitelství v 16. století

Ve svém příspěvku se chci, jak už název napovídá, pokusit o sondu do raně novověkého léčitelství, která vychází z rozboru jednoho pramene. Jedná se o rukopis, který je uložen ve Státním okresním archivu Přerov.¹

Kniha pochází z 16. století,² je psána na papíře a sestává ze 102 stran o rozměrech 19 x 23 cm. Vazba chybí a je těžké posoudit, zda je kniha úplná, protože není foliovaná. Text je psán česky, část nadpisů je rubrikována, zřídka se vyskytují ilustrace. Rukopis se dochoval v nepříliš dobrém stavu, strany jsou potrhány a poškozeny vodou, papír je zhnědlý.

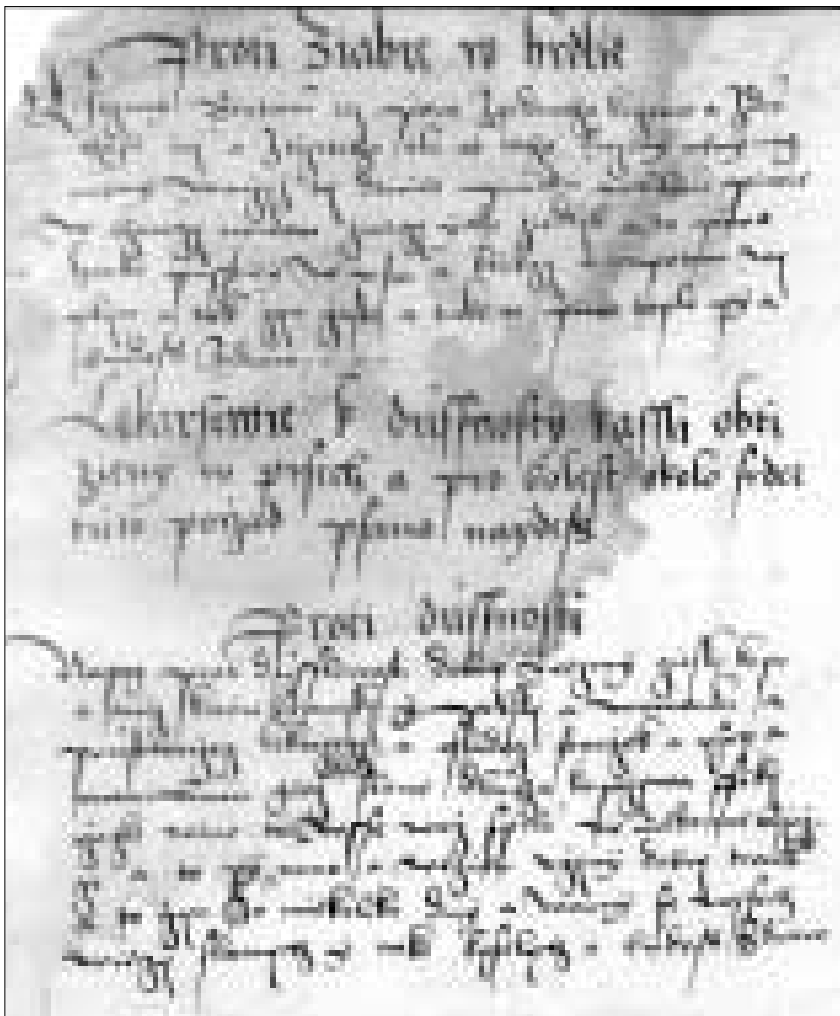
Původ rukopisu je pro nás zahalen tajemstvím, protože neznáme jeho autora ani místo vzniku. Do Státního okresního archivu Přerov byl převzat z Říkovic.

Rukopis obsahuje celkem 346 receptů na léčbu 38 nemocí či zdravotních problémů. Škála neduhů je velmi široká. Častá jsou kožní onemocnění a vředy, nazývané např. vlk nebo rak, což při tehdejšímu stavu hygienických podmínek není ničím překvapivým. Běžně se vyskytovaly zažívací problémy, choroby dýchacího ústrojí, močového ústrojí, spáleniny, různé druhy poranění a zlomenin, dna, bolesti zubů. Z infekčních nemocí jsou jmenovány neštovice, žloutenka a mor. Označení mor se ovšem vztahovalo na všechna epidemická onemocnění způsobující hromadná úmrtí. Kromě pravého moru se tak jednalo např. o pravé neštovice, různé typy chřipky nebo tyfus.³ Kuriózně dnes působí rady, jak zabránit očarování, či jak postupovat v případě otrávení jedem. Rukopis uzavírají kapitoly věnované dětským nemocem a gynekologickým problémům, z větší části však obsahují postupy pro přípravu povzbuzujících prostředků pro muže.

Základ každého receptu tvořily léčivé rostliny. Mezi nejčastěji používané patřila verbena, šípek, pelyněk, zeměžluč, šalvěj, křen, ruta, petržel. Tedy rostliny, které byly pro každého snadno dostupné. Z dnešního pohledu je zajímavé, že ani v jednom receptu se nedoporučuje např. heřmánek nebo meduňka, byliny dnes velmi ceněné.

Běžně se setkáváme také s kořením, které se k nám dováželo, jako byl anýz, lékořice, zázvor, pepř, galgan, nebo i s jinými surovinami, třeba masitím.⁴ To mimo jiné svědčí o čilém mezinárodním obchodu. Naši obchodníci zámořská léčiva nakupovali převážně v Benátkách, v 16. a 17. století vzrostl vliv trhů léčiv v Linci, Lipsku a Frankfurtu nad Mohanem.⁵

V receptech se jen výjimečně uvádí, kdy je nevhodnější danou bylinu trhat, nebo jaké množství je potřeba pro výrobu léčiva použít. Z popisu vyplývá, že se byliny používaly jak čerstvé, tak i sušené. Pokud by potřebná rostlina nebyla zrovna po ruce, bylo uvedeno, čím je možno ji nahradit.



Ukázka rukopisu. Státní okresní archiv Přerov, Sbíрка rukopisů

Léky se většinou podávaly v tekuté formě, ale vyskytují se i návody, jak zhotovit masti a zásypy. Sušené byliny se nenechávaly luhovat v horké vodě, ale v pivě nebo víně. Tyto nápoje byly obvykle blíže specifikovány, takže víme, že se u nás konzumovalo víno červené, bílé, pálené, staré, řecké, vlašské, horké, teplé, dobré nebo „dobré víno, kteréž muožes míti nejlepší“.⁶ Stejně pestrá byla i škála druhů piva. Zatímco ve středověkých receptech bylo víno určeno jen pro bohaté a chudí je nahrazovali pivem,⁷ v tomto případě se nedá vysledovat žádný rozdíl. Z nealkoholických tekutin se používalo mléko, a to i ženské, ocet, olej, výjimkou nebyla ani krev zvířecí nebo menstruační.

Další důležitou složku receptů tvořily produkty živočišného původu. Kromě másla, sádla, vajec a medu to byly různé druhy výkalů. Např. „koňské

*lejno a psí lejno bílé a vepřové lejno*⁴⁸ se doporučovalo k léčení žloutenky. Léčba vycházela z víry v demony nemoci, které se lidé všelijakými odpornými prostředky snažili vyhnat z těla.⁹ V této oblasti se nejvíce uplatňovalo magické či pověřené jednání. Je však často velmi těžké od sebe tyto formy odlišit.¹⁰

Magické působení je zcela zřetelné při používání různých živočichů nebo jejich částí. Příkladem může být návod k léčbě zimnice: „...*uvěž nemocnému na hrdlo tu zelenú žabku, která bývá na dřevě, ...a dokud ta žabka bude živá, dotud zimnice bude, a když umře, minet hned.*“¹¹ Magickým prvkem je zde přenos nemoci na zvíře, tedy magie dotyková (kontagiosní).¹² Nemoc se přenesla na žábu, která je v přímém kontaktu s nemocným. V tomto případě je magické působení hned dvojí. Druhou částí je tzv. léčba sympatická, při které se uplatňuje zásada podobné léčit podobným.¹³ Proto se věřilo, že studená žába má odejmout zimnici.

K uzdravení nemocného měly přispět také modlitby, verše z Bible nebo zaříkávadla napsaná na papír, který měl dotyčný neustále nosit při sobě. Čím nesrozumitelnější slova zaklínadlo obsahovalo, tím magičtěji působilo, protože člověk mohl věřit, že obsahují jména démonů, kteří nemoc způsobili.¹⁴ Takový postup byl zvolen při léčbě epilepsie. Na lístku, který měl nemocný nosit na krku, mělo být napsáno: „*In nomine + sancte + et individue + trinitatis + amen + Caspar fert + nurnera + Melchior + thus + Baltasar + aurum + hec + tria + nomina + regum + sunt + quis + quis + portaverit + secum + salnetur + a morbo + demony + et pietatis + caduco + hely + helon + lama sabatany + tetragramaton + sanctus + Valentinus + episcopus.*“¹⁵ V našem případě se jedná o zkomolenou latinu.

Návody na léčení epilepsie zaujímají v knize zvláštní místo. Je jich ze všech receptů nejvíce (39), jsou nejdelsí, často jsou popsány až na třech stranách a obsahují nejvíce magických či pověřených úkonů. Podle četnosti receptů nemůžeme usuzovat, že by se epilepsie vyskytovala v 16. století tak často. Autora zaujala snad i proto, že lidé trpící touto nemocí byli často společností izolováni,¹⁶ bývali označováni za posedlé ďáblem nebo zlým duchem. Ode dávna neznámé děsilo a zároveň přitahovalo.

Epilepsie je v knize nazývána padoucnicí, velikou nemocí nebo nemocí sv. Valentina.¹⁷ Podle autora vzniká tímto způsobem: „...*ta nemoc se stává od přílišné páry, ješto v mozk jde, pakli se stane od m[d]loby mozku, tehdy bude mítí mnoho pěn na ústech, když padne, pakli se stane od žaludka, tehdy nemuož požití, pakli má tu nemoc od měchýře, tehdy se spička.*“¹⁸ V tomto místě, bohužel, popis končí. V první části však autor správně určil, že se jedná o poruchu mozku.¹⁹ Paleta léčebných prostředků byla opravdu pestrá. Doporučovalo se odříkávání modliteb, půst, pouštění žilou, požívání havraních vnitřností, prachu z kostí mrtvého, psí žluči nebo labutí krve. Vyléčení mělo nemocnému přinést také toto počínání: měly mu být ostříhány nehty²⁰ na rukou i na nohou a vlasy, které rostou nad očima a ušima. Přitom měl odříkávat: „*Svatému Valentinu Pán Buoh dal moc na jeho přirození za jeho utrpení, aby on svou mocí vládl a potom jej Pán Buoh zase vzal svú moc tvé žehnání ve jméno + Otce + i Syna + i Duchu svatého amen.*“ Nemocný pak odešel ke štěpu hrušky nebo jabloně. Pokud se jednalo o dítě, měli u chlapce otec, u dívky matka vyvrtat nad hlavou postiženého díru do stromu, do té uložit vlasy i nehty a díru utěsnit hlohovým kolíkem. Nemoc-

ný měl ještě jednu odříkat zaklínadlo. Vše se mělo uskutečnit ve čtvrtek do slunce.²¹ Ani u léčby epilepsie nechyběly léčivé byliny. Nejlépe měla působit verbená, dále devětsil, routa a jmelí. Poslední tři jmenované rostliny se doporučují i dnes, především pro své uvolňující a uklidňující účinky.²²

Také ve své době získávaly recepty na hodnověrnosti, pokud na ně odkazovala všeobecně známá autorita, nebo bylo možno dokázat, že se někdo po požití léku uzdravil. Při léčbě močových kamenů se autor odvolával na mistra Albína,²³ kterým je nepochybně míněn Albík z Uničova,²⁴ na žaludek²⁵ byl nejvyšší autoritou „*mistr Ypocrates*“.²⁶

Každodenní popíjení převařené šťávy ze zelí mělo působit preventivně proti otrávení jedem a osvědčilo se jak paní z Rožmberka, tak uherskému králi Matyáši.²⁷

Protože některé způsoby léčby se mohly pacientům protivit, doporučovalo se „*pro ohyzdnost neprav nemocnému*“,²⁸ z čeho je lék připraven. Naopak pacient jistě okřál alespoň na duši, že jeho případ není ztracen, když se dočetl, že „*to jest jistý lék a jest mnohokrát zkoušený*“²⁹ nebo „*a nikdá nebude člověka trápiti*“.³⁰ Už méně optimisticky působí hodnocení „*nepomůžeš lit jemu to hned, ale dej jemu tak dlouho, ažt mu vždy milý Pán Buoh ráčí pomoci*“³¹ či „*tím mnoho lidí zhojeno jest, leč by smrtelná žlútenice se přihodila*“.³²

Po staletí se lidové léčitelství neměnilo a s mnoha jeho projevy se můžeme setkat i v současnosti. Podobnosti postupu i terminologie je možno ukázat na receptech pro léčbu močových kamenů, které byly zaznamenány v rozsahu tří staletí. První ukázka pochází z rozebíraného rukopisu: „*Vezmi sena drobného, vytřeného, a ova nemláčeného vršky a byliny spálené z staré peci, vař na dobrém víně, až polovice uvře, a neb třetina. Pí ráno a večer, a zvláště v lázni, udělaje sobě vanu a vezma toho všeho, jako svrchu psáno stojí. Vař v vodě a obkládaj se tím, napřed i na ledví, což muožeš najhorčěji, a pí nápoj ten svrchu psaný. Zkušeno jest na mnohých.*“³³

Tento text se nachází v knize Jana Jiřího Středovského³⁴ *Medicus domesticus* a vznikl na přelomu 17. a 18. století: „*Vezmi semene petrželového, jader meruňkových, to vše zetři na prach, což by se zdálo, dej nemocnému píti v pivě a vlož se do peřin, to velmi kámen krotí.*“³⁵

Radu uzavírá recept od Josefa Frimla z roku 1791: „*Lékařství na kámen v měchýři a bolest v ledví, a také proti bolesti hřbetové: Vezmi olši, co jí toho roku vyrostlo, s listem a spal v novým hrnci, slej jej dobře, dej nemocnému ten prach v teplém pivě a bude od toho zdrav.*“³⁶

Daný rukopis nám umožnil nahlédnout do života obyčejného člověka 16. století. Poznali jsme, co ho tránilo i jak se tomu pokoušel čelit. Jaká byla úspěšnost léčby, už ne zjistíme, není možné ani s jistotou doložit, zda tyto konkrétní recepty byly používány v praxi. Z dnešního pohledu můžeme říct, že věky přeověřené podávání bylin mohlo pozitivně ovlivnit průběh nemoci. Jinak asi platilo staré pořekadlo: Věř a víra tvá tě uzdraví!

Poznámky

- 1 Státní okresní archiv Přerov (dále jen SOKA Přerov, fond Sběrka rukopisů, inv. č. 158.
- 2 BRIQUET, Ch. M.: *Les Filigranes. Dictionnaire Historique des Marques du Papier* I. Hildesheim 1977, var. 2486, Olmütz (1524–1541).

- 3 SVOBODNÝ, P. – HLAVÁČKOVÁ, L.: Dějiny lékařství v českých zemích. Praha 2004, s. 23–24.
- 4 Mastix, v textu označován jako masticum, ztuhlá pryskyřice z pistáciovníku, pistacia lentiscus, v lékařství využíván při problémech se zažíváním.
- 5 RUSEK, V. – SMEČKA, V.: České lékárny. Praha 2000, s. 77.
- 6 SOKA Přerov, fond Sb. rukopisů, inv. č. 158, fol. 38v.
- 7 ŘÍHOVÁ, M.: Dvorní lékař posledních Lucemburků. Praha 1999, s. 46.
- 8 SOKA Přerov, fond Sb. rukopisů, inv. č. 158, fol. 4r.
- 9 ČIŽMÁŘ, J.: Lidové lékařství v Československu. Brno 1946, s. 205.
- 10 RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: Magie, pověry, zvyk, lidové náboženství – jejich vzájemné vztahy. In: Magie a náboženství. Sborník příspěvků z konference karpato-logické komise pro lidové obyčej MKKK. Uherské Hradiště 1997, s. 31–35.
- 11 SOKA Přerov, fond Sb. rukopisů, inv. č. 158, fol. 1v.
- 12 Čižmář, s. 160.
- 13 Tamtéž, s. 153.
- 14 KIECKHEFER, R.: Magie a čarodějnictví ve středověké Evropě. In: Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost. Praha 1997, s. 18–19.
- 15 SOKA Přerov, fond Sb. rukopisů, inv. č. 158, fol. 35r. Stejný návod na léčení epilepsie je uveden již na foliích 16r–16v, obsahuje však v magickém textu menší změny, které patrně byly způsobeny nepozorným přepisem a neznalostí latiny. Např. místo slova *salnetur* je uvedeno *soluitur*, na místo *demony* je *domini* atd.
- 16 FOUCAULT, M.: Psychologie a duševní nemoc. Praha 1971, s. 60.
- 17 Sv. Valentin – římský mučedník († 269), ochránce proti epilepsii.
- 18 SOKA Přerov, fond Sb. rukopisů, inv. č. 158, fol. 33r.
- 19 VOKURKA, M. – HUGO, J.: Praktický slovník medicíny. Praha 2000, s. 110–111.
- 20 Čižmář, s. 75 – nehty působily jako prostředek proti uřknutí.
- 21 SOKA Přerov, fond Sbírka rukopisů, inv. č. 158, fol. 29v.
- 22 DUGASOVÁ, A. – DUGAS, D.: Babiččiny bylinky: průvodce našimi léčivými rostlinami. Praha 2002, s. 143, 165, 209.
- 23 SOKA Přerov, fond Sb. rukopisů, inv. č. 158, fol. 5v.
- 24 Zikmund Albík z Uničova (1360?–1426) – působil na lékařské fakultě pražské univerzity, osobní lékař králů Václava IV. a Zikmunda, autor řady lékařských spisů, např. Compendium medicine nebo Vetularius.
- 25 SOKA Přerov, fond Sb. rukopisů, inv. č. 158, fol. 14r.
- 26 Hippokrates (460–380 př. n. l.) – řecký lékař a filozof, jeden z otců lékařské vědy, výzkumy své lékařské školy shrnul v tzv. Corpus Hippocraticum.
- 27 SOKA Přerov, fond Sb. rukopisů, inv. č. 158, fol. 3r.
- 28 Tamtéž, fol. 6v.
- 29 Tamtéž, fol. 32v.
- 30 Tamtéž, fol. 6r.
- 31 Tamtéž, fol. 33v.
- 32 Tamtéž, fol. 4r.
- 33 Tamtéž, fol. 6r.
- 34 Jan Jiří Ignác Středovský (1679–1713) – kněz, vlastenecký buditel a historik, autor knih Mercurius Moraviae memorabilium, Sacra Moraviae historia.
- 35 Jan Jiří Středovský: Medicus domesticus, s. 224. ed. Matušík, B. – Cekota, V. Strojopis, Přerov 1972. Edice je uložena v knihovně SOKA Přerov, originál v Muzeu Komenského v Přerově.
- 36 MERCOVÁ, M.: Rozličné lékařství pro lid chudobný. Edice rukopisu z roku 1791. In: Sborník Muzea Kroměřížska IV/2001. Kroměříž 2002, s. 49.

Milan Chumchal

Svatojiřská amuletní medaile

Žádná oblast lidské činnosti nestavěla člověka do tak velkého nebezpečí ohrožení života, jako vojenské řemeslo. A války, ať již většího nebo menšího rozsahu, ty provázely lidstvo celou jeho historií.

Voják, účastník válečných tažení a bitev, byl neustále vystavován smrtelnému nebezpečí a dával v sázku svůj život. Nelze se tedy divit, že právě ve stavu vojenském byly rozšířeny nejrůznější ochranné čarovné prostředky, zaříkání, kouzelné amulety a talismany, jimž byla přisuzována moc chránit svého nositele před zraněním a smrtí. Zvláště ve středověku, který si tolik liboval v symbolice, našly tyto kouzelné prostředky největší rozšíření. Na čepelích mečů můžeme nalézt celou řadu kouzelných značek, které zaručovaly ochranu bojovníka před nepřítelem. Magický význam byl připisován šťastným číslům 1, 3 a 7 a jejich kombinacím, případně značkám planet, různým heslům apod. Meče, jejichž čepele zdobilo magické číslo 1414 nebo 4141, hojně rozšířené v 16. století, dodnes zdobí sbírky nejednoho muzea.

Zvláštní oblíbené se v 17. století těšily amuletní medaile¹ s obrazem sv. Jiří², tzv. svatojiřské medaile, které svému nositeli zaručovaly bezpečnost, ochranu před bodnou a sečnou ranou, před zraněním střelou, ale i před nebezpečím pádu z koně. Víra v jejich zázračnou moc byla tak silná, že málokterý voják se bez nich cítil v bezpečí.

Impulz k ražbě amuletní svatojiřské medaile vycházel z dobových pověstí o zázračné moci mansfeldského tolaru, tradovaných od 1. poloviny 16. století. Časově se tyto pověsti vázaly k válkám, které v první polovině 16. století mezi sebou vedly Španělsko a Francie o nadvládu v Itálii. Nejstarší pověst se vztahuje k bitvě u Kochersbergu. Blíže nejmenovaný císařský důstojník byl v boji smrtelně zasažen nepřátelskou střelou. K údivu všech však nepadl mrtev k zemi, dokonce nebyl ani zraněn. Střela totiž zázrakem zasáhla mansfeldský tolar, který měl důstojník u sebe. Když se postupně vynořovaly další podobné zázračné případy, pověst o kouzelné moci tolaru se mezi vojáky bleskurychle rozšířila a každý se snažil tuto minci získat. Jeho zázračná moc byla připisována sv. Jiří, jehož obraz tolar nesl.³

Podle pověstí měly čarovnou moc bez výjimky všechny tolaru, které nesly obraz sv. Jiří. Přesto vojáci dávali přednost z neznámých nám dnes důvodů určitým ročníkům, jejichž cena pak závratně stoupala a dosahovala až třicetinásobku původní hodnoty.

Zvláště žádanými byly ročníky 1486–1526, které nesly na čabrace koně nápis ORA PRO NOBIS (Pros za nás) nebo ročník 1613, ve kterém mělo podle předpovědi dojít ke konci světa.

Sedmnácté století dalo znovu ožít pověstem, které pomalu upadaly do zapomnění. Bylo to století, vyplněné na evropském kontinentu neustálý-



Mansfeld – Frideborn tolar 1585 společná ražba
 Peter Ernest-Johann Albert-Johann Hoyer-Bruno-Hoyer Christoph (1579–1585)

- A – v perlovém vnitřním kruhu znak vévodství Mansfeld-Frideborn. V horní polovině neúplný letopočet: 85. V horní části nad obrazem mincmistrovská značka: B – dvojitá lilie – M. Vnější kruh perlový, po celém obvodu setřelý.
 Opis: PE.ER.IO.AL.IO.HO:BRVNO:HO.CHR:FRA.E.PA. (Peter Ernest, Johann Albert, Johann Hoyer, Bruno, Hoyer Christoph Fratres Et Patruelles)
- R – V perlovém vnitřním kruhu pod říšským jablkem sv. Jiří ve zbroji na koni vlevo, zabíjející kopím draka. Vnější kruh perlový.
 Opis: COMI:E:DOMI:IN:MAN:NOBI:DOMI:I:HEL: (Comites Et Domini In Mansfeld Nobiles Domini In Heldrunen)

mi válkami. Vedle třicetileté války, která zachvátila téměř všechny evropské země, to byly zejména vleklé války s Turky, které přinášely nesmírné utrpení a neustálou potřebu silných armád.

Vojáci, kteří byli najímáni do válek proti „pohanským“ Turkům, se zpravidla soustřeďovali v Uhrách, které tvořily nástupní prostor pro chystaná tažení. Jejich prostřednictvím se do Uher dostala a znovu ožila pověst o záračné moci mansfeldských tolarů, podle níž byl voják, který měl tuto minci u sebe, pod zvláštní ochranou sv. Jiří a mohl se odvážit i do té nejkruťější válečné vřavy. Vzrůst poptávky vyvolal zahájení ražby tzv. svatojiřských tolarů v kremnické mincovně, ale ani toto opatření nepomáhalo. Jejich naprostý nedostatek vnukl rytcům želez v kremnické mincovně⁴ myšlenku vyrábět svatojiřské medaile, napodobující nedostávající se toлары. Měla sloužit jako talisman nebo amulet. Z toho důvodu bývají v systému medailí řazeny do kategorie amuletů a talismanů.

Dosud nebylo spolehlivě objasněno, kdo byl autorem prvních razidel této kremnické medaile, jakého vzoru bylo při její tvorbě použito, a otevřenou otázkou zůstává i možnost, zda se nejedná o původní návrh. V literatuře bývá zpravidla jako rytec svatojiřského motivu nejstaršího typu uváděn Daniel Haller.⁵ Tento původem augsburgský zlatník, působící v kremnické mincovně jako hlavní rytec v letech 1617–1627, byl autorem řady renesančních medailí. Zvláštní místo v jeho tvorbě zaujímá medaile Vincenta Muschingera z roku 1618, jejíž rubová strana se svatojiřským motivem posloužila jako vzor a předloha pro pozdější ražbu medailí amuletního cha-

rakteru, které jsou v odborné literatuře, podle svého ústředního námětu, nazývány svatojiřské.

Jejich ražbu v Kremnici zavedl Christian Hermann Roth,⁶ hlavní rytec v letech 1653–1690. Přesné datum není známo, odborná literatura uvádí zpravidla 80. léta 17. století, i když není vyloučeno, že byly raženy již dříve. Tyto medaile nesly po celou dobu svého vydávání stejný obraz, dodržovaný a napodobovaný i u méně honosných exemplářů. Pro nejstarší emise z tvorby Christiana Hermanna byla charakteristická klidná, staticky vyrovnaná scéna obrazu. Pozdější medaile, již pod vlivem baroka, ztvárňovaly námět výpravněji a dynamičtěji.



Svatojiřská amuletní medaile
Kremnica b. l. mosaz (se stopami po závěsném oušku)

A – Uprostřed pole svatý Jiří ve zbroji na koni vlevo, kopím zabíjející draka, zmítajícího se pod kopytý koně. V pravé dolní části malá klečící postavička panny. Vnější kruh perlový.

Opis: S.GEORGIUS.EQVITVM.PATRONVS (Svatý Jiří ochránce jezdců/rytířů)

R – Uprostřed pole na palubě plachtěnice zmítané větrem na rozbouřeném moři postavy spícího Krista a dvou apoštolů. Vnější kruh perlový.

Opis: IN TEMPESTATE.SECVRITAS :: (V bouři bezpečí)

Při zpracování svatojiřského námětu využil rytec jako předlohy v podstatě beze změn rubní strany Muschingerovy medaile Daniela Hallera z roku 1618.

Pro rubovou stranu amuletní medaile byl záměrně volen biblický námět, který plně vyhovoval účelu, k němuž měla medaile sloužit. Nešlo však jen o ochranu života bojovníka, ale současně i o vyjádření jeho důvěry v to, že nad „pohanskými“ Turky zvítězí jen díky hloubce svého křesťanského přesvědčení a víry.

Obraz rubové strany je výtvarným zpracováním novozákonního příběhu.⁷ Při plavbě přes Genezaretské jezero se strhla prudká bouře a vlny rozbouřené silným větrem hrozily potopit loď. Zatímco Kristus na palubě spal, dva apoštolové, kteří ho provázeli, prožívali okamžiky plné úzkosti a obav o život. Jeden z nich probudil Krista ve strachu, že se loď každým okamžikem

kem potopí. Kristus však oba apoštoly pokáral za malověrnost a bouři k jejich údivu ztišil.

Rytec zachytil dramatickou scénu velmi jednoduchými, ale zato výstižnými prostředky. Vlny, valící se přes palubu lodí, vzedmutá plachta a vítr, foukající z mraku vpravo nad lodí. Drama okamžiku vyjadřují postavy na palubě. Zatímco v Kristově tváři, který spí v levé části, se zračí klid, gestikulace apoštola na lodní zádi vyjadřuje zděšení a bezmocnost. Z pozice apoštola, který budí Krista, je cítit strach, ale současně i naději.

Ražba svatojiřských medailí dosáhla v Kremnici svého vrcholu v díle Jeremiase Rotha, hlavního rytece v 1. polovině 18. století a posledního představitel medailérské rodiny Rothů, působících v Kremnici. Jeho svatojiřské medaile značené signaturou R již nesly výrazné stopy barokního citění. Jeho smrtí v roce 1751 skončily i ražby svatojiřských medailí v Kremnici. Nezmyslely však úplně. Pouze jejich ražba se přesunula do ostatních uherských mincoven a později i do zahraničí, kde byly vydávány až do konce 1. poloviny 19. století, ovšem již v omezeném rozsahu.

Poznámky

1 Svatojiřské medaile byly vydávány v různých variantách, ať již ražené nebo odlévané. Materiál, z něhož byly zpočátku vyráběny, bylo zlato a stříbro, později bylo přikročeno i k výrobě z obecných kovů. Jejich velikost odpovídala velikosti oběžných mincí, tolaru, jeho násobkům a dílům, tedy zhruba od 40 do 16 mm. Tato skutečnost, stejně jako fakt, že v oběhu byly i „svatojiřské“ mansfeldské toлары, vedly k terminologickým nepřesnostem. V odborné literatuře je mnohdy medaile, zejména pokud jde o menší rozměr, označována jako amuletní mince. V zájmu užití správné terminologie je z numismatického pohledu nutné rozlišovat oběžné mince, které jako amulet sloužily druhotně, a amulety, které byly vyráběny jen pro tento účel, nikoli jako platidlo.

2 Svatý Jiří (Georgius) – svátek 24. dubna. S jeho svátkem je spojován příchod jara, ochránce zemědělců, stád, opevněných sídel a strážních míst. Od raného středověku uctíván jako ochránce vojáků, jezdců (rytířů) a všech, kteří měli co dělat se zbraní (mečíři, puškaři).

Vzhledem k naprostému nedostatku biografických historických pramenů je považován spíše za postavu mytologickou, hrdinu nesčetných legend. Nejznámější je zpracování v kodexu *Legenda aurea*, sbírce životopisů svatých od Jakuba de Voragine (1230–1298).

Jiří žil ve 3. století. Pocházel z urozené rodiny v Kappadokii v dnešním Turecku. S matkou odešel po otcově smrti do Palestiny. Za císaře Diokleciana vstoupil do vojenské služby a stal se tribunem. V té době, podle legendy, trápil zemi drak, jemuž museli obyvatelé denně obětovat k nasycení dvě ovce. Když byla stáda vyhubena, došlo na oběti lidské. Jako první měla být obětována královská dcera. Jiří však draka zabil a princeznu vysvobodil. Podle jiné verze draka pouze zranil a ukázal lidem s tím, že draka zabije, pokud se nechají pokřtít. Lidé to přislíbili, a když draka skutečně zabil, nechalo se 15 000 obyvatel pokřtít.

V roce 303 (uvádí se i rok 305) byl pro své křesťanské vyznání zajat, mučen a nakonec v Nikomédii (podle jiné verze v Lyddě – Diospolis v Palestině) stat mečem.

Svatojiřský kult se rychle šířil po celém světě. Do německých zemí pronikl v 9. století a odtud v 10. století i do zemí českých. Sv. Jiří je uctíván nejen církví katolickou, ale i pravoslavnou. Velké úctě se těší zejména v Anglii a Rusku.

Sv. Jiří bývá zobrazován jako rytíř ve zbroji na bílém koni, zabíjející kopím draka, který se zpravidla zmítá pod kopyty koně. V pozadí na pahorku klečící postava panny. Podle středověké křesťanské symboliky představuje sv. Jiří ctnostného rytíře, obránce křesťanství zabíjejícího v podobě draka ďábla pohanství. Tím osvobozuje

křesťanskou víru, symbolizovanou klečící pannou. V širším slova smyslu tedy zápas dobra a zla. Sv. Jiří je považován za symbol rytířskosti.

- 3 Podle rodových tradic byl sv. Jiří ochráncem domu hrabat z Mansfeldu. Jeho vyobrazení se proto vyskytovalo na všech mansfeldských ražbách.
- 4 Rytci želez (ražebních kolků) byli ve středověku zaměstnanci mincovny, kteří ryli v negativu mincovní obraz do razidel z měkkého železa. Razidla se pak zakalovala, aby odolala úderu kladiva. Ražba medailí byla v Kremnici od poloviny 16. století soukromou věcí rytců. Banská mincovní komora jejich vydání pouze evidovala a uschovala použitá razidla.
- 5 Daniel Haller (Jaroslav Lugs, Ján Horák uvádějí Daniel Hailer). Zlatník působící v Augsburgu. V Kremnici poprvé připomínán k roku 1617 jako „Daniel Eisen-schneider“. Do mincovny se dostal někdy po roce 1615, kdy funkce hlavního rytce nebyla po smrti M. Socka obsazena a komora hledala vhodného kandidáta. Obrátila se na dva augsburské zlatníky, Wolfa Pollera a Daniela Hallera, a zadala jim výrobu zkušebních razidel na stejný námět. Po posouzení předložených návrhů zvítězila Hallerova práce. Až do své smrti 5. 5. 1627 působil v mincovně jako hlavní rytec. Užíval signatury D.H. V mincovně působil ve funkci hlavního rytce v letech 1633–1643 i jeho syn Daniel Haller mladší, užívající stejné signatury jako otec. Zemřel někdy před rokem 1647.
- 6 Christian Hermann Roth patřil k významné medailéřské rodině Rothů von Rothenfels, jejíž příslušníci působili v kremnické mincovně od 2. poloviny 17. století do roku 1751. S touto rodinou je spjata ražba svatojiřských medailí v Kremnici. Jako první zástupce rodiny Rothů je připomínán podkomorský gróf Hermann, který zemřel v roce 1654. Jeho potomci pak zastávali v kremnické mincovně funkci hlavního rytce: Christian Hermann (1654–1690), Hermann (1690–1726), Jeremiás (1726–1751).
Christian Hermann byl v roce 1645 ustanoven v mincovně za lisaře razidel. 18. 1. 1653 byl jmenován rytcem a po otcově smrti v roce 1654 hlavním rytcem. Jeho rukopis nese celá řada kremnických medailí, z nichž nejvýznamnější místo zaujímá medaile svatojiřská. Svá díla signoval značkou C.H.R. Měl tři syny, z nichž Hermann, po otci od narození němý, byl předurčen jako jeho nástupce.
- 7 Nový zákon. Evangelium sv. Matouše 8,23, Evangelium sv. Marka 4,35, Evangelium sv. Lukáše 8,22.

Literatura

- BÍLÝ, Jan Evangelista: Legenda čili Čtení o milých Svatých Božích. Praha 1865.
Byzantské legendy. Výběr textů ze IV. – XII. století. Praha. Vyšehrad 1980.
HLINKA, Jozef: Medailérstvo na Slovensku od 16. po začiatok 20. storočia. Bratislava, Pallas 1976.
HORÁK, Ján: Kremnická mincovňa. Banská Bystrica 1965.
(-jen): Mince a pověry. Sbírka zpráv. ČNS Hradec Králové, 1976, č. 16.
LUGS, Jaroslav: Střelci a čarostřelci. Praha, Naše vojsko 1977.
Nový zákon. Praha 1910.
SCHAUBER, Vera – SCHINDLER, Hanns, Michael: Rok se svatými. Kostelní Vydří 1994.
VILČEKOVÁ-GERHÁTHOVÁ, M.: Kremnické medailérstvo 16. – 17. storočia. ARS Umelecko historická revue Slovenskej akadémie vied. Bratislava 1970, č. 1–2, s. 75–108.

Jiří Lapáček

Korespondence D. J. I. Hofferera s moravskými městy

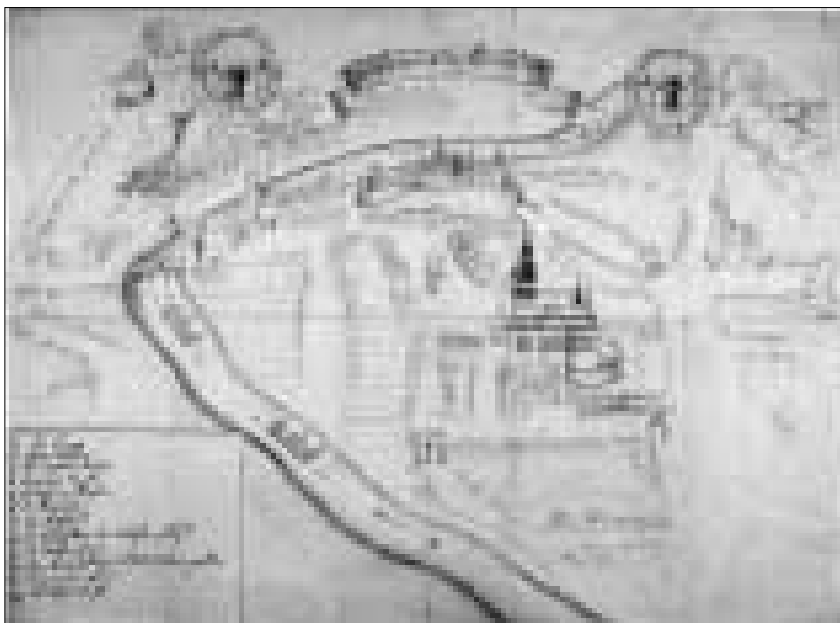
V Archivu města Brna je uložen poměrně rozsáhlý soubor archiválií, který vznikl z činnosti Dismase Josepha Ignaze Hofferera. Ten se narodil 11. prosince 1696 v Brně, vystudoval práva v Praze a jako licenciát obojího práva vstoupil do státní služby při moravském zemském soudu, kde postupoval na žebříčku hodností. V letech 1719–1729 byl menším písařem při moravských zemských deskách, na dalších deset let se stal místopísařem a od roku 1738 až do své smrti 3. dubna 1747 zastával funkci zemského místosudího.

Jeho zaujetí moravskou historií a literární snahy se projevily již v závěru jeho studií, kdy vydal v Praze roku 1718 tiskem svou licenciátskou dizertaci *Jura mulierum ex jure canonico, civili, feudali, boemico et moravico deducta* a téhož roku tamtéž i spisek *Catalogus Promarchionum seu Capitaneorum Moraviae*. Pravděpodobně je i autorem díla stejného místa vydání i vročení s názvem *Fama Posthuma sive successio omnium regni Moraviae regum – marchionum*.¹

Jak ukazují názvy, hodlal se Hoffer programově zabývat dějinami Moravy. Navazoval tak na činnost svých předchůdců Tomáše Pešiny z Čechorodu a Jana Jiřího Středovského, spolu s nimi ale i on přistupoval k sebranému materiálu málo kriticky. D'Elvert cituje z jeho rozhodnutí adresovaného moravským stavům a městům shromáždit ze zvláštní vlastenecké horlivosti a povinné přichylnosti k milované vlasti veškeré moravské dějiny, sestavit úplnou moravskou historii neboli kroniku a tu pak v určitou dobu tiskem zveřejnit.²

Díky postavení, které zastával, se neminuly účinkem jeho výzvy moravským městům, klášterům a dalším institucím, aby mu zasílaly různé pamětihodnosti, archiválie, historická sepsání, znaky, ale i vyobrazení různých míst. Z tohoto soupisu se dnes dochovalo pět kartonů materiálů různé povahy k dějinám 132 lokalit. Jedná se o opisy listin, výpisy z kronik, kresby městských znaků, otisky pečeti, někde souvislé dějiny a tisky se vztahem k místu. V řadě případů byl již využit při pozdějším dějepisném zpracování, dosud ale nebyl zpracován z hlediska toho, jak se v odpovědích a zaslaných materiálech moravských obcí odráží jejich vztah k vlastní historii místa. Hofferem sepsané dějiny Moravy zůstaly v rukopisu.³

Mezi městy, na jejichž správu se Hoffer obracel, nechyběla ani sídla z Přerovska a Hranicka. Problematikou Potštátu se v této souvislosti zabýval na stránkách archivního sborníku v roce 2003 Ivan Krška. Z jeho pojednání uvedme jen, že Hofferova žádost došla do Potštátu 1. ledna 1728 a purkmistr s radou odpověděli již o čtrnáct dní později, tj. 15. ledna, poměr-



Přerov, 1727–1728. Archiv města Brna,
Sbírka rukopisů Antonína Bedřicha Mitrovského

ně obsáhlým dopisem o pěti stranách. Postupovali celkem podle Hofferových požadavků. Minulost města do roku 1641 však odbyli s poukazem na požár z roku 1659, který veškeré staré protokoly a pamětní knihy údajně zničil. Zamlčeli, že se přes tento požár dochovala, mimo jiné, všechna městská privilegia, která městu potvrdil Jan Jiří Walderode v roce 1693 a následně Leopold I. v roce 1701. Jako nejstarší doklad pro existenci Potštátu uvedli rok 1206, což ovšem neodpovídá skutečnosti. Jde o artikule ševcovského cechu v Potštátě, ovšem až v roce 1506. Domnělý rok 1206 vznikl chybným čtením letopočtu a s touto chybou se tyto artikule, udělené ševcovskému cechu kdysi Potštátem, dostaly do jejich vidimování a insertu Městem Libavou z 10. dubna 1693. Podstatně věrohodnější jsou však ve zprávě pro Hofferu údaje po roce 1641, a to tím spíše, že jde o údaje z doby časově méně vzdálené (nejvíce před osmdesáti lety), nebo dokonce téměř současné. Závěrem odpovědi se purkmistr s radou Hofferovi omluvili, že nemohou posloužit náčrtem městského znaku, a odkázali ho na přítíštěnou pečeť.⁴

V případě Přerova se nám dochoval pouze barevný prospekt.⁵ Také u Tovačova jsou informace omezené, ve složce se dochoval pouze záznam o ochraně (*salva guardia*) z 19./29. 3. 1645 s Jiřím Paikulem.

Nejpodrobněji jsme informováni o korespondenci mezi Hofferem a magistrátem města Lipníka. Již 29. září 1726 se Hoffer obrátil dopisem na lipnický magistrát. Zde uvedl, že poté, co se rozhodl ze zvláštní patriotické

píle shromáždit k chvále a slávě nejetnější vlasti, stejně jako ke ci a přijetí celého moravského národa, většinou ještě neznámé staré a novější moravské dějiny do úplného chronologického pořádku a vydat pro veřejnost univerzální historii Moravy, klade si za úkol informovat o tom magistrát a také jej v té věci požádat o informace. Lidé z jejich středu měli z lásky k vlasti, stejně jako k zvláštní cti a slávě města Lipníka vyhledat v městském archivu, starých pamětních knihách, análech, protokolech, knihách privilegií a jiných autentických dokumentech města Lipníka informace o původu, jménu, růstu a zvětšení, obleženích města v různých dobách a nepřátelských útocích na ně, kacírství, moru a hladomoru, o jiných k místu se vztahujících pozoruhodnostech a o tom, co se váže ke starším i novějším dějinám. Potom měli tyto informace poskládat v chronologické posloupnosti a vše poslat Hofferovi, aby si tak zajistili pro své město náležité místo ve zmiňované historii ke cti a informování potomků. Hoffer nakonec vyslovil přesvědčení, že lipnický magistrát bude následovat stavy a královská města z vlastní lásky a úcty k vlasti a celému moravskému národu a bez váhání mu zašle vše výše uvedené. Sám za sebe pak slíbil, že vše, co obdrží, použije k slávě a cti tohoto prastarého moravského města.⁶

V Lipníku vzali žádost velmi vážně a dokonce za tím účelem požádali nedaleký přerovský úřad o pomoc. Odtud jim bylo dopisem z 26. listopadu 1726 sděleno, že přerovský radní písař hledal v archivu ve všech knihách s pamětihodnými zápisy, ale nenalezl nic, co by bylo pro Lipník použitelné. Proto také odpověď Hofferovi z Lipníka odešla až 3. ledna 1727. Magistrát v něm oznamoval Hofferovi, že sestavili odpověď z různých poznámek, které jim zanechali předkové a dávají ji Hofferovi k dispozici. Na vysvětlenou pak dodávali, že o původu města psal jistý Martin Zikmundek, před sto lety primátor města, na základě vyprávění svého otce, který byl také členem městské rady a měl možnost mluvit s velmi starými lidmi. Vzpomínal také, že za jeho mládí byla taková paměť na radnici, odkud ji spolu s jinými věcmi ukradl jistý Pavel Otrapek. Ostatní pamětihodnosti zanechal z vlastenecké lásky jistý Eliáš Rožnovský, bývalý městský rychtář. Prastaré svobody a obdarování potvrdil v roce 1628 kardinál z Dietrištejna, ale právo šenku si vyhradil pro sebe.

Historické pojednání sepsal tehdejší městský písař (syndikus) Bernard František Hejduček, který působil v městských službách v letech 1719–1734, jinak lipnický rodák.⁷ Zde volný překlad z němčiny.

Když páni z Kravař odkoupili od jisté kněžny helfštýnské panství, v místě, kde se dnes rozkládá město, stál klášter, který patřil údajně templářům. Vedle kláštera rostl lipový háj, při něm hřbitov, několik domů a hostinec, ve kterém bylo čepováno opavské pivo, březňák. Vedle hostince vedla zemská cesta.

Tehdejší pán z Kravař se rozhodl na tomto místě postavit město. Rozkázal vykácet les, vyměřit pozemky a položil za přítomnosti velkého množství lidí základní kámen. Všichni vešli do klášterního kostela a zde zpívali česko-německo-latinsky. Poté nechal vyvalit odpoledne na náměstí sud piva a sud vína a lidé byli veselí. Potom nechal po obvodu, kde dnes stojí hradební zeď, zarazit prkna a dřevěné zátarasy, klášter nechal přenést na jiné místo a na místo kláštera postavil radnici, a kde byl hřbitov, nechal postavit k posílení městské autority pranýř. Od lipového lesa byl odvozen název

města – od lip = Lipník, a na památku toho nechal vysadit na náměstí (rynku) čtyři lípy kolem pranýře. A když některá uschne, má být namísto ní vysazena jiná, také náměstí je ve tvaru písmena L.

V té době, kdy se město stavělo, stála měřice pšenice nebo žita 5 kr. a měřice ova 2 kr. Sud piva byl za 5 grošů, zednickému mistru se platilo denně 3, tovaryšovi 2 a podavači 1 haléř bílý. Lidé byli zatěžováni velmi velkou a trvalou robotou při stavbách, že nově přichozí obyvatelé zápasili a hádali se o své domy, kdo je silnější a kdo druhého přemůže a porazí. Mnohý naschvál padl a klesl, aby se zbavil svého domu a roboty, raději pracoval jako nádeník, protože za jeden haléř za celý den měl co pít.

Za časů pánů z Pernštejna byly zřízeny a postaveny hradby, bašty a parkán, kteřížto páni měli velké panství na Moravě: Nový Jičín, Hranice, Drahotuše, Přerov, Prostějov, Tovačov, Plumlov a některá další. Z těchto okolních panství poddaní pěšky a s vozy s kamením museli konat roboty tak dlouho, jak bylo třeba.

Kromě jmenovaných pánů z Kravař a Pernštejna byli pány města a panství: pan Vok ze Sovince, pan Albrecht z Postupic, pán z Rožemberka, pan Půta z Ludanic, Hynek a Jiří páni z Vrbna. Po těchto pánech z Vrbna, když byla zadušena ohavná rebelie proti Jeho královské výsosti Ferdinandu II., bylo město a panství asi pět let v císařských rukou, načež přešlo darem na vysokoknížecí dietrichštejnský dům, Jeho výsost Františka kardinála a knížete z Dietrichštejna, za jeho věrnost Jeho královské výsosti a za řízení země.

Těmito prvními vrchnostmi, hned pány z Kravař, bylo město Lipník se všemi okolními poli, loukami, pastvinami, zahradami, rybníky, lesy nadáno na věčné časy za určitou činži vinným a pivním šenkem a právem výčepu pálenky, mýtným. Bylo osvobozeno od poddanství, všech robot, ať mají jakýkoli název, stavění sirotků, dále obdarováni právem přijímat a propouštět obyvatele města, vdovy a sirotky, provozovat obchod a dalšími všemi svobodami, jako jsou osvobozena jiná města v Markrabství moravském.

Od jejich královských a císařských výsostí jako králů uherských, českých a markrabat moravských dána městu milost pěti výročních trhů, dvou trhů na dobytek a koně, pondělních týdenních trhů po celý rok.

Kteréžto všechno dovolení, svobody a imunity od Jeho eminence (blahé paměti) Františka kardinála a knížete z Dietrichštejna, když mu bylo toto město a panství Lipník Jeho císařskou milostí Ferdinandem II. po zadušení zemské rebelie za jeho prokázanou věrnost a služby darováno, byly znovu v roce 1628 uděleny a na věčnou paměť potvrzeny, kromě vinného šenku, které si ve městě ponechal pro sebe.

O založení města Lipníka, jak dlouho stojí a jak by mohlo být staré, se nalézají tyto argumenty. Protože pánové z Kravař byli jeho zakladatelé a budovatelé a pan Lacek z Kravař mu udělil nadání na pergamenu a autenticky potvrdil (jehož latinský opis je přiložen), v němž stojí PP. Juraque ipsius civitatis, nostris specialibus authenticis, quibus hactenus caruit etc.

A dále: silvamque civitatis, ab antiquo ad civitatem spectantem etc. To se stalo roku 1378. To je od té doby do roku 1726 celkem 348 let. A předtím od založení do roku 1378 stálo již jedno století, takže Lipník je město, které nestojí déle než 450 let, ale důkladnější zpráva nemůže být dána, protože takové pamětihodnosti se poztrácely ve válečných vřavách a skrze oheň.

Jinak vytrpělo město Lipník, jako i jiná města v Markrabství moravském, různou bídu a drahotu, válku, mor a jiné.

V roce 1584 zuřil mor kolem Brna a Olomouce a vtrhl i do Lipníka.

V roce 1587 trvala velmi dlouhá zima od sv. Martina až do Velikonoc, kvůli mlýnům vznikla velká bída a utrpení mezi lidmi.

Téhož roku za tehdejší vrchnosti pána z Rožmberka se konala v Lipníku kolem sv. Bartoloměje synoda jednoty bratrské z Moravy, Čech, Polska, Slezska, Pruska, trvala 14 dní a někteří byli posvěceni na kněze.

V roce 1590 byl zbořen bratrský sbor nebo dům na předměstí dne 26. března a hned 4. dubna se začalo nově stavět. Kteréžto místo při nástupu pana kardinála z Dietrichštejna bylo přeměněno v kolegium Scholarum Piarum a roku 1626 založeno a fundováno.

Roku 1593 se 4. června vylila Bečva, takže se voda dostala na Hlinský kopec a do předměstských uliček. Všechny polnosti z té strany stály pod vodou, voda způsobila velké škody na polích a polních plodinách.

V roce 1599 zde byla taková drahota, že jedna měřice žita stála 6 zl., pšenice, ječmen a oves po 7 zl.

V roce 1605 potrestal Bůh zase jednou město Lipník morem, tak jako i jiná města, a v Lipníku zemřel velký počet lidí.

Potom roku 1611 se lipnická obec z nouze zbavila svobodného dvora v panské vsi Osek, s poli, loukami, zahradami, sady, červenicí, rybníky a všemi příležitostmi prodejem tehdejší vrchnosti panu Jiřímu z Vrba.

Roku 1613 za času vlády pana Jiřího z Vrba v jeho domě nebo zámku vznikl dne 14. dubna v předměstí oheň, všechny ulice kolem města, také přes polovinu ulic ve městě ze strany radnice, spolu s kostely, farou, školou, špitálem během hodiny lehlo popelem, jenom ta jižní strana města zůstala.

V roce 1622, poté co byla udušena rebelie, byli všichni predikanti z Moravy vypovězeni. V tomto roce vládly drahota a nesnáze, také v roce 1623 a 1624 trvala neúroda a drahota, takže v roce 1624 zemřelo mnoho lidí hladem a jeden bochník chleba za 2 bílé groše byl tak veliký jako v letošním roce, kdy se za žito platí 2 zl. a bochník lze dostat za 1 denár.

Téhož roku 1624 o sv. Václavu byli vykázáni všichni lidé, kteří nechťeli přijmout římskokatolickou víru a zůstali evangelíky.

Jak potom město Lipník přišlo za švédské války univeč a upadlo do obrovských dluhů, a to díky úpisům, kaucím, imobiliím, všelijakým dávkám obilí, koní, hovězího dobytka, ovcí a jiného dobytka. V roce 1643, 13. listopadu, skrze Torstenssonovu armádu 26 549 zl. 42 kr., potom 2. prosince 1645 skrze Königsmarkovu nepřátelskou armádu 24 928 zl. 14 kr. a skrze Wittenberskou armádu 20. listopadu 1646 5 520 zl. 22 kr., celkem 56 998 zl. 18 kr.

Nadto ještě na dlužích, k čemuž páni věřitelé v roce 1653 od Ferdinanda III. vyjednali komisi, dluh narostl do výše 51 138 zl. 41 kr. 1 d. a město Lipník utrpělo škodu a dluh ve výši 108 136 zl. 59 kr. 1 d., a tím zcela bylo zruinováno.

Aby mohlo město splácet mnoho let takové dluhy i s úroky (k čemuž nebyly obecní příjmy dostatečné, ani spolu s poplatky od sousedů) a mohlo se osvobodit od dluhů a nesnesitelné tíže platů, odstoupilo město knížecí vrchnosti pivní šenk v sedmi vsích na panství, potom výčep pálenky na celém panství a v Lipníku, dům ve městě, obecní mlýn a kus pole, a to v ceně zbylého dluhu 12 923 zl. 38 kr.



Lipník, 1728. Archiv města Brna, Sbírká rukopisů Antonína Bedřicha Mitrovského

Tyto odstoupené přináležitosti se staly součástí vrchnostenského teritoria, město si pro sebe ponechalo k městu patřící pozemky, pivní šenk a výčep pálenky, les, mýto a jiné spravedlnosti a svobody.

Roku 1715 potrestal všemohoucí Bůh také město Lipník nákazou, město bylo od 22. července do 2. února 1716 zcela uzavřeno stráží skládající se z šembouršských dragounů. Ulice byly zahrazeny, břehy Bečvy obstoupeny, pročež týdenní trhy se konaly vně města.

Bohudíky ale bylo obilí, dobytka, drůbeže, tuku a jiných potravin dost a levně, vládl strach, omezení obchodu se sousedy, lidé byli velmi vystrašení a zadlužení, ale Bůh byl při svém trestání milosrdný a mírně otcovský, takže za půl roku zemřelo jen 125 křesťanů a 20 židů na náказu, což představuje denně ani ne jednu osobu, přičemž jinde se konaly často každodenní pohřby.

Položení města Lipníka je následující. Město leží od východu k západu v nížině se třemi hradbami a baštami, které obklopují dva parkány. U městských kostelů jsou pěkné zvony, protože největší zvon vážící 80 centnýřů byl odlit v roce 1604, ostatní v letech 1464, 1578, 1653. Všechny byly pořízeny z obecních prostředků.

Ve městě řadu domů vlastní židé, takže křesťanům mohou připomínat, že ukřižovali Pána, a jeho utrpení a vykoupení.

V předměstí je kardinálem Dietrichštejnem založený klášter a kostel otců zbožných škol, vzniklý z bratrského sboru, kde mají noviciát a vyučují zde čtení a psaní, spolu s aritmetikou a syntaxí. Vedle je knížecí zámek, za ním kostelík sv. Kateřiny. Na hřbitově stojí kostelík sv. Petra. Při městském kostele je knížecí špitál, mezi Hranickou bránou městský špitál a vedle kaple sv. Josefa. Kolem městského centra je osm křesťanských ulic a za nimi zahrady. Na jižní stranu teče řeka Bečva, na níž jsou mlýny. Řeku lze někdy přejít po svých, někdy se ale rozlije, způsobí veliké škody na polích a jezzech, dvakrát či třikrát do roka vezme 80 m dlouhou cestu.

Při nahromadění vody plaví Valaši od Meziříčí pod Rožnovem dřevo v pltích do Přerova a Kroměříže a dále, kde se řeka vlévá do Moravy až do Holíče, aby tam dřevo prodali.

Rybolov v řece Bečvě se děje podle času a štěstí, loví se kapři, štiky, bělice, kapři krásnoperi, parmy, kapři pulci.

Polnosti města jsou z větší části v nížině, méně v mokřinách, nadto pastviny a travnaté plochy, také louky. Pole mají z části černozem, z části jsou jílovitá, z části písčítá a prašná, průměrně úrodná, bez vinogradů. Jižním směrem dobrou čtvrtmíli cesty je knížecí les, v něm zámek Helfštýn a tím směrem český hanácký lid, na sever dobrou půl míli cesty vysoké kopce, knížecí a obecní lesy, zde německé obyvatelstvo.

To je vše, co lze v oněch poznámkách nalézt, protože jinak pamětihodnosti, ve kterých by snad bylo něco popsáno obšírněji, zmizely ve válečné úpravě a skrze oheň.⁸

V květnu 1928 psal Hoffer do Lipníku znovu, a to kvůli vyobrazení města, které měla obec nechat pořídít. Měly zde být v barvě zachyceny a poznačeny význačné budovy, jako byly kostely, zámek, kláštery, radnice, městské brány apod., spolu s nejbližším okolím. Výsledkem měl být prospekt nebo mapa, z které hodlal Hoffer na vlastní náklady nechat zhotovit v Augspurgu mědirytinu a tu pak otisknout na patřičném místě moravské kroniky.⁹

I v tomto případě mu lipnický magistrát vyhověl, jak o tom svědčí dopis z 9. července 1928. Představitelé města poslali žádaný pohled s tím, že by si jej přáli obdržet zpět, aby jej mohli uložit na radnici. Hoffer jim obratem 14. července 1728 potvrdil příjem pohledu a slíbil jeho zaslání zpět ihned potom, co z něj nechá udělat mědirytinu, jejíž otisky slíbil rovněž zaslat.

Naposledy psali Hofferovi z Lipníku 10. listopadu 1728. V úvodu se omlouvali, že kvůli nepřítomnosti malíře, který si tu i jinde hledal živobytí, nemohli dříve nechat udělat kopii městského znaku. Doufali ale, že ještě neuplynula doba, po kterou bylo možné bez nebezpečí z prodlení znak poslat do Brna. V dopise posílali otisk pečeti, po jejímž okraji bylo napsáno „1287 pečeť nadaná městu Lipníku na Budíně“, což mělo být důkazem toho, že měli Lipničtí pravdu, když psali, že jejich město stálo již před 450 lety. Doufali, že jim Hoffer bude k tomu moci říci něco bližšího. Vyslovili též předpoklad, že nějaké další údaje o původu města by mohly být zapsány v zemských deskách. Dále Lipničtí poslali kopii vyobrazení znaku v té podobě, jakou dostal po polepšení kardinálem z Dietrichštejna při potvrzení lipnických privilegií roku 1628.

V záležitosti Hranic máme dva dopisy, které městská rada adresovala Hofferovi. V prvním z nich z 21. května 1727 odpovídali Hofferovi na jeho dopisy, v nichž je žádal, aby mu podali zprávu o městě a jeho obyvatelích, kterou by použil ve své Moravské historii nebo kronice. Sdělovali, že v městských památkách a archivu nemohli nic vhodného najít, neboť zápis v městských knihách uváděl toto: „*Léta 1647 za purgmistrův Martina Zákřovského a Václava Jedličky tyto rejstra městský jsou vyplacený z města Holomouce, nebo byly vzaty z domu radního od lidu švejtského od Königsmarka: Pán Bůh rač to dát, aby se ta věc nestala. Kdežto poníže Tomáš Šatánek a Martin Kolář tehdejší sousedé města Hranic podepsáni jsou.*“ Z toho je zřejmé, že městský archiv byl Švédy zcela zničen a žádné pamětihod-

nosti a listiny, které Hoffer požadoval, nebyly k dispozici, kromě knížky, která byla v rukou hranického kaplana, z níž vyplývalo, že Hranice měly být postaveny v roce 1291 Chvalem. Odkud ale ten záznam pochází, nebylo radě známo. Snad ale před několika lety zemřelý pavlovický farář Jan Středovský, který pojal stejný záměr jako Hoffer, v něm pokročil již dále. Smrt mu ale zabránila dílo dokončit, pozůstalost koupil velehradský klášter. Proto rada doporučila, aby se Hoffer obrátil tam. Zároveň poslala na jednom listu vyobrazení městského znaku.

Podruhé psali Hofferovi 13. srpna 1728 jako odpověď na jeho dopis ze 17. července 1728, v němž je žádal o pořízení a zaslání plánu nebo mapy města s vyznačením významných budov, které by použil ve svém díle Moravské kroniky. Hraničtí psali, že takový pohled nechají zhotovit, doufajíce, že se mu bude líbit. Ve věci lázní (teplíc) a propasti psali, že se o nich zmiňoval Jordan z Klausenburgu.

Hoffer sám pak vypracoval německé pojednání, jehož volný překlad byl již publikován.¹⁰

Nakonec uvádíme obsah korespondence Hoffera s městem Kojetínem. V dopisu z 2. října 1727 posílali Kojetínští německy historické zprávy, které se jim podařilo zjistit o svém městě, a omlouvali se, že to neudělali dříve, ale dověděli se, že existuje nějaká kniha, ve které je psáno o původu Kojetína a mnoho pamětihodností o dalších městech, a že tu knihu má pan děkan z Holešova. Dotazovali se jej, ale on jim odpověděl, že knihu má v rukou již hrabě von Goll. V případě, že se ke knize dostanou, neprodleně Hofferovi sdělí, pokud tam budou nějaké pamětihodnosti. Stejně tak mu pošlou městský znak, který mu nemohli poslat nyní, protože zdejší malíř nebyl přítomen.

Soupis některých pamětihodností nacházejících se při zdejším městě Kojetíně

O původu zdejšího města Kojetína nelze zde v místě nic najít, podobně jako nelze najít, jak a kdy připadlo toto město a panství Kojetín arcibiskupství pražskému, protože prastaré knihy shořely při tehdejších požárech. Předpokládáme ale, že v zemských deskách by mohlo být něco nalezeno, protože nutně muselo dojít k intabulaci majetku arcibiskupství. Z toho, co lze slyšet, má být toto město mezi třemi nejstaršími v Markrabství moravském.

V roce 1406 dne 2. října udělil tehdejší arcibiskup Zbyněk se souhlasem kapituly zdejšímu městu a obci v uznání, že obec mu pomohla s vyplacením dluhů, které udělali jeho předchůdci, privilegia, která jim předtím byla zničena ohněm, které potom v roce 1490 potvrdil král Vladislav a v roce 1567 Jeho císařská milost Maxmilián II., viz opis v kopii A, B, C. A do dnešních dnů jsou tato privilegia pečlivě opatrována.

V roce 1408 po smrti arcibiskupa Zbyňka se jakýsi Albík z Hunčova (jak píše Pešina v Prodrromus Moraviae) stal arcibiskupem, který, jak se čte, prý ve svých funkcích velmi ochabl.

Po jeho smrti, protože již tehdy vznikly husitské války, zůstal arcibiskupský stolec uprázdněný, a jak lze odvodit z přílohy písmeno D, zmocnil se panství Kojetín jako arcibiskupského majetku Jeho císařská a královská milost Zikmund a toto listinou danou v Bělehradě roku 1436 dne Obráčení Pavla zastavil za 5 000 uherských zlatých jistému panu Jiřímu ze Šternberka za prokázané služby.

Po tomto v roce 1465 v úterý po sv. Markétě přisadil král Jiří jeden tisíc uherských zlatých a pod datem v Brně v sobotu po sv. Prokopu v roce 1466 znovu jeden tisíc uherských zlatých panu Jarošovi z Cimburka Tovačovskému. Nakonec ale král Ladislav v roce 1683 !/! v Praze v sobotu před sv. Jiřím přisadil znovu jeden tisíc uherských zlatých.

Jak nyní toto panství přešlo na pernštejnský rod, nám není nic známo, nýbrž se jeví, že prvním z tohoto rodu byl Vilém z Pernštejna v roce 1506.

Po něm Jan z Pernštejna v roce 1519, pak Vojtěch z Pernštejna v roce 1556 a konečně Vratislav z Pernštejna, který byl poslední z tohoto rodu a v roce 1631 dne 25. července zemřel ve švédské válce u Wolmarstadtu.

Jak se ale toto panství dostalo od Pernštejnů k Salmům, nelze také objevit, kromě toho, že prvním ze salmovského rodu, který měl panství Kojetín, byl Vejkart ze Salmu.

Po něm vládl Julius hrabě ze Salmu a po něm následoval Ferdinand Julius hrabě ze Salmu.

S ním začal arcibiskup Breuner v roce 1698 proces (během něž zmiňovaný hrabě sešel smrtí) kvůli tomuto panství Kojetín, které pak rozsudkem získal a 28. října 1699 se ujal vlastnictví.

Po jeho smrti následoval nynější arcibiskup hrabě z Khuenburgu, který se souhlasem Jeho císařské a královské milosti odňal panství Kojetín od pražského arcibiskupství a prodal je Jejím knížecí milosti Marii Alžbětě vévodkyni ze Šleswig-Holštajnu, urozené kněžně z Liechtenštejnu, která se ujala držby 2. února 1726 a od té doby má panství.

A toto je pořádek oněch pánů, kteří měli surchovanost a ochranu nad tímto městem od roku 1406.

O tom, jaké si zdejší město vytrpělo nepřátelské nebezpečí, zde není co nalézt, kromě toho, že ve starých poznámkách se mluví o tom, že v roce 1621 pobývali císařští vojáci okolo Kroměříže, Kojetína, Tovačova a Prostějova, že obyvatelé museli před nimi i třikrát denně utíkat, co vojáci našli, to sebrali, lidi vyváděli, lili jim do krku močůvku a všelijak je trápili.

Téhož roku 1621 vpadli do krajiny Uhři a Turci, vyrabovali město Kojetín i okolní vesnice a spálili.

V roce 1642, když Švédové obsadili Olomouc, shořelo zdejší město i s předměstími a bylo vyrabováno. Nakonec ale v roce 1645 tehdejší majitele panství Tovačov a Kojetín Julius hrabě ze Salmu ochránil sebe i své poddané od dalšího švédského ničení, když vyjednal se švédským velitelem v Olomouci Jiřím Paikulem ochranu (*salva guardia*) a nabídl Švédům jak zásobování, tak jiné kontribuce. Zdejší město dávalo každý měsíc 42 zl. a *salva quardii* 3 zl., dohromady tedy 45 zl. hotových peněz, ročně na 180 měřic obilí, vedle velkého množství sena, slámy a jiných produktů do švédských skladů. Zároveň museli obyvatelé konat různé roboty pro švédskou armádu. Nehledě na to všechno vtrhli Švédové občas do města, sebrali lidem dobytek a odvedli jej. A když jednou při takovém odvádění dobytka jeden zdejší obyvatel zastřelil švédského vojáka, musela obec za toho vojáka zaplatit veliteli 300 zl. rýnských. Tyto kontribuce musela obec stále odvádět až do té doby, kdy 8. července 1650 odtáhli Švédové z Olomouce a ze země. Vedle toho mělo město při průchodech císařských vojsk další výdaje – 375 zl. 34 kr. a 138 měřic obilí, vedle řádné kontribuce, což město zruinovalo.



Kojetín, pravděpodobně 1728. Archiv města Brna, Sběrka rukopisů Antonína Bedřicha Mitrovského

Při poslední uherské rebelii prokázali zdejší obyvatelé jako věrní vazalé oddanost Jeho milosti a snažili se ze všech sil bránit milou vlast. Tak v roce 1706, čtrnáct dní po Velikonocích, dům od domu se sebralo 250 osob, aby bránili vpádu Uhrů do země a dostavili se spolu s ostatními věrnými vazaly na seřadiště u Ostravů, kde přes jeden den leželi, poté se rozdělili na dvě části, jedna na Sobotiště a my spolu s ostatními táhli na přechod u Březové a pak obě strany stály u Nových Zámků a měly pochodovat dále do Uher, to se ale nestalo, protože první skupina, poté co Sobotiště lehlo popelem, se vrátila k Ostravům. My jsme ale táhli na Mor. Podhradie, kde proti nám vystoupily čtyři prapory rebelů a bránily se, nakonec ale našly útočiště částečně na hradě, částečně ve vesnici. Byli pronásledováni dragouny a na hlavu poraženi. Vesnice Podhradie byla obklíčena a zapálena, takže z těch, kteří se tam ukryli, málokterý se zachránil. Z našich byl jen jeden jediný zraněn. Pak jsme se vrátili do tábora, druhý den jsme zas přepadli ves Mor. Lieskové, vyplenili a spálili. Nakonec jsme se šťastně vrátili domů.

Jinak ale jsme během té rebelie stále s jinými lidmi po 12 nebo 15 osobách vyjížděli proti rebelům a s proviantem do Trenčína.

Kromě výše zmíněných požárů během tatarských a švédských válek vznikly zde četné jiné ohně a sice:

V roce 1660 založila jistá Alžběta Švagerková u jistého Jakuba Obického, měšťana, oheň, díky němuž lehlo popelem devět domů, pachatelka byla popravena mečem.

V roce 1663 založila znovu jistá Kubásková v Kroměřížské ulici na předměstí oheň, díky němuž vzplálo 58 chalup a uhořela žena jménem Kabka, žhárka byla rovněž potrestána mečem.

V roce 1669 vzešel opět oheň o půlnoci ve městě u jistého měšťana Jana Vodičky a vyhořelo 18 domů.

V roce 1684 o svátku sv. Matouše vznikl u toho měšťana opět oheň a vyhořelo 8 domů.

V roce 1682 vznikl na předměstí Kroměřížská ulice oheň u jistého Matěje Šáby a shořelo 10 chalup.

V roce 1689 uhodil do chalupy Jana Šáby v řečené Žebrácké ulici blesk a chalupa shořela.

V roce 1699 zapálili oheň dva myslivečtí mládenci v Olomoucké ulici u jistého Tomáše Parmy a shořelo 28 chalup.

V roce 1706 vzešel oheň v Kroměřížské ulici od Jakuba Drbala a 44 chalup shořelo. Po tomto ohni za čtrnáct dní znovu hořelo u Martina Příbyla v Mlýnské ulici a shořelo v Mlýnské a Olomoucké ulici 44 chalup.

V roce 1714 3. listopadu vyšel oheň od jistého žida Šamše Múchel, díky němuž shořelo celé město, radnice, obecní dům, městský pivovar, kostel, zvony, fara a jedna ulice v předměstí Podvaly, celkem 46 domů, 20 křesťanských a 40 židovských chalup.

V roce 1718 dne 24. června vznikl v domě Josefa Ležatky v Mlýnské ulici oheň od blesku, následkem čehož shořelo v této ulici a v ulici Šprloch 41 chalup.

V roce 1721 dne 8. ledna vzešel oheň od jistého Jana Voláče, měšťana, a znovu shořelo celé město, radnice s hodinami, obecní dům, městský pivovar, fara a domy v Růžové ulici, celkem 46 domů, 9 křesťanských a 18 židovských chalup.

V roce 1724 dne 26. srpna opět vypukl v noci požár u jistého Šimona Odrobiny v ulici Šprloch a opět vyhořelo celé město, radnice spolu s hodinami, městským pivovarem, obecní dům, fara, Růžová, Žebrácká a Kroměřížská ulice, tedy 46 domů, 98 křesťanských a 42 židovských chalup spolu se synagogou. Při komisionálním šetření byly škody odhadnuty na 35 806 zl. 49 kr.

Patronátní právo má sice zdejší vrchnost, ale jak a odkud je nám neznámé. Nehledě na to, že vrchnost má patronátní právo, musela zdejší obec významně přispět na stavbu kostela, který se začal stavět v roce 1687, a stavba trvala 12 let. Když pak kostel vyhořel, musela obec pořádit zvony a zajistit mnohé jiné výlohy, neméně stavěla mnohokrát vyhořelou faru.

Jinak je zdejší město rozloženo v nížině a čítá bez panského hostince spolu s obecním domem 46 domů, na předměstí se ale nachází osm ulic, tj. Kroměřížská, Růžová, Žebrácká, Vyškovská, Šprloch, Olomoucká, Mlýnská a Podvaly.

Co se týče výživy a obchodu tohoto města, je známo, že město má vlastní pivovar a svobodný výčep piva a vína, vedle toho se obyvatelé města a obce živí většinou z výnosů polí a luk a řemeslem. Obec má také vlastní les a rybolov.

Naši předkové zde museli být usazeni od pradávna, protože zde bylo až 16 urozených pánů. Vrchnost zde ale neměla žádný dvůr, žádná pole, ani louky, žádný dobytek, ani pивní a vinný šenk, ani pivovar, protože Vojtěch

z Pernštejna v roce 1556 v pátek po sv. Jiří odstoupil městu Kojetínu vesnice patřící k panství Kojetín, takže to šenkovalo vlastní pivo do všech vesnic, až Julius hrabě ze Salmu koupil od jistého měšťana Markholta dům v městě a následně si vymohl u měšťanů souhlas s tím, že může po 12 let v tom domě šenkovat víno. To stvrdil reverzem daným ve Vídni na den sv. Václava 1634, že po 12 letech se toho vinného šenku zřekne. Mezitím ale vypukly švédské války a onen reverz se ztratil, a proto se pivo a víno šenkuje v tom panském hostinci až do dnešní doby.

Ferdinand Julius hrabě ze Salmu si ale přivlastnil i prodej piva do vesnic, od urozených lidí postupně odkupoval pozemky, pole a louky, ty od sebe oddělil, ale pole v lánech prodával různým lidem, takže vrchnost má nyní 9 lánů polí a louky na několik stovek fůr sena, až 200 kusů hovězího dobytka. Před sedmi lety zřídila vrchnost ke škodě zdejších obyvatel panský dvůr, kde chová 1 200 kusů ovcí, které jsou vyháněny na obecní pastviny, takže obecní rohatý dobytek a koně přicházejí k záhubě.

V době arcibiskupského sládky byl zde postaven pivovar a pálenice.

I když je město a obec v poddanství, nemá robotní povinnost.

Dne 8. ledna 1720 byl zdejší farní kostel v noci vykraden a odcizeny 3 kalichy s paténou, stříbrné turribulum, stříbrný pacifikál, ciborium, 600 zl. kostelních a spolkových peněz, dalších 15 dukátů, zlatý kříž se smaltem a jiný s rubíny, zlatý řetízek s ametystem. Tehdejšímu faráři Johannu Brunnerovi bylo odcizeno 21 párů nožů se stříbrnými střížkami, 20 stříbrných lžic a jedna naběračka, dvě stříbrné mísy a jedna stříbrná miska s pokličkou, čtyři stříbrné pozlacené poháry, dvě stříbrné slánky a několik lotů zlacení.¹¹

Dne 24. ledna 1728 odpovídali Kojetínští na další Hofferův dopis, jehož obsah neznáme. Posílali mu vyobrazení městského znaku, které se ve složce dochovalo. Vysvětlovali, že ve znaku je rybářská síť, protože od pradávna měl každý měšťan a předměšťan v Kojetíně kus řeky k lovení. Z Hofferova dopisu se dověděli, že již dostal od hraběte Golla knihu pamětihodností.¹²

Vedle těchto záznamů se v kojetínské složce zachoval Hofferovou rukou koncept o dějinách Kojetína. V něm se uvádí, že Kojetín, město ležící v olomouckém kraji na řece Rumži nebo Růžové mezi Tovačovem a Kroměříží, měl být darován Přemyslem, českým králem a moravským markrabětem, pražskému arcibiskupu. Kvůli husitským válkám zastavil král Zikmund panství Kojetín za 5 000 zl uherských dukátů na den Obrácení sv. Pavla roku 1436 Jiřímu ze Šternberka. V 16. století přišel Kojetín do pernštejnských rukou, jmenovat je možné Viléma z Pernštejna 1506, Jana z Pernštejna 1519, Vojtěcha z Pernštejna 1556 a nakonec Vratislava z Pernštejna 1661. Stejně neznáme je, jak toto panství přešlo na salmovský dům, jenom to je jisté, že prvním majitelem byl Vejkhard ze Salmu, po němž následovali Julius a Ferdinand hrabata ze Salmu. Po smrti posledně jmenovaného si přivlastnil panství Kojetín pražský arcibiskup hrabě Breuner, což mu bylo potvrzeno a on se ujal správy 28. října 1699. Jeho následovník hrabě Khuenburg prodal se svolením císaře Karla panství Kojetín její výsosti Marii Alžbětě vévodkyni šlesvicko-holštejnské, rozené kněžně z Lichtenštejna, která se jej ujala dne 1. února 1726.

Stejným písmem je pořízen opis svědectví Václava Viléma Paděry Žiželovského z roku 1699. V něm potvrzoval, již těžce nemocen, ale při zdravém rozumu a čerstvé paměti, že pomáhal tehdejšímu tovačovskému německému sekretáři Johannu Georgu Kazianerovi několik let až do roku 1681 se zařízením archivu českých vrchnostenských písemností. Vedle jiných panských dopisů, výnosů a dalších dokumentů měl v ruce i následující císařské a královské zástavní a darovací listiny, částečně české, částečně latinské. Po přečtení je ukládal do nové archivní skříně, kterou sám zařídil. Jednalo se o listinu císaře Zikmunda datovanou v Bělehradě roku 1436, v níž zastavil Jiřímu ze Šternberka za 5 000 zl. uherských Kojetín. Rovněž listinu krále Jiřího danou v Praze v úterý po sv. Markétě roku 1465, v níž zastavil za 1 000 zl. uherských Kojetín Jarošovi z Cimburka Tovačovskému, téhož krále Jiřího listinu danou v Brně v sobotu po sv. Prokopu roku 1466, v němž opět bylo zastaveno na Kojetíně a jeho přináležitostech dalších 1 000 zl. uherských. Další listinou je obdarování krále Ladislava dané v Budíně ve středu o sv. Matouši roku 1502, v němž jsou opsány dřívější listiny císaře Zikmunda a krále Ladislava z roku 1483 a 1502, že statek Kojetín patří arcibiskupství pražskému. Obsahuje zvláštní podmiňující kaluzuli. Nakonec je v uvedeném tovačovském archivu kniha v černé vazbě, psaná prastarým českým písmem, ve které jsou přeloženy všechny šternberské, cimburkovské a pernštejnské listiny, včetně uvedených zástavních listů. Původně byla kniha u tovačovského hejtmána, později se dostala panu Sturmovi do Olomouce.

Hoffer pak na základě sebraných informací, ale především využívaje rukopisu nám dnes neznámého Komenského díla o moravských starožitnostech, sepsal německy krátké pojednání o nejstarších dějinách Kojetína, které je ve spise dochováno.

Předpokládáme, že Hoffer svůj text poskytl kojetínské obci a její písař provedl překlad, který je zapsán úvodem v kojetínské městské knize, která byla založena městským písařem Šimonem Leopoldem Randlíkem roku 1743. Stejný rukopis i znění má i text uložený v Moravském zemském archivu ve Sbírcce Cerroniho. Zde uveden přepis.

„Prothocol zapisování rozličných starožitností, obdarování a paměti hodných věcí za ouřadu primátorství pana Josefa Želetavského, purgmistrův Petříka Veselého, p. France Uhřického, p. France Čurdy a jich spoluradních toho času, od písaře radního Šimona Leopolda Randlíka při městě Kojetíně založený

Léta Páně prvního, jak Brandenburgovi cesty z Moravy ukázali | 1743 | Nro 35

Počátek a založení města Kojetína

Krátké historické vypsání o počátku vystavení starožitného města toho Kojetína.

Kojetín jest jedno starožitné město v Margkrabství Moravském v holo-mouckém kraji, goldenšteinskej a třebovskej čtvrti blíž řeky Runczi aneb Růžové mezi Tovačovem a Kroměřížem ležící, nedaleko od toho místa Koje-tína padá podotknutá od Prostějova dolů přicházející řeka Runcza aneb

Růžová do hlavní řeky od Moravy, totiž do Moravy a se spolu s tou nedaleko odtud běžící řekou Haná řečenou s jmenovanou Moravou spojuje.

Joannes Amos Comenius rozený Moravec z jedné nedaleko od Uherského Brodu ležící vesnice Komna řečené rodilý a vysoce učený muž, obzvláště ale dobře zkušený historicus v starožitných moravských stálých činech píše v svých manuscriptis o počátku a vystavění moravských měst, klášterův a zámkův na 78 a 79 listě, že on v Náměšti ve vyhlášené žerotínské bibliothecae jedno starožitný manuscriptum viděl, které již tehdáž, totiž okolo roku páně 1580, přes pět set let staré bylo a od Albína bejvalého benediktinského řádu mnicha v Střebíči (!) v latinské řeči popsané bylo, v tejš o páních z Žerotína za pravý stín Margkrabství Moravského držané knize, že podotknutý Comenius čísti měl, že pod níže šťastným moravským králem Samo řečeným okolo léta Páně 640 jeden z řečeného moravského krále dvouh a dvaceti synův (které on spolu s patnácti cerami ze svých majících spravedlivých dvanácti manželek splodil) Kojetín řečený, na tom místě, kde nyní město Kojetín stojí, přes 20 tisíc barbarských Hunův a Scytův, kteří tehdáž jakožto rabiři do království moravského upadli, ze svými pod sebou majícími asi jen něco přes pět tisíc mužův pozůstávajícím moravským vojenským lidem porazil a zbil, i tak velký počet z nich zajatých dostal, mezi kterýmižto posledními se také vůdce a hlava tohož barbarského a rabiřského lidu Klusák řečený i z svými sedmi synami se vynacházel, kterýchžto všech sedum on i s jejich otcem, tím starým Klusákem po bitvě uprostřed těch postínaných Hunův a Scytův na jeden dubový strom pověsiti a tak s šípami prostříleti dal, že všichni od množství těch prostřelených šípův vyšpikovanému zající podobni vyhlíželi. Poněvadž se tehdy ten krále moravského princ Kojetín řečený tak udatně choval a království od těch barbarův osvobodil, tak jest jej jeho otec ten tehdáž regírující moravský král Samo nejen za hlavu a vůdce nad vším moravským vojenským lidem vyzdvihl, nýbrž také jemu ten plac toho vítězství a zbití s jedním okrškem od několika mil cesty oukoličně dědičně daroval, kterýžto potomně na památku svého jména a těch tam skrz jeho udatnost přes dvacet tisíc zbitých Hunův a Scytův ještě v jmenovaném 640. roce po narození Krista Pána na tom místě toho vítězství město z dříví vystavěti a takové svým jménem Kojetín nazvati dal, kteréžto jméno ono až posavad vede. Od toho času bylo jak jméno řečeného královského moravského prince, tak také to město Kojetín Hunům aneb Uhrům hrozná a strašlivá, takže i oni Hunové své neposlušné děti s ním strašivali a jim hrozivali, jestliže poslouchati nebudou, že se jim má tak státi, jak se jejich předkům v Moravě u Kojetína stalo.

Ja (!) tíž Uhrové a tu porážku při Kojetíně a tu pro oběšení a prostřílení starého Klusáka s jeho sedmi synami jim od Moravanův učiněnou houbu tak dlouho nezapomínali, takže oni tož místo léta Páně 914 pod moravským králem Svatoplukem do Moravy upadli a v ní nějaký čas mistrami byli, s celým vypálením a hrozným postínáním tamotních měšťanův a obyvatelův již skoro po 300 letech se vymstili. Však ale Olgus, král v Moravě a po Voldomiru, ruským knížeti, druhý otec všech pánův z Žerotína, zase to skoro do gruntu zruinované místo Kojetín zase vyzdvihl a léta Páně 940, když on po smrti toho od svého vlastního bratra Boleslava probodeného svatého moravského krále Václava na Velehradě královskou moravskou koru-

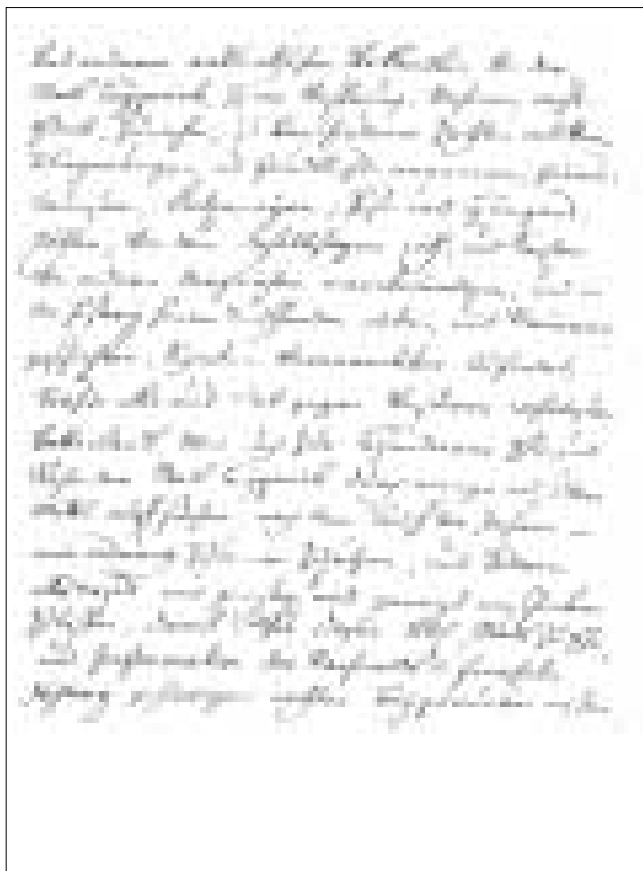


Dopis D. J. I. Hoffera do Lipníku

nu dostal, se zděmi, věžemi a valy obklíčiti dal, tak aby od upádu nepřátelských budoucně tím jistější býti mohli.

Otto, hercog olomúcký, Vratislava prvního korunovaného krále českého a margk. moravského vlastní bratr, dal v Kojetíně farní kostel ke cti Marie Nanebevzetí a svatého Petra Apoštola, jakož také zámek k svému obydlí léta Páně 1059 doukladně vystavěti, a také město rozšířiti a upevniti, což vše jmenovaný Joannes Amos Comenius v zvrchu citýrovaným svým manuscRIPTO z tejš podotknuté staré knihy z žerotínskej bibliotéky o městě Kojetíně jest vytáhl a poznamenal.

Druhý podobně starožitné manuscriptum memorabilia varia Regni Bohemiae et Marchionatus Moravia titulírované a od jistého neznámého autora zapsané má na 62. listě, že jak okolo léta Páně 1241 Tataři pod vůdcem Batti a Beta přes dvakráte sto tisíc silní skrz Polště a Slezsko jak zbouřeně moře do Moravy se vtláčili a královské město Holomouc mocně oblehli, též mnoho okolo ležících pěkných měst a městeček v popel obrátili, že také tehdáž to k arcibiskupství pražskému přináležející čistotné město Kojetín trefilo, kteréžto od obbíhajících Tatarův nenadále přepadnuto, vyplundrová-



Dopis D. J. I. Hoffera do Lipníku, 2. strana

no a vypáleno bylo, také zmiňuje hned brzy potom ten neznámý author tejj knihy, že město Kojetín spolu s těmi k němu přináležejícími vesnicemi a gruntami od Přemyslava Ottogara, krále českého a markraběte moravského, pražskému arcibiskupovi Mikulášovi z obzvláštního a starožitého domu pánův z Rozenberka rozenému pro jeho velké zásluhy, učenost, spravedlnost a svatej život léta Páně 1240 dědičně daroval, a to město ze vším příslušenstvím za věno pražskému hlavnímu kostelu, jakož také pro jeho lepší zachování a rozmnožení biskupských intradův tomu hlavnímu štiftu na věčné časy popuštěno a připsáno bylo.

Item v podotknutej knize na 98. listě se zmiňuje, že léta Páně 1423 město Kojetín od Žišky osobitně mezi svým husitským lidem, poněvadž se jemu poddati aniž svatej katolicej víry opustiti nechtěli, s kvaltem vzato, vyplundrováno, zapáleno a přes tisíc obyvatelův a měšťanův mladých a starých z nenávisťi svatě katolické víry hrozně zhubeno, větším dílem ale v řece Růžové potopeno bylo.⁴¹³



Dopis D. J. I. Hoffera do Lipníku, 3. strana

Skutečnost, že Hoffer v pojednání o dějinách Kojetína citoval z rukopisu Jana Amose Komenského, zaujala již dříve řadu historiků. Jedná se o rané dějepisné pokusy, které my dnes známe pod názvem *O starožitnostech Moravy a O rodu pánů ze Žerotína*. Podrobněji se jimi zabýval Ladislav Hosák, na něj pak navázala Libuše Velčovská.¹⁴

Ladislav Hosák kojetínské zápisky komentoval, uvedl, že holešovským děkanem byl František šlechtic Marko (1717–1730), ale v případě osoby uvedené jako Goll předpokládal, že jde o omyl referujícího, „*feudální rod tohoto jména v střední Evropě neexistoval: jméno vzniklo jen omylem informátora*“.¹⁵

Doplňme, že František de Marko byl nejstarším synem váženého kojetínského měšťana Tobiáše Demarko, který byl koncem 17. století řadu let primátorem města Kojetína. Jeho zásluhou byl ve městě posílen kult Panny Marie. František de Marko přišel do Holešova z Domaželic, kde byl farářem v letech 1709–1717.¹⁶

V případě jména Goll se domníváme, že jde o šlechtický rod Gollen pocházející původně z Holandska, který přešel do Slezska a ještě později se usadil v Dolním Rakousku. Na Moravu se dostal díky Gervasovi Vilému svobodnému pánu z Gollen, dvornímu radovi a sekretáři české dvorské kanceláře ve Vídni, kterému se podařilo získat v roce 1768 panství Vizovice. Jeho syn Prokop Gervas byl povýšen do hraběcího stavu v roce 1719. Zemřel v roce 1729 a v té době žila vedle manželky Marie Anny z Löwenthurnu, která se znovu provdala za baron z Minquiburgu, ještě dcera hraběnka Maria Theresia provdaná svobodná paní z Dominique.¹⁷

Vede nás k tomu podoba jména Goll – Gollen, blízkost Holešova jako sídla děkana Františka de Marko a Vizovic, majetku Gollenova rodu, a povýšení Prokopa Gervase do hraběcího stavu. Bylo by tím zároveň prokázáno další místo, kde se v určitou dobu nacházely Komenského Starožitnosti.

Z uvedeného přehledu vyplývá také, jakým způsobem získávaly obce informace o své historii a kolik tomu věnovaly úsilí. Příkladný je postup Lipníka, u nějž díky velmi dobře zachovanému aktivnímu materiálu ve fondu Archiv města Lipníka můžeme sledovat celý proces do prvního kontaktu Hoffera s obcí až po kladné vyřízení s řadou dodatečných informací.

Poznámky

- 1 D'ELVERT, Ch.: Die Ritter von Hoffer. Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur und Landeskunde. Brno 1876, s. 1–2.
D'ELVERT, Ch.: Historische Literatur-Geschichte von Mähren und Oesterreichisch-Schlesien. Brünn 1850. 518 s.
DUDIK, B.: Ceronis Handschriften Sammlung. Brünn 1850. 510 s.
ZACHOVÁ, I.: Moravští historiografové v Mitrovského sbírce rukopisů v archivu města Brna. Brno v minulosti a dnes. XV. Brno 2000, s. 171–189.
ZACHOVÁ, I.: Soupis sbírky rukopisů Antonína Bedřicha Mitrovského v Archivu města Brna. Praha–Brno, Archiv AV ČR 1999. 248 s.
- 2 Viz D'Elvert, Ch.: Historische Literatur-Geschichte von Mähren und Oesterreichisch-Schlesien. Brünn 1850, s. 166–169. Dále tamtéž z pobídky bystřického magistrátu: *„Zu diesem Zwecke forderte er die Gemeinde-Vorstände auf, aus den Gedächtnissbüchern, Annalen, Protokollen, Privilegien, alten Kirchen-Missalen und andern derlei Schriften und Urkunden über den Ursprung, das Wachstum, die jeweiligen Obrigkeiten, die Privilegien und Freiheiten, die friedlichen und feindlichen Schicksale, Belagerungen und Vertheidigungen der Stadt, die Handels- und Erwerbsverhältnisse der Bewohner und überhaupt alle Merkwürdigkeiten, welche zur Landesgeschichte dienen können, die Notizen, wie sie niedergeschrieben oder von den Vorfältern und alten Leuten als wahre Geschichte erzählt wurden, fleissig zu sammeln, nach Jahren zu ordnen und ihm, nebst einer Abzeichnung des Stadtwappens, unter Bekräftigung des Gemeindegels einzusenden. Vorzüglichen Bedacht bat er auf die Vorfälle zur Zeit der mähr. Rebellion, des Schweden-Krieges und Tataren-Einfalles zu nehmen, Epochen, über welche auch dermal noch viel zu wenig Licht verbreitet ist. Den unsterblichen Ruhm des Vaterlandes und der Städte, wie ihrer Bürgerschaften, die fernere Aufnahme der Communitäten, den Unterricht und die Aneiferung der Nachkommenschaft legte er den Gemeinde-Vorständen als Triebfeder ihrer patriotischen Willfährigkeit in Unterstützung seines so wohl gemeinten Vorhabens an das Herz.“*
- 3 Archiv města Brna (dále jen AMB), Sbírká rukopisů Antonína Bedřicha Mitrovského, inv. č. 84–88, sign. A 1.22 – A 1.26.

- 4 KRŠKA, I.: Rytíř Hoffer a Potštát v lednu roku 1728. In: Sborník Státního okresního archivu v Přerově. Přerov 2003, s. 22–28.
- 5 AMB, Sbírka rukopisů Antonína Bedřicha Mitrovského, inv. č. 384, sign. A 260.
- 6 Státní okresní archiv Přerov (dále jen SOKA Přerov), Archiv města Lipníka, inv. č. 663.
- 7 KRŠKA, I.: Archiv města Lipníka nad Bečvou. Sborník archivních prací, 1991, s. 68–72.
- 8 AMB, Sbírka rukopisů Antonína Bedřicha Mitrovského, inv. č. 85, sign. A 1.23. Srovnej HOSÁK, L.: Počátky města Lipníka nad Bečvou. In: Nikoli nejmenší na Moravě. Lipník nad Bečvou 1965, s. 18–27.
- 9 „*Ehrsamber und wohlweiser Rath*
Insonders viehl geehrte Herren. Demnach zu desto mehrerer Zierlichkeit der im Werk begriffen Mähr. Chronik, wie auch zu künftiger Gedächtnuss, und dero selbst eigenen Ehr, und unsterblichen Nahmen ein grosses Beitragen wurde, wann die aldasige Stadtl von jehner Seithen, alwo selbte im Prospect zum besten ins Gesicht fallet, und das grosse Ansehen machet, auf einen Bogen Papier in die Länge und auf anderthalb Bögen in die Breithe mit Anmerkung durchziffern oder numeros deren darin befindlichen vornehmeren Gebäuden, als Kirchen, Schlosses, Closters, Rathhauses, Stadt-Thören etc. sambt der aldasigen Gegend oder Situation mit Farben in einen accuraten Entwurf, Prospect oder Mappam gebracht, und mir zu dem Ende baldigst communiciret werden mochte, damit jedoch ohne deren mindesten Beitrag oder Unkosten die aldasiger Stadtl nach dem diesfalls einschikend Entwurf zu Auggspurg auf meine Veranstaltung acourat in das Kupffer gestochen, und ad perpetuum rei memoriam der Mähr. Chronik an seinen Orth beigeleget werden möchte, aller massen auch dieses viehle mähr. Städte bereits gahr rümlich praestiret haben.
Als thue dieses Vorhaben nicht nur hiemit unterhalten, sondern auch zugleich einen ehrsamben und wohlweisen Rath geziemend ersuchen wollen, sich auch dieser Ehr und Ruhms theilhaftig zu machen. In wessen Vertröstung, nebst schönster Empfehlung verb.
Eines ehrsamben und wohlweisen Rathes
 Brünn den 11. Mai 1728“ Viz SOKA Přerov, AM Lipník, inv. č. 665.
- 10 JANOŠKOVÁ, J.: Nejstarší kronika města Hranic. Vlastivědný věstník moravský (dále jen VVM), 1951, s. 115–117.
- 11 „*Wohlgebohrner Ritter, gnädiger Herr. Auf Euer Gnaden gnädigen Befehl übersenden hiermit einige bei dieser Stadt befindliche memorabilia, soviel man deren hat zusammenbringen können, und hetten dieses schon längstens gerne beschleuniget, dieweilen wir aber in Erfahrungheit gebracht, dass einiges Buch, worinnen der Ursprung der hiesigen Stadt und viele schöne memorabilia von anderen Städten beschreiben, bei dem H. Dechandt zu Holleschau befindlich sein sollte, welches wir solicitiret, und aber weilen dieses Buch nicht mehr in seinen – sondern seinem Bericht nach in des Herrn Grafen von Goll Händen sein solle, selbiges bis zur Zeit nicht erhalten können, so hat sich die Sach bis dahero verzogen, und dahero damit Euer Gnaden nicht ungnädig wurden, haben wir mit diesen wenig memorabilibus inmittelst erscheinen sollen. Könnten aber besagtes Buch überkommen, so werden nicht ermanglen, mit denen darinnen etwan befindl. memorabilibus gehor. zu dienen. Nicht weniger soll auch das Stadtwappen (weilen solches wegen Abwesenheit des hiesigen Malers nicht hat verfertiget werden können) mit nächsten folgen. Hie mit zu Euer Gnaden gnädigen Hulden sich gehor empfehlende verbleiben*
Euer Gnaden
 Kojetein 2. Octob. 1727.“ AMB, Sbírka rukopisů Antonína Bedřicha Mitrovského, inv. č. 84, sign. A 1.22.
- 12 „*Wohlgebohrner und hochgelehrter Ritter, gnädiger Herr.*
Hier überschicken wir Euer Gnaden das allhiesige Stadtwappen, in welchen ein Fischnetz geführt wird und dieses soll von darumben sein, weilen vor Uralt ein jeder Bürger und Vorstädtler ein Stück Flusses zur Fischerei gehabt. Was das in unsern vorigen Schreiben angezogene Buch der Memorabilium anbetrifft, erhalten

wir die Nachricht, dass solches Euer Gnaden von dem Herrn Grafen von Goll bereits communiciret sei worden...

Kojetein 24. Jänner 1728.“ AMB, Sbírka rukopisů Antonína Bedřicha Mitrovského, inv. č. 84, sign. A 1.22.

- 13 SOKA Přerov, AM Kojetín, inv. č. 26; Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZA Brno), G 12, sign. Cerr. II, 248/11. L. Hosáka zaujaly údaje v hofferianech již ve 30. letech 20. st. Viz HOSÁK, L.: Stará pověst o založení Kojetína. Vlastivědný sborník střední a severní Moravy, 1937–38, příl. k č. 2, s. 1–3. Později mezi ním a kojetínským vlastivědným pracovníkem vznikla polemika na stránkách Vlastivědného věstníku moravského. Viz ŠTĚGER, B.: O založení Kojetína. VVM, 1953, s. 29–31; HOSÁK, L.: O nejstarších dějinách Kojetína. Vlastivědný věstník moravský, 1957, s. 47–51; ŠTĚGER, B.: Ne replika, nýbrž spíše apologie. VVM, 1957, s. 246–248. ZAPLETAL, F.: O nejstarších dějinách Kojetína. VVM, 1965, s. 232–237.
- 14 HRAZDÍRA, L. A.: O jméně a rodišti Jana Amosa Komenského. Brno 1890. 44 s. HOSÁK, L.: Po stopách dvou ztracených historických děl J. A. Komenského. Acta Comeniana (dále jen AC), zvl. příl., 1960, s. 230–235. HOSÁK, L.: Dvě ztracené historické práce J. A. Komenského. Časopis Společnosti přátel starožitností českých, 1960, s. 35. HOSÁK, L.: Úkoly jihomoravské historiografie v bádání o životě a díle J. A. Komenského. In: II. mikulovské symposium J. A. Komenský a jižní Morava. Mikulov 1970, s. 55–58. VELČOVSKÁ, L.: Dějiny Moravy D. J. I. Hoffera a ztracené Komenského Moravské starožitnosti. Studia Comeniana et Historica (Dále jen StCetH), 1972, č. 4, s. 23–31. VELČOVSKÁ, L.: Příspěvek k bližšímu poznání neznámých Moravských starožitností Jana Amose Komenského. StCetH, 1999, č. 62, s. 76–83.
- 15 HOSÁK, L.: Po stopách dvou ztracených historických děl J. A. Komenského. AC, zvl. příl., 1960, s. 230–235.
- 16 KADICH, H. – BLAŽEK, C.: Der mährische Adel. Neustadt 1979, s. 270. Též ZHÁNĚL, R.: Milostná Panna Maria v Kojetíně. Brno 1907, s. 5–10.
- 17 ČIŽMÁŘ, J.: Dějiny a paměti města Vizovic. Brno 1933, s. 67–79. Heraldisch genealogische Zeitschrift „Adler“, 1873, s. 96. KADICH, cit. dílo, s. 37. KNESCHKE, E. H.: Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon. Band III. Leipzig 1929, s. 591.

Miroslav Marada

Antroponymický obraz tovačovské židovské obce konce 18. a 1. poloviny 19. století.

K nápadným odlišnostem mezi většinovou populací a židovskou minoritou v celé rozsáhlé oblasti diaspory, tedy i na našem území, patřily po staletí podstatně rozdílné repertoáry užívaných rodných jmen. Příčiny pramení především z rozdílných náboženských tradic, spolupůsobily zde ale i další kulturní a sociální vlivy. Teprve v důsledku administrativních zásahů státu koncem 18. století, a také vlivem osvěcenského reformního proudu v judaismu nastoupily pozvolna asimilační procesy, které se urychlily po dosažení občanské rovnoprávnosti židů v polovině 19. století, a projevíly se i postupnou proměnou repertoáru židy užívaných a oblíbených rodných jmen a rostoucím podílem jmen přejatých z nežidovského kulturního prostředí, kterým postupně tradiční jména výrazně ustoupila. Tuto skutečnost lze ověřit sledováním záznamů v židovských rodných matrikách nebo v úředních soupisech obyvatelstva. Prokázat, jak uvedený proces postupoval v tovačovské židovské obci, je záměrem tohoto příspěvku, který navazuje na již dříve provedený průzkum pro židovské obce v Holešově a Kroměříži.¹

Pro diasporní židovstvo se stalo již od raného středověku typickým užívání dvojích jmen² a tento úzus přetrvál až do současnosti. První jméno, v hebrejské pravopisné podobě, bylo užíváno výhradně ve sféře náboženského života a nábožensko-právních vztahů uvnitř židovské obce (hebr. šem ha-kodeš, tj. svaté jméno) a tvořilo je vlastní jméno osoby a jméno jejího otce (X, syn pana Y). Toto jméno se objevuje v hebrejských písemných pramenech a také na náhrobních nápisech a bývá provázáno mezi židy obvyklými eulogiemi a titulaturami. V běžném životě užívali židé jména profánního (hebr. kinuj), které bývalo často, zvl. v případě ženských jmen, přejato z jazyků zemí, v nichž židé žili, a které obvykle zachovávalo se synagogálním jménem úzkou asociaci fonetickou, významovou nebo symbolickou³ (např. Löw, popř. Löbl je kinuj za hebr. Jehuda, Hirsch za Naftali, Mendl za Menachem). Pod profánním jménem znalo židy i křesťanské okolí. V městských a patrimoniálních pramenech bývá k jejich jménu obvykle připojeno slovo „žid“, příp. název povolání, místo původu nebo některá z osobních charakteristik. Tak v tovačovském urbáři z roku 1678 nacházíme jména jako Daněk žid, Matys Feytl (tzn. Matys, Feytlův syn), Löbl Prostijovský, Mojžíš krejčír nebo Judova vdova.⁴

Velmi podstatným vnějším zásahem do dosud zcela autonomní sféry židovských zvyklostí při volbě osobních jmen se v našich zemích stal císařský patent z 27. srpna 1787 a na něj navazující nařízení.⁵ Patent, který byl

jedním z prvních nařízeních tohoto druhu v Evropě, nařizoval s platností od 1. ledna 1788 všem židům v monarchii přijetí a užívání stálého a vrchnostenským úřadem zaregistrovaného jména a příjmení v německé pravopisné podobě a sledoval především zamezení užívání proměnlivých a neustálých tvarů židovských jmen, přezdívek, hypokoristik, nebo současného používání několika různých jmen jednou osobou. Následně došlo i k vyhotovení seznamů jmen židům povolených a zakázaných. Vydání patentu zapadalo do rámce opatření ke zlepšení evidence obyvatelstva z důvodů především daňových a vojenských a zároveň znamenalo další krok v germanizační (v jazykovém smyslu) politice Josefa II., zaměřené vůči židům.

Administrativní zásah do citlivé oblasti soukromého života příslušníci židovských obcí přirozeně sotva přijali s nadšením, především pak omezení možnosti volby rodných jmen a jejich podoby na předepsaný seznam.⁶ Matriční záznamy potvrzují, že toto nařízení zdaleka nebylo důsledně dodržováno, stálá příjmení ovšem přijata byla. Jak již bylo zmíněno, židovská příjmení převážně vznikala, podobně jako u jiných etnik, ze jmen rodných (obvykle patronym), dále pak z názvů geografických a z apelativ označujících nejčastěji povolání, osobní vlastnosti apod.⁷ Přesahuje rámec tohoto příspěvku zabývat se podrobněji problematikou jejich geneze, je třeba alespoň ještě zmínit, že existovala některá specificky židovská příjmení, vzniklá z okruhu funkcí v židovské obci a synagoze, a příjmení vzniklá zkrácením dvou i více slov (např. obvyklé příjmení Katz vniklo zkrácením slov kohen cedek, kněz spravedlnosti).

V některých patrimoniálních registraturách se soupisy jmen a příjmení přijatých dle patentu z 27. srpna 1787 dochovaly a jsou cenným genealogickým pramenem, umožňujícím identifikaci osob a jejich rodových vztahů právě v tomto zlomovém období.⁸ Jedním z těchto archivních fondů je právě Velkostatek Tovačov, kde se dochovalo několik soupisů židovských familiantů z konce 18. a počátku 19. století i samotný seznam všech osob s jejich původními jmény a nově přijatými jmény a příjmeními. Tento seznam, seřazený abecedně podle rodin, zde s určitými pravopisnými korekcemi¹⁰ přetiskujeme:

Přijaté příjmení, jméno	dřívější jméno
ANTEL , Moises	Moises Herschl
Katharina, manželka	Fradel
Michael, syn	Michael
Elisabeth, dcera	Belle
BACK , Gabriel	Gabriel Herschl
Theresia, manželka	Pessel
Moises, syn	Moises
Jakob, syn	Jakob
Gerstel, syn	Gerstel
Hersch, syn	Herschel
Rosel, dcera	Rosel
BECHER , Aron	Aron Jakob
Katharina, manželka	Kele
Moises, syn	Moises

Sigmund, syn	Selig
Isak, syn	Isak
Anna, dcera	Anna
Judita, dcera	Jetel
Veronika, dcera	Fegele
BLIEMEL , Rafael	Rafael Jakob
BÖHM , Daniel Mayer	Daniel Mayer
BRÜLL , Jakob	Jakob Hirschel
Mariana, manželka	Mariana
Katharina, dcera	Gittel
Dorothea, dcera	Schendl
DEUTSCH , Gabriel	Gabriel Israel
Anna, manželka	Hitschel
Judita, dcera	Gittel
DONATH , Abraham	Abraham Naten
Elisabeth, manželka	Liebe
Moises, syn	Moises
Anna, dcera	Nanne
Karolina, dcera	Krendel
DONATH , Nathan	Nathan Abraham
Katharina, manželka	Schendl
Balthasar, syn	Baltzar
Mariana, dcera	Mariana
Veronika, dcera	Freidel
Ester, dcera	Ester
EISLER , Israel	Israel Naten
Judita, manželka	Gittel
Juda, syn	Löbl
Paulina, dcera	Fegele
Beata, dcera	Belle
ETTINGER , Jakob	Jakob Löbl
Barbara, manželka	Belle
Sara, dcera	Sara
Anna, dcera	Anna
FISCHER , Josef	Josef Markus
Barbara, manželka	Fegele
Markus, syn	Markus
Abraham, syn	Abraham
Salomon, syn	Salomon
GRÜNBAUM , Jonas	Jonas Jakob
Sara, manželka	Sara
Filip, syn	Feischel
David, syn	David
Anna Beulin, služebná	Nehme

GOLDSCHIEDER, Isak

Veronika, manželka
 Moises, syn
 Aron, syn
 Hersch, syn
 Katharina, dcera

HIRSCH, Abraham

Katharina, manželka
 Abraham, syn
 Markus, syn
 Isak, syn
 Ester, dcera

HIRSCH, Salomon

Anna, manželka
 Juda, syn
 Moises, syn
 Jakob, syn
 Elisabeth, dcera

CHAJAK, Samuel

Paulina, manželka
 Bernard, syn

KOHUTEK, Moises

Katharina, manželka
 Elisabeth, dcera

KOHUTEK, Elias

Katharina, manželka
 Balthasar, syn
 Mariana, dcera

KOHUTEK, Jakob

Elisabeth, manželka
 Theresia, dcera
 Mariana, dcera
 Katharina, dcera

KULMAN, Jakob

Ester, manželka
 Rosel, dcera

LANGER, David

Beata, manželka
 Jakob, syn

LÖW, Osias

Veronika, manželka
 Abraham, syn
 Jakob, syn
 Theresia, dcera

Isak Herschel

Fegele
 Moises
 Aron
 Herschel
 Gittel

Herschel Kastril

Gittel
 Abraham
 Gumpel
 Isak
 Ester

Salomon Löbl

Netel
 Löbl
 Moises
 Joachim
 Liebe

Samuel Bernart

Gittel
 Bernard

Moises Löbl

Heindl
 Lisel

Elias Mendl

Fradel
 Baltzar
 Malka

Jakob Mendl

Blimel
 Theresia
 Mirel
 Gittel

Kalman Jakob

Ester
 Rosel

David Josef

Blimel
 Jakob

Osias Löbl

Fegele
 Abraham
 Joachim
 Tusse

LÖW , Benjamin	Wolf Löbl
LEWETSCHEK , Markus Elisabeth, manželka Daniel, syn	Markus Jakob Nissel Daniel
LEWETSCHEK , Abraham Rosalia, manželka Pinkes, syn	Abraham Markus Rifke Pinkes
MÄLTZER , Libor Rosel, manželka	Lieberman David Reichel
MEITNER , Markus Isak, syn Jakob, syn Mendl, syn Rosel, dcera	Markus Moises Isak Jakob Mendl Rosel
MEITNER , Rafael Katharina, manželka Abraham, syn	Rafael Markus Gittel Abraham
MEITNER , Moises Karolina, manželka Jakob, syn	Moises Markus Krendel Nechanje
MORGENSTERN , Moises Anna, manželka Gabriel, syn Elisabeth, dcera Mariana, dcera	Moises Löbl Nanne Gabriel Gelle Cheile
NABEL , Jakob Abraham, syn Salomon, syn	Jakob Abraham Abraham Selig
PODANSKY , Juda Löw Regina, manželka Podansky Josef, Judův bratr Katharina, Josefova dcera Judita Wolf, sirotek	Löbl Podansky Rinna Josef Katsche Judita
POPPER , Jakob Lisse, manželka Ester, dcera Anna, sestra Jakoba	Jakob Markus Lehe Ester Schendl
ROSTERFISCHEL , Bernard Barbara, manželka Moises, syn Judita, dcera Mariana Rosterfischel, matka Bernarda	Berman Jakob Gittel Moises Judita Mirel
SIROTEK , Isak	Isak Abraham

Susana, manželka	Susana
SPITZ , Isak	Isak Herschel
Theresia, manželka	Ciperle
Hersch, syn	Herschel
Rosel, dcera	Rosel
SPITZER , Markus	Markus Israel
STEINSCHNEIDER , Jakob	Jakob Salomon
Salomon, syn	Salomon
STORCH , Balthasar	Baltzar Wolf
Victoria, manželka	Fegele
Gabriel, syn	Gabriel
Juda Löw, syn	Löbl
Daniel, syn	Daniel
Filip, syn	Lewisch
Barbara, dcera	Belle
Sara, dcera	Sara
STORCH , Benjamin	Baltzar
Sara, manželka	Sara
Elisabeth, dcera	Cheile
ZUBAL , Gerstel	Gerstel Markus
ZUBAL , Hersch	Herschel Löbl Markus
ZWEIG , Isak	Isak Herschel
Elisabeth, manželka	Hinkel
Rosel, dcera	Selda

Tabulka velmi dobře dokumentuje patriarchální charakter tehdejší židovské společnosti. Zatímco u žen, kterým připadala v náboženském a společenském životě obce pasivní role, došlo ve většině případů ke změně rodného jména, u mužů zůstala jejich převážně starozákonní jména zachována. Matriční záznamy ovšem ukazují, že ve skutečnosti proběhla i v případě ženských jmen obměna jejich repertoáru pomalejším tempem, než jak by se dalo usuzovat podle uvedeného jednorázového aktu úředního přejmenování. Nadále byla totiž volena i jména neobsažená v úředním seznamu a v případě ženských jmen zůstávalo značně rozšířeno užívání hypokoristických tvarů. Nárůst procentuálního zastoupení nových „křesťanských“ jmen v repertoáru mužských a ženských jmen u tovačovských židů ukazuje následující přehled:

Období	1800–1809	1810–1819	1820–1829	1830–1839	1840–1849
Jména mužská (%)	5,0	5,0	14,3	17,9	23,8
Jména ženská (%)	36,8	13,6	40,7	67,5	83,3

Přestože je nutno počítat zejména pro první dvě desetiletí 19. století s určitým možným zkreslením výsledků, neboť způsob vedení matričních zápisů ukazuje na značný časový odstup mezi provedením záznamu a naro-

zením dítěte, a také nápadné disproporce mezi počty zapsaných jmen v jednotlivých letech nezaručují, že byla zaevidována všechna narození (např. u dětí pocházejících z tajně uzavřených manželství), je průběh obměny repertoáru rodných jmen v tovačovské zcela zřetelný. Uvedené výsledky jsou plně v korelaci s údaji zjištěnými pro židovské obce v Holešově a Kroměříži¹¹ a prokazují rozdíly v obměně repertoáru ženských jmen oproti mužským. Naznačují také rychlejší průběh tohoto procesu v méně lidnatých obcích, ke kterým Tovačov se svými 25 systemizovanými židovskými rodinami patřil. Jelikož se dochovaly tovačovské židovské matriky¹² v souvislé řadě i pro další desetiletí, byl průzkum doveden až do roku 1869. V letech 1850–1859 vzrostl procentuální podíl nových mužských jmen na 28 %, v období 1860–1869 na 52,8 %, u ženských jmen tato hodnota činila 94,6 % a 100 %. Připojené tabulky zachycují frekvenci jmen udělených ve sledovaném období 70 let a zaznamenaných v matrikách:¹³

Tabulka mužských jmen udělených v tovačovské židovské obci v období 1800–1869

Jméno	1800–1809	1810–1819	1820–1829	1830-39	1840-49	1850-59	1860-69
Abel	0	0	1	0	0	0	0
Abraham	0	1	2	2	0	3	1
Adolf*	0	0	0	0	0	0	1
Albert*	0	0	0	0	0	0	1
Alois*	0	0	0	0	2	0	2
Aron	0	0	0	0	0	0	1
Ascher	0	0	1	0	0	0	0
Baruch	0	1	0	0	0	0	0
Bernard*	0	0	1	1	0	0	0
Berthold*	0	0	0	0	0	0	4
Daniel	0	0	0	2	1	0	1
David	1	1	2	2	1	3	0
Elias	0	1	0	0	0	0	1
Elkan	0	0	1	0	0	0	0
Emanuel	0	0	0	1	0	2	3
Emil*	0	0	0	0	0	0	3
Fabian*	1	0	0	1	0	0	0
Ferdinand*	0	0	0	0	0	0	1
Filip*	0	0	0	0	0	1	0
Gabriel	0	0	2	3	2	1	0
Heinrich*	0	0	0	1	1	1	1
Herrman*	0	0	0	0	0	4	0
Hillel	0	0	1	0	0	0	0
Hirsch	1	1	0	0	0	0	0
Hugo*	0	0	0	0	0	0	1
Ignatz*	0	0	0	0	0	0	1
Isak	1	2	2	1	0	0	0
Israel	1	1	1	0	0	0	0
Jakob	1	1	2	0	2	5	1
Jeremias	0	0	0	0	0	1	0
Jesaias	0	0	0	0	0	2	0

Joachim	0	1	2	0	0	0	0
Johann*	0	0	0	0	0	0	1
Josef	2	0	1	1	1	2	0
Josua	1	1	0	0	0	1	0
Juda	0	3	0	0	0	0	0
Julius*	0	0	1	0	0	1	0
Karl*	0	0	0	1	0	0	0
Koppel	0	0	1	0	0	0	0
Lazar	3	0	1	0	1	2	1
Leopold*	0	0	1	0	0	4	0
Liebermann	1	0	0	0	0	0	0
Löbl	1	0	0	0	0	0	0
Mandl	1	0	0	0	0	0	0
Markus	2	0	0	0	2	1	0
Max*	0	0	0	0	1	1	1
Mayer	0	0	1	0	0	0	0
Michael	0	1	0	1	1	2	1
Moritz*	0	0	1	0	1	1	0
Moises	1	1	1	1	1	1	1
Nathan	0	0	1	3	1	1	0
Nehemias	0	0	0	0	1	2	1
Oσίας	0	1	1	1	0	0	0
Pinkus	0	0	0	0	1	0	0
Rafael	0	0	0	2	0	1	0
Salomon	0	0	0	2	1	3	4
Samuel	2	1	0	1	0	2	1
Siegmund*	0	0	0	0	0	1	1
Simon	0	1	0	0	0	1	0
Wilhelm*	0	1	0	1	0	0	1

Tabulka ženských jmen udělených v tovačovské židovské obci v období 1800–1869

Jméno	1800-09	1810-19	1820-29	1830-39	1840-49	1850-59	1860-69
Adelheid*	0	0	0	0	0	2	0
Aloisie*	0	0	1	0	0	0	0
Amalie*	0	0	0	0	0	0	2
Anna*	0	0	1	1	0	1	1
Antonia*	0	0	0	0	0	1	0
Babet*	1	0	2	0	0	0	0
Belle	1	1	0	0	0	0	0
Berta*	0	0	0	0	0	0	1
Betti*	0	0	0	0	2	4	0
Bliemele	0	0	1	2	0	0	0
Cecilia*	0	0	0	1	0	0	0
Eleonora*	0	0	0	0	0	0	1
Elkel	0	1	0	0	0	0	0
Ernestine*	0	0	0	0	1	0	0
Ester	0	2	0	3	1	0	0

Eva	1	1	0	0	1	0	0
Fany*	0	0	2	0	0	1	0
Fegele	0	1	0	0	0	0	0
Filipina*	0	0	0	0	0	1	0
Freidel	0	1	0	0	0	0	0
Friderika*	0	0	0	1	0	0	0
Gele	0	1	0	0	0	0	0
Gitel	0	1	0	0	0	0	0
Hany*	0	0	0	0	6	0	0
Henriete*	0	1	0	0	0	0	0
Hermine*	0	0	0	1	0	0	2
Hindl	0	0	1	0	0	0	0
Chana	0	1	0	0	0	0	0
Jeanetta*	0	0	0	0	0	0	1
Jentel	0	2	0	0	0	0	0
Jetti*	0	0	0	1	0	0	0
Jittel	0	1	0	0	0	0	0
Johanna*	0	0	0	1	0	0	1
Josefine*	0	0	0	0	0	0	1
Judita	0	0	1	1	0	1	0
Julie*	0	0	0	3	1	2	0
Kamila*	0	0	0	0	0	0	1
Karolina*	1	1	1	2	0	4	4
Katel	1	0	4	1	0	0	0
Katharina*	0	0	0	1	0	1	1
Katy*	0	0	1	0	0	0	0
Klara*	0	0	0	0	0	0	1
Kreindl	1	0	0	0	0	0	0
Leopoldine*	0	0	0	0	0	1	0
Liebel	0	1	0	0	0	0	0
Liese*	1	0	0	0	2	0	0
Loise*	0	0	0	0	0	1	0
Malke	0	1	1	0	1	0	0
Mariana*	0	0	0	1	1	0	0
Marie*	0	0	0	4	0	2	1
Mathilde*	0	0	0	0	0	1	1
Mina*	0	0	0	0	1	0	1
Mirne	0	0	0	1	0	0	0
Nanni*	0	0	1	3	1	1	0
Nechme	1	0	0	0	0	0	0
Netti*	0	0	0	1	0	1	0
Peppi*	0	1	0	1	1	1	0
Pesele	1	0	0	0	0	0	0
Rachel	0	0	2	2	1	0	0
Rebeka	1	1	2	0	0	0	0
Regina*	1	0	0	0	0	1	3
Reichel	0	0	1	0	0	1	0
Reizel	1	0	0	0	0	0	0
Ritschel	0	0	1	0	0	0	0

Rosalia*	0	0	0	0	0	2	0
Rosara*	1	0	0	0	0	0	0
Roseine	1	0	0	0	0	0	0
Rosel	1	1	0	0	0	0	0
Rosie*	0	0	0	0	1	3	1
Saly*	0	0	0	1	2	0	0
Sara	1	0	2	2	1	0	0
Scharlotte*	0	0	0	1	3	2	1
Schendl	0	1	0	0	0	0	0
Sidonie*	0	0	0	0	0	1	1
Sofie*	0	0	0	1	1	0	0
Tatze	0	0	0	1	0	0	0
Taube	2	0	0	0	0	0	0
Theresie*	1	0	1	2	1	0	0
Toni*	0	0	0	0	1	0	0
Tuschne	0	1	0	0	0	0	0
Veronika*	0	0	1	0	0	0	0
Wilhelmina*	0	0	0	0	0	1	0

Poznámky:

- MARADA, M.: Rodná jména v holešovské a kroměřížské židovské obci v 1. polovině 19. století. In: Studie Muzea Kroměřížska. Kroměříž 1991, s. 99–105.
- JACOBS, J.: Names (Personal). In: The Jewish Encyclopedia. Vol. IX, s. 152–160.
- Srv. zejm. Gn 49,3-27.
- Zemský archiv v Opavě, fond Vs Tovačov, inv. č. 16.
- Viz podrobná studie ŽÁČEK, V.: Eine Studie zur Entwicklung der jüdischen Personennamen in neuerer Zeit. In: JGGJČR, 8, 1936, s. 306–397.
- Oficiálně byla židům v českých zemích povolena svobodná volba rodných jmen, ovšem jen v německé pravopisné podobě, až dvorním dekretem z 20. července 1836.
- K vývoji židovských příjmení viz např. PRIBLUDA, A.: Cu der gešichte fun jidiše familje-nemen: Moskva 1987, Bibliotek fun „Sovetiš hejmland“ No 6 (78), nebo úvodní pojednání v lexikonu GUGGENHEIMER, E. H. – GUGGENHEIMER, H. W., Etymologisches Lexikon der jüdischen Familiennamen. München 1996, z dalších soupisů příjmení pro naše území zejm. BEIDER, A.: Jewish Surnames in Prague (15th-18th Centuries). Teaneck (New Jersey) 1995, nebo BEIDER, A.: A Dictionary of Jewish Surnames from the Kingdom of Poland. Teaneck (New Jersey) 1996, ze starších např. KESSLER, G.: Die Familiennamen der Juden in Deutschland. Leipzig 1935.
- Z nedávno publikovaných viz MATUŠÍKOVÁ, L.: Namensänderungen in jüdischen Familien im Jahre 1787 am Beispiel der jüdischen Gemeinde Kanitz (Dolní Kounice). In: Judaica Bohemiae, XXXIV, 1999, s. 107–125 a KUDĚLA, J.: Germanizace židovských jmen v Čechách. In: Židovská ročenka 5765 (2004–2005), s. 29–39.
- Soupisy jsou uloženy ve fondu Vs Tovačov, inv. č. 1894.
- Bylo provedeno pravopisné sjednocení různých tvarů příjmení na základě porovnání několika dochovaných soupisů z 90. let 18. stol. (např. Deitsch – Deutsch, Melczer – Mältzer, Donat – Donath aj.).
- Srv. Marada, M., c. d., s. 101.
- Národní archiv Praha, Sbirka židovských matrik, sign. HBMa 2152, 2153.
- Rovněž u rodných jmen bylo provedeno sjednocení pravopisu (Lebel – Löbl, Isaak – Isak, Güttel – Gittel, Juli - Julie apod.). Hypokoristika jsou vedena jako samostatná jména, u vícečlenných jmen je uvedeno pouze první, k příp. pozdějším změnám jména nebylo přihlíženo. Nově přijímaná jména jsou označena *.

Renata Skřebská

Barokní sochy Ondřeje Zahnera

Pro svůj příspěvek jsem vybrala dvě sochy v obci Penčice u Přerova. Jedná se o malou vesnici, která kromě kostela, a již zmíněných soch, postrádá jakékoliv jiné tradiční památky. I proto na mě, téměř jako zjevení, zapůsobila sochařská díla, která vynikají ojedinělou výtvarnou kvalitou i ve srovnání s okolními vesnicemi. Socha sv. Jáchyma a především socha sv. Libora, stojící uprostřed křižovatký silnic v obci u kostela, působí mimořádně monumentálním, honosným až noblesním dojmem, snad až nepatřičným v daném místě, což ale zároveň vyvolává kontrast zvyšující ještě emocionální a působivost díla. Zajímalo mě, jak se tak kvalitní díla ocitla v této vsi, a také případné autorství. Informace jsem se nejprve snažila získat ve Státním okresním archivu Přerov. Prošla jsem příslušnou agendu a podařilo se mi zjistit poznatky o restaurování soch v letech 1911–1915, které se ukázaly zcela novými, jak se projevilo při konzultaci na Národním památkovém ústavu v Olomouci. Zde jsem ve sbírce evidence a dokumentace mohla nahlédnout do evidenčního listu kulturní památky, restaurátorské zprávy a zprávy o výzkumu týkajícího se díla sochaře Ondřeje Zahnera.

Kostel sv. Petra a Pavla v Penčicích dokládá ještě další památky, bezprostředně se vztahující k tématu. Přestože první zmínky o Penčicích pocházejí z listiny biskupa Zdíka z roku 1141, nemáme o kostele mnoho zpráv. V roce 1626 vyhořel a teprve v roce 1693 byl postaven nový. Ten rovněž 20. října 1706 lehl popelem a s ním i fara a horní část obce, spolu s farními písemnostmi a matrikami. Roku 1834 opět vyhořel a po opravě se představuje v nynější podobě (zvýšená věž). V roce 1886 byly v kostele instalovány nové oltáře.¹ Pocházejí z nejstaršího období tvorby Ondřeje Zahnera, z 30. let 18. století.² Jedná se o boční oltář Nejsvětější Trojice (1731) – po stranách původní sochy sv. Jana Křtitele a sv. Evangelisty. V nástavci sochy 2 andělů a 2 sošky andílků. Evangelista a andílci byli v roce 1991 odcizeni. Boční oltář sv. Františka a Dominika (1731), po stranách původní sochy sv. Štěpána a sv. Vavřince, v nástavci dva andělé a dva malí andílci (též odcizeni). Jedná se o práce ve dřevě, od téhož autora pochází i sloupová portálová architektura s nástavcem.³ Bohužel vzhledem k událostem, ke kterým došlo v roce 1991, nebylo mi z celkem pochopitelných důvodů umožněno oltáře nafotit. Nejsou také hlavním námětem této práce, ale vzhledem k jejich autorství považují za nutné se o nich zmínit. Další socha, o které se chci zmínit, je socha sv. Josefa tvořící protějšek sv. Jáchyma. Tato socha je signována podpisem D. Zirn. Přestože se jedná o dílo dobré řemeslné kvality, je tato kvalita nesrovnatelná s kvalitou soch Zahnerových.

Při procházení díla Ondřeje Zahnera v již zmiňovaném projektu památkového ústavu jsem zjistila, že další socha tvořící protějšek sv. Jáchyma – sv. Anna – se nachází v obci Císařov nedaleko Přerova. Navštívila jsem obec a rozhodla se zahrnout ji do této práce. Nyní již vlastní popis děl.



Sv. Libor. Foto R. Skřebská

Penčice, sv. Libor

Uprostřed křižovatky silnic v obci při kostele, obličejem ke kostelu (na východ), stojí socha světce v nadživotní velikosti. Postava v biskupském rouchu s mitrou na hlavě. Výrazný kontrast, esovitě prohnutý, bohatá rozevlátá drapérie působící monumentálním dojmem a zároveň pocitem, že vše je v pohybu. Roucho – bohaté záhyby, výšivka, krajky. Ploše zpracovaná záda – jen několik mělkých vertikálních záhybů. Světec drží v levé ruce rozevřenou knihu s pěti kamínky, v pravé ruce původně berlu, ruka je pozdvížena vzhůru v typickém gestu. Dnes ruka zcela chybí, je ovšem zmiňován restaurátorský zásah, kdy byla ruka doplněna „dle staré fotografie“.⁴ Tento zásah, podobně jako ostatní, shledán kontroverzním.⁵ Socha má ještě nepůvodní doplňky: špičku nosu, horní části mitry, části vousů, části kříže na prsou, špičku pravé nohy apod. Ve zprávě se uvádí, že chybějící části byly doplněny štukovým tmelem. Socha stojí na hranolovém soklu na jednom stupni. Po stranách voluty zdobené kanelurami a mušlí. Podstavec završen profilovanou římsou. Celková výška včetně plintu 240 cm, materiál pískovec. Na přední straně v kartuši nápis: Pro Honore / DIVI



Sv. Libor, detail. Foto R. Skřebská

LI bor II / pro CV ra VI + / NORBERTVS UMLA UF/ G 55 // chronogram je 1736, písmena G 55 patrně zkratkou označující Umlaufův úřad – 55. opat kláštera Hradisko, dole ještě písmena 145 – neobjasněno. Na zadní straně letopočet 1797, zřejmě datum přenesení sochy. Tento letopočet podle restaurátorské zprávy natolik nečitelný, že byl přesekáán. Rovněž levá voluta soklu natolik narušena zvětráváním a povětrnostními vlivy, že byla vyjmuta a nahrazena nově vysekanou kopií. Okolo celé sochy je nízký kovový plůtek.⁶

Penčice, sv. Jáchym

U kostela sv. Petra a Pavla. Monumentální socha světce v nadživotní velikosti. Bohatě zvlněné roucho, šat traktován do bohatých lámavých záhybů, kaskáda soustředěná na levém boku světce, živá mimika tváře, výrazně propracované ruce držící v náruči torzo malého dítěte – snad P. Marii, dítě má uraženou hlavičku. Socha na nízké podnoží, hranolový podstavec s postranními volutami zdobenými kanelurami, mušlí a hlavami. Podstavec ukončený profilovanou římsou, nad kterou se zvedá profilovaný nástavec



Sv. Jáchym. Foto R. Skřebská

vec. Autorem soklu je J. Rokycký. Záda plošně zpracována, celková výška sochy včetně plintu 210 cm. Zezadu na plintu sochy nápis „Renov. 1911“. Sokl z maletínského pískovce, socha z mladějovského. Mechanické poškození – chybí hlavička Panny Marie, na mnoha místech důlky, zřejmě vypadlé nebo vysekané železité konkrce, vydrolené tmely. Sochu ohrožuje přerostlá zeleň, což je patrné i z přiložených fotografií. Aby mohla být socha nafocena, musela jsem mít spolupracovníka, který držel přerostlé keře, pod kterými socha téměř zanikala. Dalším ohrožením je náletová zeleň ve spárách spodní části soklu. Objekt je zasažen i biologickými depozity.

Císařov, sv. Anna Samotřetí

Na návsi před domem čp. 45. Monumentální pískovcová plastika tvořící soubor se sochou sv. Jáchyma, obě sochy vytvořeny 1739, přemístění z Hradiska 1795.⁷ Stojící světiče, dlouhé roucho, plášť. Roucho poměrně ploché se záhyby na krku pod rouškou hlavy kryté korunou a ve střední části, ve které drží na rukou dvě dětské postavy – Ježíška a Panny Marie s korunkami a zlacenými křížky. Ruce dobře vypracované, obličej ve srov-



Sv. Jáchym, detail. Foto R. Skřebská

nání se sv. Liborem poněkud tvrdého, obhroublého až mužského výrazu. Libor, přestože mužská socha, jemnější. Panna Marie – strnulý postoj, melancholický výraz, prosebné gesto. Ježíšek – více dětský, malebnější, téměř rozverný, spíše andílek. V levé ruce drží kouli, pravou ukazuje k Panně Marii. Celkové pojetí poměrně schématické, plošné, socha zřejmě původně určená k umístění u zdi nebo v nice zdi. Původní umístění zřejmě i ve větší výšce – monumentální rozměry, proporce – vše koncipované pro podhled. Sokl hranolový, po stranách přistavěné voluty, bohatá plastická výzdoba stěn, ukončení profilovanou římsou, nad kterou se zvedá profilovaný nástavec. Na přední straně soklu kartuše s datací přemístění 1795. Autorem soklu, který je shodný se soklem sv. Jáchyma, je Zahnerův spolupracovník kameník Jan Ignác Rokycký.⁸ Celková výška sochy včetně plintu 220 cm. U této sochy je doložená datace vyúčtováním práce z 25. 8. 1739. Zahner účtuje za Annu a Jáchyma 80 zlatých. V roce 1998 socha restaurována akad. sochařem Snížkem a akademickými sochaři Šobrem a Novákem. Tuto restaurátorskou zprávu se mi nepodařilo získat k nahlédnutí.



Sv. Anna. Foto R. Skřebská

Ikografie

Svatý Libor z Le Mans zemřel roku 397, 4. biskup, zabýval se misijní činností. Po jeho smrti si ostatky v 9. století vyžádal Ludvík Pobožný, který je uložil v dómu Panny Marie, Libora a Kiliána v Padebornu. Je patronem nemocných – kameny na knize, ochránce lidí trpících žlučovými a ledvinovými kameny. Podle něj vzniklo lazaretní bratrstvo sv. Libora v roce 1676. Toto bratrstvo působilo i v Praze v bývalém opatství na Karlově.

Atributy: kajícíník (přítel sv. Martina z Tours), kámen, kniha (patron nemocných), páv (ukazoval cestu při přenášení světcových ostatků z Le Mans do Padebornu), biskupská mitra.

Svatý Jáchym – otec Panny Marie, manžel sv. Anny. Životní příběh známe z apokryfů – kněz odmítl jeho obětní dar, protože byl bezdětný. Jáchym se uchýlil do samoty mezi pastýře – zde mu anděl zvěstoval narození dceřry, která bude matkou Vykupitele. Po návratu domů se setkal s manželkou sv. Annou v jeruzalémské Zlaté bráně. Bývá zobrazován s plnovousem v dlouhém rouše a plášti.



Sv. Anna, detail. Foto R. Skřebská

Atributy: hůl, košík se dvěma holoubaty (náznak odmítnuté oběti), brána (setkání v jeruzalémské bráně), někdy též beránek (symbol čistoty, mírnosti, pokory, nevinnosti a Ježíše Krista), dítě Marie.

Sv. Anna – manželka sv. Jáchyma, matka Panny Marie. Rodina Panny Marie bývá zobrazována v červeném oděvu se zeleným pláštěm.

Atributy: brána (viz Jáchym), dítě (P. Marie), dívka, kniha (sv. Anna učí číst P. Marii, někdy též sv. Anna učitelka), lilie (symbol mravní čistoty a panenství), listina (někdy učí číst Pannu Marii z listiny), lože (úmrtí Anny – P. Marie jí vkládá do rukou svíčku, Ježíš jí žehná), Panna Marie (rodina Panny Marie nebo sv. Anna, její učitelka), trojice postav (sv. Anna Samatřetí – žena s děvčátkem a chlapečkem na klíně. Variantou je sv. Anna Przyrowska – trůnící korunovaná sv. Anna s korunovanou stojící P. Marií na pravé straně a s korunovaným Ježíškem posazeným na levém koleni).⁹

Sochař Ondřej Zahner (1709–1752)

Ondřej Zahner se narodil roku 1709 v Ettershausen u Gaibachu ve Francích a zemřel 6. 2. 1752 v Olomouci. Studoval ve Vídni, odkud se koncem

20. let 18. století přesunul na Moravu. Působil v Brně, kde se seznámil se sochařem Janem Jiřím Schaubbergerem (1700–1744), který jej pravděpodobně doporučil do Olomouce do dílny Jana Sturmera. Ve 40. letech 18. století se Zahner osamostatnil a tato doba je dobou jeho značné prosperity. Pracoval pro olomoucké premonstráty, jezuitu a olomoucké biskupství. Rovněž přijímal zakázky olomouckého magistrátu, pro který tvořil své nejznámější dílo – sloup Nejsvětější Trojice. Ondřej Zahner byl mimořádnou uměleckou osobností působící v oblasti Moravy. Jeho styl ovlivnilo bavorské assamovské baroko, po příchodu na Moravu propojené s berniniiovským sochařstvím, rozvinutým zde pod vlivem Baldasara Fontany (1661–1733). Závěrečné období jeho tvorby je poznamenáno klasicismem donnerovského směru, pronikajícím na Moravu před polovinou 18. století v díle Gottfrieda Fritsche (1706 ?–1750), kterého poznal při práci v Holešově.¹⁰

Ondřej Zahner byl mimořádně plodný tvůrce, během svého poměrně krátkého života (smrt způsobená typicky kamenickou nemocí – zaprášením plic) vytvořil více než sto dochovaných soch, sousoší a oltářů. Práce ve dřevě, kameni, štuku. K nejznámějším pracím, mimo sochy pro sloup Nejsvětější Trojice, patří soubor oltářů pro katedrálu sv. Václava v Olomouci, práce pro kostel P. Marie na Předhradí, sochařská díla v kroměřížských chrámech, soubor oltářů kostela Nanebevzetí P. Marie a kostela sv. Anny v Holešově a Novém Jičíně. Z jeho tvorby se dále objevuje množství jednotlivin nejen na Moravě, ale i v oblasti polského Kladska. Mecenáši jeho díla byly olomoucké biskupství, řády jezuitů i premonstrátů.¹¹

Dále se chci zaměřit pouze na díla v Olomouci a blízkém okolí Přerova. Zde jsou důležitá 30. léta 18. století, kdy Zahner pracoval pro premonstráty na Klášterním Hradisku u Olomouce. Z této doby pochází zmínka v osmnácté knize diářů hradištského kláštera ze dne 26. září 1736, podle níž „byla socha sv. Libora postavena na místě, kde dříve stála socha sv. Jana Nepomuckého, tj. na louce před klášterem směrem k městu. Socha byla zhotovena ve stejné velikosti a představuje sv. Libora, biskupa a vyznavače“. Podstavec sochy vytvořil Václav Rokycký a původně byl určen pro Jana Nepomuckého. Pro hradištský klášter byl určen i soubor soch sv. Anny a Jáchyma z roku 1739. Po zrušení kláštera byla socha sv. Anny přenesena roku 1795 do obce Císařov a sv. Libor a sv. Jáchym do obce Penčice.¹² Jak se dostala Anna do Císařova, se mi nepodařilo zjistit, ale o sochách v Penčicích praví zápis ve farní kronice, že je zakoupil vlastním nákladem farář Josef Tichý roku 1797.

Jako poslední práce, související s autorem i regionem, chci zmínit sochy v Hustopečích nad Bečvou. Jedná se o sochy sv. Vendelína a sv. Vincence Ferrerského na zdi u kostela Povýšení sv. Kříže. Pocházejí z poloviny 40. let 18. století a v současnosti jsou sneseny a restaurovány.

Nešťastné restaurování

Jak jsem zmínila na začátku, podařilo se mi nalézt v okresním archivu korespondenci týkající se restaurování soch v Penčicích z let 1911–1915. Musím se přiznat, že zpočátku na mě celá akce působila komicky, jenže s postupem času jsem cítila spíše tragikomičnost a tváří tvář obětem, tedy sochám, už jenom smutek. Celá kauza totiž vypovídá leccos o našem pří-

stupu k památkám, který se tak příliš nezměnil. O čem tedy je? Na začátku se setkáváme s nevinnou a ušlechtilou žádostí místního faráře Arnošta Šmehlíka, se kterou se obrátil na K. K. Zentral-Kommission für Denkmalpflege ve Vídni, centrální památkovou péči, o příspěvek na restaurování penčických soch. Komise poslala do obce Dr. Antonína Matějčka, aby posoudil nutnost zásahu. Ten ovšem netušil, že do celé akce je zapojen lékárník Jan Nepomuk Harna, tehdy císařský rada v Kroměříži, který sochy v Penčicích, podobně jako několik dalších v okolí, např. v Tršticích, ošetřil svým „speciálním přípravkem“ a zřejmě se podílel spolu s panem farářem i na dalších, ne zcela vhodných zásazích na sochách (osekání apod.). V první fázi se panu faráři, který si sám vhodností zásahu nebyl zcela jist, podařilo Antonína Matějčka ošálit, neboť radostně a bezelstně sděloval v dopise panu radovi: „...na to si sochy důkladně prohlédl a vše notizoval. S opravenými byl spokojen. Selhal jsem, že nebyly otesány, jen něco na šatech – ano, pravil, to je vidět. Slunce svítilo, tož na horu nebylo lze upřeně hledět, nepoznal to.“¹³ Jestli si Matějček sochy prohlédl, i když slunce nesvítilo, nemohu dokázat; pravdou je, že v další korespondenci nastává obrat – vyjádření komise bylo tvrdé – sochy byly neodbornými zásahy poničeny natolik, že příspěvek nebude, navíc byl určen restaurátor, který práce provede, a tím byl akademický sochař Jaroslav Krepčík (místo místního pana Neumann, který nasadil nehorázný rozpočet, proti kterému se komise rovněž stavěla).¹⁴ Nastalo několikaleté přetahování o peníze i prestiž. Uražená strana nepřipouštěla žádný podíl viny – naopak, do hry začala vtahovat emoce – příspěvek není, protože se jedná o Moravu. Druhá strana odpověděla neméně tvrdě v místním tisku – „sochy vzácné, jež nepovolnými činiteli měly býti opraveny – byly k jejich škodě a ceně poškozeny...“¹⁵ Došlo k vyhrožování soudy. Mezitím začala první světová válka a vše se táhlo dál. Práce byly započaty až v srpnu 1914, poslední splátka učiněna v roce 1915 z peněz farníků.

Na počátku byl dobrý úmysl jednoho člověka, zmařený neodborným zásahem člověka druhého. Stejně nepříznivý osud postihl i Zahnerovy sochy sv. Vendelína a sv. Vincenze Ferrerského, které byly zásahy v 19. století poškozeny natolik, že v současné době je jejich restaurování více než složité a na původní místo v Hustopečích nad Bečvou se zřejmě vrátí kopie. Příběh pokračuje roku 1971, kdy došlo k dalšímu restaurování sv. Libora. Tehdy byly prvním zásahem poškozené části doplněny epoxidovými a štukovými tmely a nahrazeny nově vysekanými kopiemi. Nutnost tohoto zákroku nemohu posoudit, ale když už se dělá kopie, tak by měla být kvalitní, a to se o těch penčických říci nedá. Protože co si myslet o kopii ruky, která byla zhotovena „dle fotografie“, což samo o sobě lze akceptovat, ale nelze akceptovat restaurátorskou zprávu, která neobsahuje věcný text, a co je horší, ani kvalitní celkové, a už vůbec ne detailní fotografie provedených prací včetně té, podle které byla zhotovena kopie ruky světce. Nezbyvá, než přát sochám šťastnější volbu při restaurování, protože pokud by měl mít zásah stejný efekt, bude lepší, když zůstanou napospas času, který je v tomto případě citlivější a milosrdnější, než zásah lidský.

Poznámky:

- 1 KREUTZ, R.: *Prerovský okres*. Prerov, 1921, s. 308–309.
- 2 V jeho tvorbě se objevují oltářové práce pro olomoucký dóm – celkem 5 oltářů pro kapli P. Marie Loretánské, které byly po regotizaci chrámu umístěny na různá místa Moravy. Oltáře pocházejí z 50. let 18. st. Dvě dvojice protějškových oltářů z Penčic jsou tedy starší než oltáře dómské.
- 3 ORÁLKOVÁ, I. – JEMELKOVÁ, S.: *Sochařské dílo Ondřeje Zahnera (1709–1752)*. Programový projekt výzkumu a vývoje (PK 99PO4OPPO23), Státní památkový ústav v Olomouci, D 45O, 2001.
- 4 HANÁKOVÁ, J. – SOMMER, M., *Restaurátorská zpráva*. Státní památkový ústav v Olomouci, 1971, R-268.
- 5 Evidenční karta památky, Státní památkový ústav v Olomouci, fond dokumentace.
- 6 Evidenční karta památky, Státní památkový ústav v Olomouci, fond dokumentace.
- 7 REMEŠ, M.: Dvě staré sochy z olomouckého okolí. In: *Vlastivědný sborník střední a severní Moravy*, roč. XIII, 1934/1935, s. 23.
- 8 Evidenční karta památky, Státní památkový ústav v Olomouci, fond dokumentace.
- 9 SKRUŽNÝ, L.: *Atributy*. Městské muzeum v Čelakovicích, 1996.
- 10 ORÁLKOVÁ, I. – JEMELKOVÁ, S.: *Sochařské dílo Ondřeje Zahnera (1709–1752)*. Programový projekt výzkumu a vývoje, (PK99PO40PP023), Státní památkový ústav v Olomouci, D 45O, 2001.
- 11 ORÁLKOVÁ, I. – JEMELKOVÁ, S.: *Sochařské dílo Ondřeje Zahnera (1709–1752)*. Programový projekt výzkumu a vývoje, (PK99PO40PP023), Státní památkový ústav v Olomouci, D 45O, 2001.
- 12 ORÁLKOVÁ, I. – JEMELKOVÁ, S.: *Sochařské dílo Ondřeje Zahnera (1709–1752)*. Programový projekt výzkumu a vývoje, (PK99PO40PP023), Státní památkový ústav v Olomouci, D 45O, 2001.
- 13 Státní okresní archiv v Prerově se sídlem v Henčlově, ŘKFÚ Penčice 1649-957, AF Penčice 85/k. č. 1.
- 14 Státní okresní archiv v Prerově se sídlem v Henčlově, ŘKFÚ Penčice 1649-957, AF Penčice 85/k. č. 1.
- 15 Státní okresní archiv v Prerově se sídlem v Henčlově, ŘKFÚ Penčice 1649-957, AF Penčice 85/k. č. 1.

Prameny

Státní okresní archiv v Prerově se sídlem v Henčlově, AF MNV Penčice 1945–1959; AF ŘKFÚ Penčice 1649–1957, AF Penčice 85/k.č. 1; AF Penčice 146/k. č. 1.
Národní památkový ústav v Olomouci, fond dokumentace, evidenční karty movitých kulturních památek.

Literatura

- DĚDKOVÁ, Libuše.: Seznam restaurátorských prací sledovaných KSSPPOP v Ostravě v letech 1970–1972. In: *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji*, č. 2, Ostrava, 1973, s. 126.
- KREUTZ, Rudolf: *Prerovský okres*. Prerov 1921.
- be-: Sochy svatých v Prerovském okrese. *Nové Prerovsko*, seriál (19. 8. 1994, s. 9; 2. 9. 1994, s. 10).
- ORÁLKOVÁ, Iva – JEMELKOVÁ, Simona: *Sochařské dílo Ondřeje Zahnera (1709–1752)*. Programový projekt výzkumu a vývoje (PK99PO40PP023), Státní památkový ústav v Olomouci, D 45O, 2001.
- PERŮTKA, Marek (editor): *Sloup nejsvětější trojice v Olomouci*. Katalog výstavy. Olomouc 2001
- REMEŠ, Mořic: Dvě staré sochy z olomouckého okolí. In: *Vlastivědný sborník střední a severní Moravy*, roč. XIII, 1934 /1935, s. 23.
- SKRUŽNÝ, Ludvík: *Atributy*. Čelákovice 1996.

Ivan Krška

MUDr. Marie Desfours-Walderode

MUDr. Marie Desfours-Walderode, někdejší potštátská obvodní lékařka, spatřila světlo světa v potštátském zámku 18. července 1880 jako dcera držitele fideikomisního velkostatku Artura Desfours-Walderode a jeho manželky Michaely, rozené Bukůvkové z Bukůvky.¹ Nešlo o prvorozené dítě, neboť první děti z tohoto manželství František (†1878) a Josef (†1879) zemřely krátce po svém narození. Teprve Marii bylo souzeno zůstat naživu. O téměř dva roky později se její otec pak konečně dočkal syna Zikmunda, který se narodil 3. března 1882, rovněž v Potštátě, a v pamětním zápisu z roku 1891 je označen jako majorátní dědic.² Další syn Alfred zemřel v roce 1883, též krátce po svém narození.³

Jak je ve studii o rodu Bukůvků z Bukůvky uváděno, manželství rodičů nebylo šťastné a po desíti letech se rozpadlo. Rozpory nabyly dokonce takového stupně, že se staly předmětem šetření okresního hejtmanství v Hranicích. Jsou tu uváděny časté výbuchy hněvu ze strany otce, jeho zlé nakládání s manželkou, dětmi i se služebnictvem.⁴ Obě děti se nakonec ocitly i se svou guvernankou, Angeolinou von Hentschelovou, přechodně v Kanadě, jak uváděly vzpomínky současníků.⁵ Snad tyto neradostné okolnosti vedly mladou, přemýšlivou dívku, jejíž portrét z mládí se podnes dochoval na zámku v Hrubém Rohozci,⁶ k přesvědčení, že musí nastoupit jinou cestu životem, než její mnohé šlechtické vrstevnice. Cestu hlubokého sebevzdělávání a usilovného studia. Toto úsilí nakonec vyvrcholilo absolvováním lékařské fakulty vídeňské univerzity, kde byla 13. prosince 1909 promována na doktora (doktorku) veškerého lékařství.⁷ Nestala se ovšem tehdy honorovanou lékařkou. Podobně jako otec, matka i bratr žila z výnosu potštátského velkostatku a stala se lékařkou chudých, kteří si lékařskou péčí nemohli dovolit zaplatit.

Odtud ji začíná provázet pověst lidumilky. První světová válka způsobila, že byla nasazena ve funkci vojenské lékařky na různých jejích bojištích a teprve po jejím ukončení se mohla vrátit zpět. V roce 1917 zemřel její otec a rodinné poměry se tudíž podstatně zklidnily. I nadále poskytovala lékařskou péči chudým a nemajetným nejen zásadně bezplatně, ale tyto hmotně i podporovala.⁸ Kronikář v blízkém Boškově neopomněl uvést, jak osobě, která po úrazu pozbyla dolní končetiny, zakoupila protézy a učila ji chodit.⁹ Dne 8. července 1923 vykonala čestnou funkci kmotry při svěcení nových zvonů pro farní a filiální kostel v Potštátě. Z té doby pochází též příslušná fotografie, jejíž kopie se přikládá.¹⁰

MUDr. Desfours-Walderode zůstala neprovdána a v potštátském zámku žila společně s matkou Michaelou a bratrem Zikmundem, jenž zůstal též svobodný. Zikmund, který za předmnichovské republiky dal pro svou sestru postavit vilku v místech zaniklé tzv. Skelné huti u Heřmáněk a kte-



MUDr. Desfours-Walderode v mládí – reprodukce portrétu z Hrubého Rohozce.
Dar p. E. Hrdinové

rou pak tato pronajímala sokolům z Lipníka nad Bečvou pro letní rekreaci, zemřel 3. září 1936, když podlehl zákeřné chorobě.¹¹

MUDr. Desfours-Walderode tehdy netušila, že nastává nová a bolestná kapitola v jejím životě. Po smrti svého bratra byla totiž pevně přesvědčena, že velkostatkový komplex v Potštátě jí připadne jako dědictví, když se v jejím případě jednalo o nejbližší příbuznou. Místo toho ji však čekal odchod ze zámku i se starou matkou. Z české linie rodu se totiž o dědictví přihlásil její bratranec Kuno Desfours-Walderode, jenž své nároky na dědictví uplatňoval na základě toho, že jde o fideikomisní velkostatek, jenž je přednostně dědičný v mužské linii rodu, jak kdysi stanovil Jan svobodný pán Walderode, když koupil nabytí potštátské panství. Marně MUDr. Marie ve svých námitkách uváděla, že argument s fideikomisem je nicotný, když republika přece šlechtické tituly a výsady zrušila.

Její protesty nejvyšší soud odmítl a dědictví přiznal zmíněnému bratranci.¹² Z celého dědictví jí zůstala již vzpomenuť vilka s několika domky, protože v tomto případě se jednalo o nemovitosti alodní. Zámek tedy i se starou matkou opustila a přechodné bydliště nalezla na potštátské faře.¹³ Na celý nechutný spor doplatily cenné sbírky potštátského zámku.¹⁴ Protože bylo zapotřebí nemalé finanční částky na zakoupení domu č. 31,



MUDr. Desfours-Walderode ve funkci kmotry při svěcení nových zvonů v Potštátě v r. 1923. Reprodukce z fotografie, kterou darovala p. G. Tillová-ROhlingová

kde se hodlala se svou matkou trvale usadit a zřídit si tu ordinaci, prodala většinu těchto sbírek Baťovu koncernu a pouze menší část si ponechala.¹⁵ V roce 1940 se pak stala potštátskou obvodní lékařkou, když dosavadní obvodní lékař, MUDr. Neubauer, který doplatil na norimberské rasové zákony, musel skončit s lékařskou praxí a zemřel nakonec v Opavě, kdežto druhý lékař, MUDr. Kessler, se z Potštátu odstěhoval.¹⁶ Dne 29. července 1940 zemřela její matka Michaela, která, podobně jako MUDr. Marie, nebyla žádnou stoupenkyní nacismu.¹⁷

Dne 7. července 1944 se MUDr. Marie Desfours-Walderode stala opět účastnicí válečných událostí. Tehdy se poškozený americký bombardér zřítil v katastru obce Milovan a těm, kterým se u Potštátu podařilo včasným seskokem zachránit, poskytla první ošetření. Konala také tehdy funkci tlumočnice při výslechu, a to pomocí češtiny, protože její angličtině zajatí letci nerozuměli a jeden z nich, patrně potomek českých vystěhovalců, požádal o někoho, kdo ovládá češtinu.¹⁸ Konec války se nezadržitelně blížil a MUDr. Marie dostala ještě jednou příležitost zasáhnout. V důsledku porážek na frontě byli za devatenáctistupňového mrazu dne 31. ledna 1945 hnáni od Spálova přes Potštát ruští váleční zajatci, kteří do této doby pracovali na šachtách a hutích Karvinska a Třinecka. V Potštátě byli nahnáni do sklepů tovární budovy č. 33–34 na náměstí. Pamětníci dosud vzpomínají, jak si ukazovali na ústa, čímž dávali najevo, že je trápí hlad. MUDr. Desfours-Walderode dala tehdy navařit velký prádelní hrncem brambor a za doprovodu svých společnic přistoupila k zajatým. Stráž, která na ni napráhla zbraň, neboť zajatcům bylo zakázáno cokoli dát, velitelským pohybem odstrčila a zajatce nasýtila.¹⁹ Dne 1. února 1945 také vystavila úmrtí list pro zajatce Petra Isakiva, kde v rubrice příčina smrti neváhala uvést „pravděpodobné vysílení během pochodu“.²⁰



MUDr. Desfours-Walderode s maltézskými psy.
Reprodukce z fotografie při příležitosti jejích osmdesátin. Vlevo Pia Bukůvková
z Bukůvky. Fotografii darovala darovala p. G. Tillová-Rohlingová

Dne 8. května 1945 došlo k osvobození Potštátu sovětskými vojsky, a to bez boje, když německý starosta dal vyvěsit na hodinové věži na potštátském náměstí bílý prapor a postupujícím jednotkám vyslal vstříc několik občanů, znalých ruštiny z doby jejich zajetí v první světové válce. Ti jednotkám oznámili, že město se vzdává bez boje. Šlo o téhož starostu, který po Mnichovu 1938 vítal německou generalitu, pod jejímž velením byl Potštát obsazen a stal se součástí „sudetské župy“.²¹ Osvobození Potštátu a jeho návrat do republiky mělo pro oba příslušníky rodu Desfours-Walderode rozdílné následky. Velkostatkáři Kunovi, legačnímu radovi ve výslužbě, který zjevně s nacistickým režimem sympatizoval, byl velkostatek i se zámekem konfiskován a někdejší vlastník byl nakonec z Potštátu odsunut jako většina jeho německého obyvatelstva.²²

Naproti tomu MUDr. Marie Desfours-Walderode obdržela zpět československé státní občanství, dům č. 31 na náměstí jí byl ponechán a nadále vykonávala funkci potštátské obvodní lékařky. Zřízení vojenského výcvikového prostoru Libavá ji ovšem připravilo o nemovitosti ve Skelné huti, kde bylo vše podrobeno demolicí a srovnáno se zemí. Noví osídlenci Potštátu a Potštátska si brzy na paní doktorku-šlechtičku zvykli. Záhy ji poznali jako osobu nezměrné obětavosti, velmi dobrou diagnostičku a vůbec jim nevadilo, že některé návštěvy nemocných konala za doprovodu svých oblíbených maltézských psíků. Třeba uvést, že s úrazy, s nimiž se dnes běžně jezdí do nemocnice v Hranicích, si sama poradila v ordinaci.²³

Ještě jednou však zakusila lidskou zlobu na konci padesátých let. Podezření, že ve svém domě uchovává cenné předměty po odsunutých osobách, vedlo nakonec k domovní prohlídce a k šetření okresní prokuratury v Hranicích. Celá trapná věc skončila nakonec naprostým fiaskem a ostudou,

protože jasně prokázala, že cennosti patří do jejího osobního majetku, a tak šetření muselo být zastaveno.²⁴ Naproti tomu při odchodu do důchodu se s ní jak MNV v Potštátě, tak SPOZ tamtéž až nápadně důstojným způsobem rozloučil. K akci došlo v březnu roku 1958 a příslušné snímky se ještě dlouhou dobu vyskytovaly ve vývěsních skříňkách MNV, což s výše uváženou akcí prokuratury dosti podivně kontrastuje.²⁵

Důchodová léta prožívala v kruhu svých společníků a přátel, k nimž patřili starousedlíci, JUDr. Eduard Till, rodina Sláмова z Potštátu, rodina Mildnerova z Boňkova, pěstounka Anna Chramostová z mateřské školy v Potštátě, potštátský farář P. Karel Bělík a také příbuzná, Pia Bukůvková z Bukůvky, která se tehdy ubytovala na č. 7 potštátského náměstí jako podnájemnice u rodiny Čechovy. Z doby jejich osmdesátin pochází také kopie fotografie, kde je v roce 1960 možno spatřit též Piu Bukůvkovou a oblíbené psy.²⁶

Autor příspěvku měl možnost seznámit se osobně s MUDr. Marií Desfours-Walderode krátce před jejím úmrtím. V doprovodu starousedlíka, JUDr. Tilla, ji 2. března 1963 navštívil v bytě jejího domu, aby získal informace o dokumentu, podle něhož měla být v Potštátě přítomna husitská vojska a který se měl ještě před rokem 1938 nacházet v potštátském zámku.²⁷ I když tato akce neměla úspěch, přece jen byla získána alespoň částečná informace o osudu sbírek, které kdysi prodala Baťovu koncernu. Ty byly, podle jejího sdělení, během války soustředěny na zámku v Napajedlích.

Byl jsem tehdy rovněž dotazován, jak se mi v Potštátě líbí, kdo mi v archivu, který jsem tehdy budoval v potštátském zámku, uklízí apod. Naprosto jsem tehdy netušil, že za pouhých čtrnáct dní se budu účastnit jejího pohřbu.

Smrt ji zastihla 13. března 1963 v bytě jejího domu a jako příčinu smrti uvedl její nástupce ve funkci obvodního lékaře MUDr. Jan Prikryl celkové kornatění tepen, zvláště tepen srdečních. K pohřbu došlo 16. března 1963.²⁸ Konal se z domu č. 31, odkud byla rakev přenesena do farního kostela sv. Bartoloměje. Po zádušních bohoslužbách vyšel smuteční průvod na hřbitov a rakev byla uložena do secesní rodinné hrobky, kterou dal kdysi zřídit její otec. Pohřeb, přes neobyčejně tuhou zimu, se konal za velké účasti obyvatel Potštátu a Potštátska. Před uložením do hrobky se se zesnulou rozloučili zástupce OÚNZ, tajemník MNV Miroslav Pelánek a potštátský farář P. Karel Bělík, který smuteční obřady vykonával s někdejší potštátským kaplanem z dob předmnichovské republiky, P. Tomášem Klepkem a s farářem z blízkých Partutovic, P. Josefem Hymerelem. Na projevu zástupce OÚNZ, který zesnulou hodnotil vcelku kladně, nebylo jinak nic pozoruhodného.²⁹ Kladné bylo i hodnocení tajemníkovy, spojené s poděkováním za veškerou práci, kterou zesnulá pro nemocné vykonávala. V projevu faráře, který jistě tehdy netušil, že zesnulou přežije jen o osm měsíců, byla vzpomenuť jako lidumilka. Autor příspěvku se tehdy dozvěděl, že za předmnichovské republiky též hmotně podpořila v Potštátě vznikající české menšinové školství, neboť zastávala názor, že děti českých rodičů mají právo na vzdělání v mateřské řeči. P. Bělík vzpomněl též její lásku ke zvířatům, citoval některé její výroky v němčině a nakonec se o ní zmínil jako o šlechtičně nejen původem, ale i duchem.³⁰ K pohřbu je třeba ještě poznamenat, že se ho z příbuzenstva přirozeně účastnila Pia Bukůvková

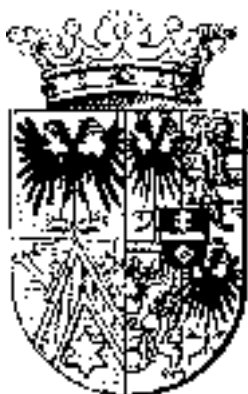


Secesní hrobka rodiny Desfours-Walderode na potštátském hřbitově.
Z fotografie RNDr. Zdeňka Pechana, CSc.

i zástupce rodiny Hrubých z Jelení. Synovec a spolu adoptivní syn, Karel Desfours-Walderode, se dostavil doslova na poslední chvíli a po pohřbu ihned odejel.³¹

V rodinné hrobce je tedy MUDr. Desfours-Walderode pohřbena spolu s otcem, matkou i bratrem. Hrobka je umístěna při dolním vchodu na potštátský hřbitov, je ozdobena rodovým znakem a v její blízkosti se nalézá pomníček, želez vandalsky poškozený, který je věnován jejím předčasně zesnulým sourozencům.³²

Po úmrtí nastalo poměrně zdouhavé jednání ve věci pozůstalosti. Dědicem movitostí, které spočívaly v menší části z někdejších zámeckých sbírek a které tvořily obrazy (v tom i Brožíkův originál), slohový nábytek, rodinné skvosty, jídelní soupravy apod., se stal Karel Desfours-Walderode, tehdy již zahraniční (rakouský) státní příslušník. Při pozůstalostním řízení si zvolil plnomocníkem advokáta JUDr. Kučeru z Roztok u Prahy, stát naproti tomu zastupoval JUDr. Šromota z Penčic. Po uzavřeném jednání byly movitosti nakonec dědici vydány s výjimkou Brožíkova originálu, představujícího smrt světice. Ten zůstal na území tehdejší ČSSR a autor příspěvku ho v polovině šedesátých let spatřil v ostravské galerii. Dům č. 31



Erb rodu Desfours-Walderode

zdědila společnice a hospodyně Marie Chvátíková. Její synovec, jenž ho zdědil následně, se ho pak vzdal ve prospěch potštátského MNV. Nebyl ho totiž schopen na svůj náklad udržovat a v Potštátě si koupil podstatně menší nemovitost.³³

Největší překvapení při pozůstalostním řízení, k němuž jsem byl za tehdejší archivní pracoviště přerovského okresního archivu v Potštátě předvolán, představoval nález archiválií, a to především archivu rodinného. Ten vznikl péčí otce zesnulé, Artura Desfours-Walderode, který se tu ukázal jako rozhodně lepší sběratel, než manžel. Jak ukazuje úvod k nepublikovanému inventáři archivního fondu Velkostatek Potštát, podařilo se těmž v letech 1889–1890 „shromáždit skvostné prameny ceny nikoliv úzce genealogické.“

Jde o písemnosti, které se týkají majetkové držby v Lotrinsku, začínající opisem z roku 1432 a originálem (pergamenovou listinou) z roku 1474, listiny o panstvích rodu Mont a Athienville z období před Velkou francouzskou revolucí, o listy jednotlivých členů rodiny od začátku 17. století apod., což vše Artur Desfours-Walderode získával sběratelskou činností z různých míst, jak je v úvodu k inventáři dále uváděno.³⁴ V pozůstalosti byla nalezena i část písemností potštátského velkostatku, a to zejména čtyři urbáře z let 1670–1776, které MUDr. Marie Desfours-Walderode, v souvislosti s vynuceným odchodem z potštátského zámku, původně mínila prodat Moravskému zemskému archivu, avšak z prodeje nakonec sešlo.³⁵

Veškeré tyto písemnosti byly potštátským archivním pracovištěm předány tehdejší pobožce SOA (dnes ZA) Opava v Janovicích u Rýmařova, kde byly s dalšími rodinnými a velkostatkovými písemnostmi, které byly z potštátského zámku převzaty již v roce 1947, podrobně zpracovány formou inventáře.³⁶ Jedinou výjimku, jak nutno připomenout, tvořila listina z 29. září 1693, kterou Jan Jiří Walderode potvrdil Potštátu jeho privilegia z let 1388, 1394, 1426, 1556, 1582, 1613 a 1615. Listinu si v roce 1890 vyžádal Artur Desfours-Walderode od městské správy v Potštátě. Po poradě s vedoucím pobočky tehdejšího SOA Opava v Olomouci, dnes žel již zesnulým PhDr. Antonínem Roubicem, bylo rozhodnuto, aby se listina vrátila zpět do potštátského městského archivu. Pozůstalost tedy znamenala, po

stránce archivní dokumentace, i obohacení jednoho z kmenových fondů tehdejšího pracoviště.³⁷

Co je, jak se domnívám, třeba konstatovat na závěr příspěvku, nebo, lépe řečeno, stručně vzpomínky? Jistě to, že žádný z historiků a vlastivědných pracovníků přítomných i budoucích se, při sledování dějin Potštátska nebude moci opravdu pozoruhodné osobnosti MUDr. Marie Desfours-Walderode vyhnout. Její osobnost bude totiž stále patřit k těm, jejichž památce bude nutno zachovat věčnou paměť!

Poznámky

- 1 HÁŠ, Jiří: Rod Desfoursů v Čechách a na Moravě. Genealogické a heraldické informace 1, 1990, s. 33–34. Dále jen GHI. Též BREZINA, Vladimír: Bukůvkové z Bukovky. Tamtéž 2001. Též rodokmen rodu Desfours-Walderode (příloha k úvodu inventáře fondu Velkostatek Potštát, který zpracovaly K. Haubertová a L. Syřínková v r. 1963, dále jen úvod).
- 2 KRŠKA, Ivan: Potštát v roce 1891. Oderské vrchy, roč. V, č. 4, s. 77. Dále jen OV.
- 3 Jména těchto zemřelých sourozenců i s údaji úmrtí jsou uváděna na pomníčku při rodinné hrobce na hřbitově v Potštátě.
- 4 Státní okresní archiv Přerov (dále jen SOKA Přerov), fond Okresní úřad Hranice (dále jen OÚ), pres. spis č. 176/1894.
- 5 Uváděly tak ve svých vzpomínkách společnice Marie Chvátíková, Marie Pafalová a Aloisie Strýčková, které je sdělily tehdejšímu potštátskému faráři, P. Gustavu Riedlovi, jenž působil v Potštátě v letech 1964–1972. Hrob Angeoliny von Hentschelové (1847–1930) se dochoval na hřbitově v Potštátě. V r. 1970 byla do tohoto hrobu pohřbena již uváděná Aloisie Strýčková, jejíž otec přišel do Skelné huti u Heřmáněk jako tavič skla ze Stupavy na Kyjovsku.
- 6 K tomu viz korespondenci s tehdejší průvodkyní na zámku, Evou Hrdinovou, z r. 1997, jejíž zásluhou jsem obdržel několik reprodukcí tohoto obrazu. Jedna z nich je součástí expozice k dějinám Potštátu v zámku.
- 7 Za fotokopii (negativ) děkuji p. Radovanu Urbanovi z Brna-Líšně.
- 8 Podle vzpomínek současníků. Dále též KRŠKA, Ivan: Z minulosti zdravotnictví v Potštátě. OV, roč. XV/2000, č. 1–2, s. 30–32.
- 9 SOKA Přerov, fond Archiv obce Boškov, inv. č. 1 (kronika obce), dále jen AO Boškov.
- 10 Farní kronika Potštát, t. č. na farním úřadě v Hranicích. Zápis faráře P. Jana Maštalíře. Též KRŠKA, Ivan: O zvonech farního kostela sv. Bartoloměje v Potštátě. OV XI/1996, č. 3–4, s. 72.
- 11 KRŠKA, Ivan: Z minulosti Skelné huti v Boškově. OV X/1995, č. 3–4, s. 71–72. Skelná huť byla počítána původně k Boškovu, později k Heřmánkám. O pronajímání vilky informuje tehdejší hranický týdeník Přehled. Úmrtní vzpomínka na Zikmunda Desfours-Walderode je rovněž součástí expozice. Podle výpovědi p. Tillové-Rohlingové (dcery JUDr. Tilla, žijící dnes v SRN), měl podlehnout rakovině. Byl velkým přítelem její babičky p. Marie Tillové († 1980).
- 12 K dědickému sporu viz SOKA Přerov, fond Archiv města Potštát, inv. č. 18 (kronika obce, dále jen AM). Dále úvod k již zmíněnému inventáři fondu Vs Potštát, s. 4. Svobodný pán Walderode nabyl r. 1663 potštátské dominium koupí od císaře Leopolda I. za 50 000 zlatých. Fideikomisní listina pochází z r. 1668, fideikomis na panstvích Potštát s Luboměří p. Strážnou, Dřínovem a Vrchoslavnicemi byl ustanoven r. 1670. Úvod s. 3–4.
- 13 Farní kronika Potštát, zápisy faráře P. Rudolfa Weintritta.
- 14 K zámeckým sbírkám v potštátském zámku SLAVÍK, Karel: Vzácné sbírky na Potštátě. Záhorská kronika XX, březen 1938, č. 3, s. 92–93, též OV IX/1994, č. 1–2, s. 24–27 (s doslovem Fr. Šustka). Dále KRŠKA, Ivan: Z minulosti interiéru potštátského zámku. OV VIII/1994, č. 1–2, s. 31 a NEUSSER, Poldi: Das Schlossmuseum in Bodensstadt. In: Heimatbuch. Kreis Bärn. Marburg 1987, s. 261–262.

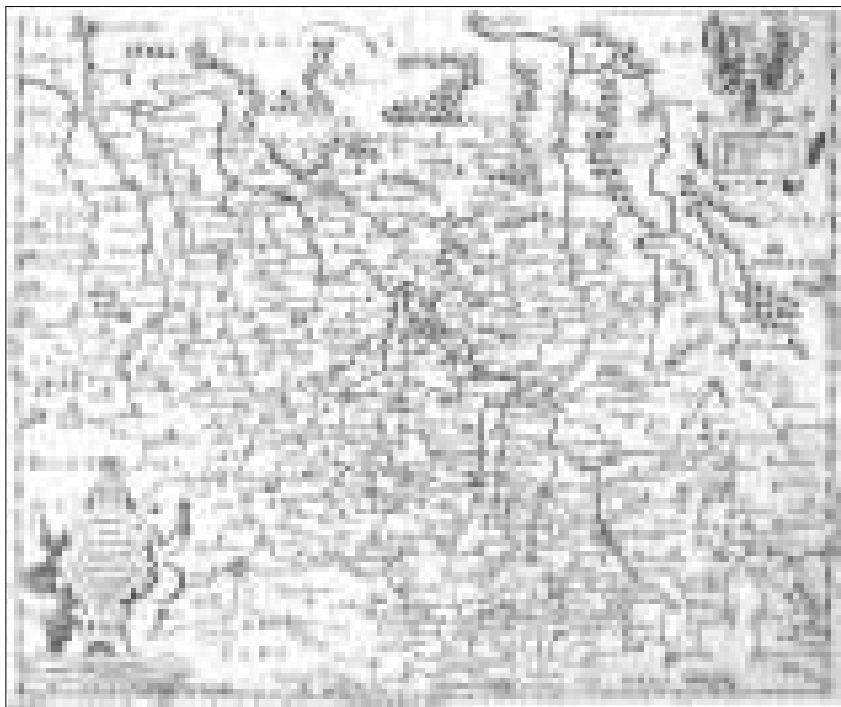
- 15 Údaje ke koupi domu č. 31 a k prodeji sbírek uvádí již citovaná obecní kronika, výše citovaný doslov Fr. Šustka v OV a článek L. Neusserové v předchozí poznámce.
- 16 Krška, Ivan: Z minulosti zdravotnictví, viz pozn. č. 8, s. 30.
- 17 Byla mj. autorkou ostrého protihitlerovského výroku, když jí za okupace v místním pohostinství byla, místo požadované kávy, předložena náhražka.
- 18 KRŠKA, Ivan: Zpráva Jana Hajchla a Antonína Brňáka o Spálovu za okupace. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, sv. 30, s. 15–17, pozn. č. 11.
- 19 Tamtéž, s. 15–17, pozn. č. 13. Ve věci nasycení zajatců se autor opřel o vzpomínky současníků.
- 20 SOKA Přerov, AM Potštát, inv. č. 541, kart. č. 71.
- 21 K záboru Potštátu po Mnichovu došlo 10. října 1938. SOKA Přerov, fond Okresní národní výbor Hranice (dále jen ONV), sign. III/10.732/46 (Německá činnost za okupace), dále již citovaná německá obecní kronika a poválečná kronika MNV v Potštátě, uložená na obecním úřadě tamtéž. Tato rovněž informuje o osvobození.
- 22 Z doby jeho vlastnictví velkostatku se v písemnostech tzv. říšské pověřenecké správy při okresním úřadu v Hranicích dochoval dopis německému okresnímu hejtmánovi dr. Fr. Jeschkemu. Kuno Desfours-Walderode v něm žádá o zákrok proti obyvatelstvu z „Protektorátu“, které mu při sběru lesních plodin údajně pustoší les. Dopis, kromě podpisu, obsahuje závěrem též hitlerovský pozdrav. Konfiskační spis je uložen ve fondu ONV Hranice, SOKA Přerov.
- 23 Krška, Ivan: Z minulosti zdravotnictví, pozn. č. 8, s. 32. Dále výpovědi současníků. Do vzdálenějších obcí obvodu dojížděla osobním vozidlem zn. Tatra (výrobek z předmnichovské republiky).
- 24 Spis prokuratury s neg. výsledkem uložen v SOKA Přerov.
- 25 Kronika Sboru pro občanské záležitosti v Potštátě, uložená na obecním úřadě tamtéž.
- 26 Fotografie, jejíž xeroxovou kopii rovněž přikládám, mi byla darována p. Gabrielou Tillovou-Rohlingovou, žijící od r. 1968 v SRN (Mnichov). Vděčím jí též za fotografii svěcení zvonů z r. 1923, fotografie někdejších zámeckých sbírek, za rodinné fotografie z předmnichovské republiky i za poválečný pracovní průkaz MUDr. Desfours-Walderode. Za vše tímto srdečně děkuji.
- 27 Takto informuje alespoň v německé obecní kronice z Boškova její autor Fr. Götz. Viz též pozn. č. 8.
- 28 Úmrtní matrika Potštát, zápisy za rok 1963, poř. č. 1. Zapsáno matrikářem Ludvíkem Vlčkem. Za xeroxovou kopii děkuji tehdejší potštátské matrikářce Haně Nevimové.
- 29 Snad jen to, že pro svůj „třídní původ“ nechápala všechny společenské změny, k nimž po r. 1948 došlo. To jí však v projevu bylo „prominuto“.
- 30 P. Karel Bělík, rodák z Loukova, působil v Potštátě od 1. 9. 1957, jak ukazuje zápis ve farní kronice. Zemřel 18. 11. 1963 na následky i. m. Úmrtní matrika Potštát, zápisy za rok 1963, poř. č. 2.
- 31 Za informaci o přítomnosti Karla Desfours-Walderode na pohřbu děkuji p. Rajmundovi Slámovi, nynějšímu potštátskému starostovi. Pia Bukůvková přesídlila v polovině šedesátých let do Chebu.
- 32 Xeroxovou kopii fotografie hrobky rovněž přikládám. Za fotografii děkuji RNDr. Zdeňku Pechanovi, CSc., svému spolužáku z gymnázia.
- 33 Údaje podle osobních vzpomínek.
- 34 Velkostatek Potštát, úvod k inventáři, s. 7. Dále jen Vs Potštát.
- 35 Za upozornění o zamýšleném prodeji urbářů děkuji dr. R. Hurtovi, tehdejšímu řediteli MZA Brno. Příslušnou korespondenci jsem prostudoval.
- 36 Fond Vs Potštát zpracovala dr. K. Haubertová za pomoci L. Syřínkové-Grochalové. Originály i opisy francouzských listin inventarizoval dr. Jan Haubert. Úvod, s. 10. Fond je dnes uložen na pracovišti ZA Opava v Olomouci.
- 37 K vyžádání této listiny Arturem Desfours-Walderode viz SOKA Přerov, AM Potštát, inv. č. 532, kart. č. 38. Po vrácení listiny, tj. potvrzení všech dosavadních privilegií, zpět do fondu obdržela inv. č. 9. Její xeroxová kopie se též nalézá ve zmíněné již stále expozici k dějinám Potštátu, umístěné v přízemí zámku.

Milan Chumchal

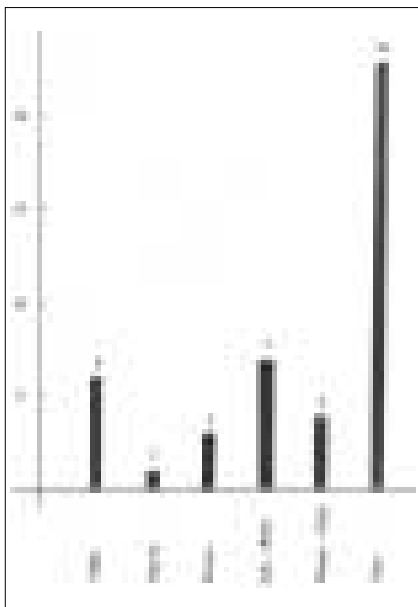
Slezské ražby v nálezu mincí v Přerově v roce 1923

Ražby slezské proveniencie tvoří v celku nálezů mincí tolarového období, odkrytého v Přerově v roce 1923,¹ velmi důležitou součást. Z větší části patří totiž mezi nejmladší nominály² a stávají se tak určujícími při datování ukrytí mincí. Navíc slezské země, ležící uprostřed mezi silným královstvím českým a polským, náležely ve středověku střídavě pod jejich svrchovanost. Tak se i ve slezském mincovnictví projevovaly vlivy české i polské. Mincovnictví slezských knížectví, která ležela v sousedství českých zemí, se řadí do oblasti mincování slezského, kde se projevoval silný polský vliv. Vzhledem k historickým vztahům, které se ve vývoji mezi oběma oblastmi vytvářely, a jejich těsnému sepětí se však slezské mincovnictví velmi úzce dotýkalo vývoje mincovnictví moravského.

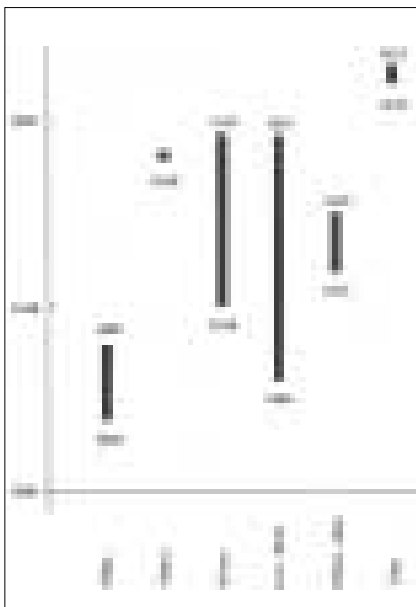
V přerovském nálezů je ze slezských zemí teritoriálně zastoupeno knížectví těšínské, opavské, krnovské, lehnicko-břežské a minsterbersko-oleš-



Mapa Slezska 1626, rytce David Custodis



Graf – počet kusů

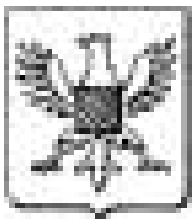


Graf – nejstarší a nejmladší ražby

nické, kde své mincovní právo uplatňovala jednotlivá knížata, a svou proveniencí se sem řadí i vládní ražby z mincovny v Nise.

Z celkového počtu 2 390 kusů tvoří slezské ražby 1,8 %, tj. 44 kusů. Podle roku vydání spadají ražby jednotlivých knížectví, představující drobné nominály (tříkrejcarý)³ do prvních dvou desetiletí 17. století. Vládní ražby inflačních 150 krejcarů, vydávaných jménem Ferdinanda II. (1619–1637), pocházejí z let 1622–1623, a patří tedy k nejmladším ražbám nálezů.

Těšín – knížectví



Těšínské knížectví se formovalo v 80. – 90. letech 13. století v důsledku rozdělení Opolska. Zakladatelem těšínské linie Piastovců, kteří Těšínsko drželi až do roku 1653, se stal Měšek († 1307). Těšínské ražby spadají do období vlády knížete Adama Václava (1579–1617), který nastoupil v nedospělém věku a vládu za něj vykonávala jeho matka Kateřina Sidonie. Ve vnitřní politice ani v ekonomice nebyl příliš úspěšný. Stejně jako jeho otec vedl rozmařilý život. Patřil k nesmírně ctižádostivým vladařům, a tak neváhal v roce 1610 přestoupit ke katolicismu, ač v zemi mělo velmi silné pozice luteránství, šířené hlavně za jeho otce. Konverze mu umožnila poměrně úspěšnou kariéru u císařského dvora. Dosáhl hodnosti vrchního hejtmána slezského.

Nominál	Rok	Citace	Průměr	Hmotnost	Mincovna	Mincmistr	Značka	Kov	Ks
3 krejcar	1604	FS 2992	20,8 mm	2,05 g	Těšín	Valentin Janus	bzn	Ag	1
3 krejcar	1605	FS 2994	20.8 mm	1.60 g	Těšín	Valentin Janus	bzn	Ag	1
3 krejcar	1606	FS 2996	21.3 mm	1.70 g	Těšín	Valentin Janus	bzn	Ag	1
3 krejcar	1607	FS 2998	21.1 mm	1.91 g	Těšín	Valentin Janus	bzn	Ag	1
3 krejcar	1608	FS 3001	20,2 mm	1.55 g	Těšín	Valentin Janus	bzn	Ag	1
3 krejcar	1608	FS 3001	20.3 mm	1.75 g	Těšín	Valentin Janus	bzn	Ag	1



Adam Václav (1579–1617) třikrejcar 1604

Popis mince:

A – Ve šňůrovém, nahoře přerušeném vnitřním kruhu hlava knížete ve zbroji vlevo. V dolní části pod obrazem v kulatém štítku numerický nominál: 3 Vnější kruh šňůrový.

Opis: A:W:D:G:I - :S:T:E:M:G:D:

(ADAMUS WENCESLAUS DEI GRATIA IN – SILESIA TESSINENSIS
ET MAJORIS GLOGOVIAE DUX)

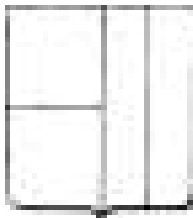
R – Ve šňůrovém, nahoře i dole přerušeném vnitřním kruhu štít se znakem knížectví těšínského s klenotem. Vnější kruh šňůrový.

Opis: GROS:ARG – III:CRV:1604

(GROSSUS ARGENTEUS III CRUCIFERORUM)

Mince nejsou opatřeny značkou mincovny ani mincmistra. Byly raženy v těšínské mincovně za mincmistra⁴ Valentina Januse, který v mincovně působil v letech 1603–1608. Kromě třikrejcarů byly za Adama Václava raženy v Těšíně zlaté osmi-, pěti-, třídukáty, dukáty, stříbrné tří-, dvoutolary, toлары, půltolary, třígroše, trojníky a halěře.

Opava – knížectví



Opavské knížectví se začalo formovat v roce 1278 po smrti Přemysla Otakara II., který opavskými statky obdařil svého nemanželského syna Mikuláše jako pána královských statků na Opavsku. Mikuláš se stal zakladatelem opavské knížecí dynastie. V průběhu vývoje se v držení Opavska vystřídal kromě královské komory celá řada šlechtických rodů a rovněž územní rozsah doznával

častých změn. Dynastie opavských Přemyslovců vymřela roku 1521, kdy knížectví přešlo pod královskou komoru. Ve 2. polovině 16. století se opavští dostali do konfliktu s olomouckým biskupem Františkem z Dietrichštejna, který v silně luteránské zemi zahájil rekatolizaci. Ukázalo se, že je nezbytné, aby se panství ujal katolický pán. Tak se opavské knížectví dostalo do rukou Karla z Lichtenštejna (1569–1627), tehdy moravského zemského hejtmána a později místodržitele Království českého. Šlechta, opírajíc se o privilegium z roku 1511, že země nebude nikdy oddělena od koruny a bezprostřední vlády českých králů, stála v opozici proti novému knížeti. Za Fridricha Falckého v roce 1620 byl Karel z Lichtenštejna zbaven svých práv i majetku ve Slezsku a zpět v jejich držení se vrátil až po Bílé hoře. Teprve na zásah Ferdinand II. byl vleklý spor ukončen. Císař roztrhal privilegium z roku 1511 a roku 1621 poručil vrchnímu hejtmanu slezskému Jiřímu Rudolfovi Lehnickému, aby Opavští byli propuštěni z přímého závazku králi. Karel z Lichtenštejna získal v roce 1623 i Krnovsko.

Nominál	Rok	Citace	Průměr	Hmotnost	Mincovna	Mincmistr	Značka	Kov	Ks
3 krejcar	1618	FS 3153	20.0 mm	1,60 g	Opava	Křištof Cantor	☞☞	Ag	1



Karel z Liechtensteina (1569–1627) 3 krejcar 1618

Popis mince:

A – Ve šňůrovém, nahoře i dole přerušném vnitřním kruhu hlava knížete v okruží vlevo. V dolní části pod obrazem v oválném štítku numerický nominál: 3 Vnější kruh šňůrový, zachovaný v levé polovině.

Opis: . CAROL.D.G. – D.OPPAVIAE .

(CAROLUS DEI GRATIA DUX OPPAVIAE)

R – Ve šňůrovém, nahoře přerušném vnitřním kruhu, pod knížecí korunou dva štítky se znakem opavského knížectví. Pod obrazem značka mincmistra. Vnější kruh šňůrový, po celém obvodu slitý.

Opis: PRIN.DE.LICHTEN.618.

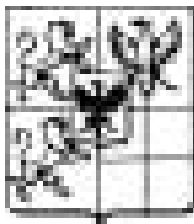
(PRINCEPS DE LICHTENSTEIN)

Mince je značena značkou mincmistra Křištofa Cantora ☞☞, který v opavské mincovně působil v letech 1618–1622.

Kníže Karel z Lichtenštejna získal mincovní právo v roce 1607, s ražbou však začal až jako opavský kníže. V opavské mincovně razil dvoudukátý

a dukáty, odražky tolarových ražeb ve zlatě v hodnotách deseti-, šesti-, pěti-, čtyř-, třídukátu, dukátu, ve stříbrě dvoutolaru, tolaru a tříkrejcaru. Za stavovského povstání mu byla mincovní činnost zastavena a vzhledem k jeho pozdější účasti na činnosti mincovního konsorcia v letech 1622–1623 už nebyla obnovena.

Krnov – knížectví



Krnovské knížectví vzniklo při dělení Opavska mezi syny knížete Mikuláše II. (1310–1365). Nejstarší, Hanuš I., dostal knížectví ratibořské, západní část Opavska s městem Krnovem a sídelním hradem Fürstenwalde. Tak jako ostatní slezská knížectví i krnovské často střídalo své držitele a měnil se i jeho územní rozsah. V roce 1523 prodal Jaroslav ze Šelmerberka svou držbu braniborskému markraběti Jiřímu. Tím se Krnovsko vrátilo mezi slezská knížectví. Ač většinou sídlil v Anspachu, začal nový kníže stavět v Krnově nový sídelní zámek a do země začal uvádět luterské vyznání. Regentem jeho nezletilého syna Jiřího Bedřicha, který se ujal vlády po smrti svého otce v roce 1543, se stal císař Ferdinand I. Podle smlouvy uzavřené v roce 1533 mělo knížectví po jeho smrti připadnout královské komoře. Když ale kníže v roce 1595 zemřel, odkázal svou slezskou držbu v rozporu s platnou smlouvou Jáchymu Bedřichovi, kurfiřtu braniborskému. Po jeho smrti v roce 1603 opanoval braniborský kurfiřt celou pozůstalost. Krnov, Bytom a Bohumín odevzdal v roce 1606, i přes odpor císaře Rudolfa II., svému nejmladšímu synovi Janu Jiřímu (1606–1621). Nový kníže byl považován za vůdce slezských protestantů. V době českého stavovského povstání se postavil na jejich stranu a jednoznačně se postavil i za volbu Fridricha Falckého českým králem. Po porážce povstání byl dán Jan Jiří 22. ledna 1621 do říšské klatby a zbaven statků. Nevzdal se však. Jako zplnomocněný komisař Fridricha Falckého opanoval vojensky celé Horní Slezsko a ve snaze spojit se s Gabrielem Bethlenem vytáhl v čele nemalé armády na Moravu. Jeho tažení skončilo neúspěchem. Po míru v Mikulově, během roku 1622, byly jeho posádky vypuzeny ze Slezska. Kníže Jan Jiří zemřel v Levoči v roce 1624. Císař Ferdinand II. udělil v roce 1623 krnovské knížectví v léno Karlovi z Lichtenštejna.

Nominál	Rok	Citace	Průměr	Hmotnost	Mincovna	Mincemistr	Značka	Kov	Ks
3 krejcar	1610	FS 3343	22,0 mm	1,65 g	Krnov	Valentin Janus	⋄	Ag	1
3 krejcar	1615	FS 3366	20,9 mm	1,53 g	Krnov	Caspar Hennemann	⋄	Ag	1
3 krejcar	1619	FS 3381	20,2 mm	1,40 g	Krnov	Caspar Hennemann	⋄	Ag	1

Mince pocházejí z knížecí mincovny v Krnově a jsou značeny značkou mincmistra. Ročníkem vydání náleží do působnosti dvou mincmistrů. Nejstarší kus náleží mincmistru Valentinu Janusovi, který pod značkou ⋄ působil v mincovně v letech 1610–1612. Ražby z let 1615 a 1619 přísluší mincmistrovi Casparu Hennemannovi, který své dílo značil monogramem ⋄. V mincovně pracoval v letech 1613–1620.

Kníže Jan Jiří razil zlaté mince v nominálech dvanácti-, deseti-, pěti-, čtyř-, tří-, dvoudukát, dukát, půldukát a mince stříbrné v hodnotě tří-, dvoutolar, tolar, půltolar, třígroš, tříkrejcar (groš) a trojník.



Jan Jiří (1606–1621) 3 krejcar 1615

Popis mince:

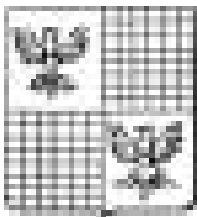
A – Ve šňůrovém, nahoře i dole přerušeném vnitřním kruhu poprsí knížete ve zbroji, s okružím, vlevo. V dolní části pod obrazem v oválném štítku numerický nominál: 3 Vnější kruh šňůrový, po celém obvodu slitý.

Opis: IOHA. GEOR. – D:G. MA BR
(IOHANNES GEORGIUS DEI GRATIA MARCHIO
BRANDENBURGENSIS)

R – Ve šňůrovém, nahoře i dole přerušeném vnitřním kruhu pod knížecí korunou znak knížectví krnovského. V horní části v opisovém pruhu značka mincmistra. Vnější kruh šňůrový, po celém obvodu slitý.

Opis: GRO. ARG. III. CRV. 615
(GROSSUS ARGENTEUS III CRUCIFERORUM)

Lehnice – Břeh knížectví



Územní celek byl tvořen dvěma knížectvími, lehnickým a březským, která byla vždy v historii velmi úzce spjata a často bývala spojena osobou jednoho držitele. Když v roce 1294 zemřel držitel Lehnice Vratislav Jindřich IV., zanechal tři syny. Dědictví si v roce 1311 rozdělili tak, že jižní část, Břežsko, získal nejstarší Boleslav III., střední část s Vratislavskem Jindřich VI. a severozápadní část – Lehnicko, připadlo Vladislavovi. Ten svou državu prodal roku 1329 českému králi Janu Lucemburskému, který ji později jako léno daroval Boleslavovi III. Břežskému.

Bedřich II., kníže lehnický a březský, uzavřel proti vůli Ferdinanda I. 31. března 1537 dědičnou smlouvu s Joachimem II. braniborským, která však byla již 8. května 1537 prohlášena za neplatnou. Jeho synové Bedřich III. lehnický a Jiří II. březský mohli být uvedeni v léna až poté, co se zřekli závazků, vyplývajících ze smlouvy. V roce 1541 získal lehnický kníže Friedrich III. od císaře právo razit mince v lehnické mincovně. První ražby navázaly na mincovnictví Jana z Pernštejna v Kladsku a tento trend se nejvýrazněji projevil na ražbách bratří Jana Christiana, knížete březského, a Jiřího Rudolfa, knížete lehnického, kteří vládli společně v letech 1602–1621.

Nominál	Rok	Citace	Průměr	Hmotnost	Mincovna	Mincmistr	Značka	Kov	Ks
3 krejcar	1606	FS 1411	21.0 mm	1.80 g	Lehnice		bzn	Ag	1
3 krejcar	1607	FS 1418	22.0 mm	1.86 g	Lehnice		bzn	Ag	1
3 krejcar	1607	FS 1418	22.0 mm	1.80 g	Lehnice		bzn	Ag	1
3 krejcar	1617	FS 1514	20.3 mm	1.50 g	Reichenstein	Hans Rieger	HF	Ag	1
3 krejcar	1617	FS 1514	20.1 mm	1.50 g	Reichenstein	Hans Rieger	HF	Ag	1
3 krejcar	1618	FS 1518	20.1 mm	1.50 g	Reichenstein	Hans Rieger	HF	Ag	1
3 krejcar	1619	FS 1537	20.2 mm	1.55 g	Reichenstein	Hans Rieger	HF	Ag	1



Jan Christian, Jiří Rudolf (1602–1621)

tříkrejcar

1606

Popis mince:

A – Ve šňůrovém vnitřním kruhu slezská orlice. V dolní části pod obrazem v kulatém štítku numerický nominál: 3 Vnější kruh šňůrový, zachovaný v horní části.

Opis: D:G.IOAN.CHR.ET.GEOR.RVD.FR.

(DEI GRATIA IOHANNES CHRISTIANUS ET GEORGIUS RUDOLPHUS FRATRES)

R – Ve šňůrovém, nahoře i dole přerušeném vnitřním kruhu pod knížecí korunou dva štítky se znaky knížectví lehnického a břežského. V dolní části pod obrazem v malém kruhovém štítku numerický nominál: 24 Vnější kruh šňůrový, zachovaný v levé dolní části.

Opis: DVC.SIL.LIG.ET.BREG.606.

(DUCES SILESIAE LIGNICENSIS ET BREGENSIS)

Na této ražbě se vyskytuje dvojí označení nominálu. Lícni strana nese hodnotu tříkrejcar, rubní 1/24 tolaru.⁵ Nominál je uváděn dvojím možným způsobem v této oblasti běžným z toho důvodu, že 1/24 říšského tolaru se rovnala 3 krejcarům. Znamená to, že oba tvary vyjadřovaly stejnou hodnotu. Mince nenese značku mincovny ani mincmistra. Podle způsobu ražby a ikonografického provedení ji lze přiřadit do knížecí mincovny v Lehnici.

Jiný typ tříkrejcaru, jak dokládá přerovský nález, razila ve druhém desetiletí 17. století mincovna v Reichensteinu.⁶ Vyznačoval se menším rozměrem střížku, nižší hmotností a na první pohled odlišným opisem na obou stranách. Místo obvyklé titulatury na rubní straně opis uvádí plné jméno mincovny, která ražbu prováděla. Chybí rovněž podoba numerického nominálu ve tvaru 1/24 tolaru.



Jan Christian, Jiří Rudolf (1602–1621) tříkrejcar 1617

Popis mince:

A – V plném, nahoře přerušeném vnitřním kruhu slezská orlice. Vnější kruh šňůrový, zachovaný v dolní polovině.

Opis: IO.CHR.ET.GEO.RVD.DVC.SIL.L.B.

(IOHANNES CHRISTIANUS ET GEORGIUS RUDOLPHUS

DUCES SILESIAE LIGNICENSIS BREGENSIS)

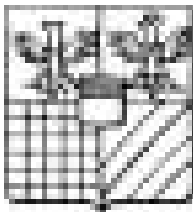
R – V plném, nahoře přerušeném vnitřním kruhu pod knížecí korunou dva štítiky se znaky knížectví lehnického a březského. V dolní části pod obrazem v kruhovém štítku nominál: 3. Značka mincmistra na konci opisu. Vnější kruh šňůrový, zachovaný v pravé polovině.

Opis: MO.NOV.ARG.REICHS (zmm) 617

(MONETA NOVA ARGENTEA REICHSTENIENSIS)

Ražby, které vznikly v mincovně v Reichensteinu, jsou opatřeny mincmistrovskou značkou v podobě monogramu HR, kterou značil své ražby mincmistr Hans Rieger, řezač želez ve Vratislavi. V mincovně působil v letech 1617–1623.

Minsterberk – Olešnice knížectví



Knížectví minsterberské se začalo formovat na počátku 14. století v důsledku rozpadu Lehnicka po smrti Boleslava I. lehnického. Prvním knížetem se stal Bolko II. z rodu Piastovců, v jejichž držení bylo knížectví do roku 1428. V následujícím století se v držení vystřídal několik šlechtických rodů, z nichž k nejvýznamnějším patřil rod pánů z Poděbrad, který držel knížectví do roku 1569.

V roce 1570 bylo knížectví prodáno slezským stavům.

Knížectví olešnické vzniklo v roce 1312 při dělení Hlohovska po smrti Jindřicha III. Jeho syn Konrad III. obdržel z dědictví Olešnici, kterou však již roku 1329 postoupil královské komoře. V roce 1495 knížectví připadlo rodu minsterberskému, čímž došlo ke spojení obou knížectví. Společně existovala až do roku 1647, kdy rod Minsterberků vymřel.

Nominál	Rok	Citace	Průměr	Hmotnost	Mincovna	Mincmistr	Značka	Kov	Ks
3 krejcar	1612	FS 2173	20.2 mm	1.63 g	Olešnice	Basilius von Sonn	·'·	Ag	1
3 krejcar	1613	FS 2184	20.5 mm	1.61 g	Olešnice	Basilius von Sonn	·'·	Ag	1
3 krejcar	1614	FS 2192	20.5 mm	1.63 g	Olešnice	Basilius von Sonn	·'·	Ag	1
3 krejcar	1616	FS 2207	20.0 mm	1.49 g	Olešnice	Hans Tuchmann st.	·-·	Ag	1



Karel II.(1548–1617) tříkrejcar 1614

Popis mince:

A – V plném, nahoře i dole přerušném vnitřním kruhu hlava knížete ve zbroji, s okružím, vlevo. V dolní části pod obrazem v oválném štítku numerický nominál: 3 Vnější kruh šňůrový, zachovaný v dolní části.

Opis: CAROL.D.G.D. – MVNS.ET.OLS.

(CAROLUS DEI GRATIA DUX MÜNSTERBERGENSIS ET OLSNENSIS)

R – Ve šňůrovém, nahoře i dole přerušném vnitřním kruhu štít se znakem knížectví minsterbersko-olešnického. V dolní části v opisovém pruhu značka mincmistra. Vnější kruh šňůrový, zachovaný v levé dolní části.

Opis: CO.GLA.SVP. (zmm) CAP.V.SL.614

(COMES GLACIENSIS SUPREMUS CAPITANEUS UTRIUSQUE SILESIAE)

Mince razila knížecí mincovna v Olešnici za mincmistra Basilia von Sonn, který své ražby značil monogramem '·'· a v mincovně působil v letech 1612–1614. Ve stejné mincovně byl ražen i tříkrejcar z roku 1616, ale již za nového mincmistra Hanse Tuchmanna st. (1614–1622), který své dílo značil monogramem '·-·'.

V knížectví se začala od počátku 16. století rozvíjet mincovní činnost, silně poznamenaná českými vlivy, šířenými prostřednictvím Poděbradů a Minsterberků. Olešnická mincovna razila po celé 16. století především zlaté mince. K ražbě stříbrných tolarových mincí, jejich násobků a dílů přikročila až po roce 1611. Kníže Karel II. razil po tomto roce třítolary, tolar, půltolary a čtvrtolary, z drobných ražeb tříkrejcarů a krejcarů.

Prerovský nález obsahuje 23 ražeb, vesměs vyšších nominálních hodnot, které dokládají vládní mincování ve slezských mincovnách. Všechny pocházejí z období vlády Ferdinanda II. (1619–1637), který pro ražbu vládní mince využíval mincoven ve Vratislavi, Nise, Opolí, Hlohově a v Hradci u Opavy.

Ročníkem ražby se hlásí do let 1622–1623, tedy do období vrcholící finanční krize,⁷ která zasáhla celou střední Evropu na počátku 20. let 17. století. V nálezevém celku se tyto ražby řadí do skupiny 156 mincí inflačního charakteru, kterým se pro jejich nízkou kvalitu v době svého oběhu dostalo lidového názvu mince dlouhá nebo mince kiprová,⁸ později převzatého i odbornou literaturou.

Počátky ražby dlouhé mince jsou spojovány s vydáním rozhodnutí knížete Karla z Lichtenštejna, místodržícího v Čechách, z 11. června 1621 snížit ryzost tolaru na 0.437 g⁹ a zvýšit nominální hodnotu tolaru nejdříve na 140, později až na 150 krejcarů.¹⁰ To však byl teprve začátek. Rostoucí potřeba peněz vedla Ferdinanda II. k tomu, že 18. ledna 1622 smluvně pronajal všechny mincovny v Čechách, na Moravě a v Dolních Rakousích na dobu jednoho roku mincovnímu konsorciu,¹¹ jehož členové se zavázali zaplatit císaři nájemné ve výši 6 milionů zlatých. I když smluvní podmínky byly pro konsorcium velmi výhodné a slibovaly velké zisky, jeho členové je nedodržovali. Nechali razit i jiné nominály, než jaké stanovila smlouva. Největších zisků však dosahovali dalším snižováním ryzosti tolarů. Jejich ražby obsahovaly pouze 15–20 % dohodnutého obsahu stříbra. Zatímco původní dobré toлары byly raženy v devítilotové jakosti, konsorcium mincovalo až ve dvoulotové jakosti. V roce 1623 byl jeden tolar počítán až na 600 i více krejcarů. Zejména v českých zemích produkovaly pronajaté mincovny ve velkém rozsahu a zaplavovaly zemi nehodnotnou, nekvalitní mincí.

Jako nehodnotná byla ražba dlouhé mince zakázána císařským nařízením 2. června 1623. Do roku 1625 měla být stažena z oběhu a nahrazena dobrou, hodnotnou mincí. Vzhledem k jejímu nedostatku však termín nemohl být dodržen a ještě v roce 1629 muselo být vydáno nové nařízení, prikazující její výměnu.

Dlouhá mince se po celou dobu svého vydávání vyznačovala jednotnou ikonografií. Na lící straně nesla vždy obraz panovníka ve zbroji, s vavřínovým věncem na hlavě, numerickou hodnotou a v opise pak jeho jméno a titulaturu. Na rubní straně byl zobrazen korunovaný dvouhlavý orel s rakousko-burgundským prsním štítkem, lemovaný řetězem řádu Zlatého rouna. Opis nesl pokračování panovníkovy titulatury ze strany lící. Značka mincmistra bývala umístěna zpravidla na rubní straně, pokud ovšem byla uvedena. V době pronájmu zpravidla značka mincmistra chybí a ani značka mincovny nebyla uváděna.

Podle smlouvy o pronájmu mělo konsorcium právo mincovat v případě potřeby, za předpokladu dodržení všech daných podmínek, i v jiných mincovnách, než těch, které jmenovala smlouva. V průběhu roku 1622 využilo konsorcium nabídky vratislavského biskupa, rakouského arcivévody Karla, a pronajalo si biskupskou mincovnu v Nise.¹² Ve funkci mincmistra tam v letech 1622–1623 působil Baltazar Zwirner,¹³ který však svou mincmistrskou značku – monogram BZ – v době pronájmu mincoven neužíval.

Dlouhá mince slezské provenience obsažená v přerovském náleze pochází z mincovny v Nise, jejíž ražby 150krejcaru patřily ve Slezsku k nejrozšířenějším.

Nominál	Rok	Citace	Průměr	Hmotnost	Mincovna	Minemistr	Značka	Kov	Ks
150 krejcar	1622	Hal 1062	39.4 mm	14.80 g	Nisa		bzn	Ag	5
150 krejcar	1623	Hal 1062	39.2 mm	14.50 g	Nisa	Baltazar Zwirner	bzn	Ag	8
150 krejcar	1623	Hal 1062	39.3 mm	14.60 g	Nisa	Baltazer Zwirner	.	Ag	10

Metrické údaje v tabulce jsou uvedeny v průměrných hodnotách.



Ferdinand II. (1619–1637) 150 krejcar 1623

Popis mince:

A – V plném vnitřním kruhu poprsí panovníka ve zbroji s širokým okružím a vavřínovým věncem na hlavě. V dolní části pod obrazem v opisovém mezikruží v závorce numerický nominál: 150. V horní části nad obrazem značka mincovny – dvojitá lilie. Vnější kruh po celém obvodu setřelý.

Opis: FERDINANDVS II. – D:G:R I S:AV:G:H:B:REX

(FERDINANDUS II. DEI GRATIA ROMANORUM IMPERATOR SEMPER AUGUSTUS GERMANIAE HUNGARIAE BOHEMIAE REX)

R – V plném, nahoře přerušeném vnitřním kruhu korunovaný dvouhlavý orel. V korunovaném prsním štítku se zavěšeným řetězem řádu Zlatého rouna rakousko-burgundský znak. Vnější kruh po celém obvodu setřelý.

Opis: ARCHID:AVS:DVX:BVR:CO:TYR:1623

(ARCHIDUX AUSTRIAE DUX BURGUNDIAE COMES TYROLIS)




Ferdinand II. (1619–1637) 150 krejcar 1623 s růžicí


Do mincovny v Nise lze bezpečně přiřadit deset kusů, které nesou na líc- ní straně značku mincovny – dvojitou lilii . Ostatní ražby nejsou znače- ny ani značkou mincovny, ani značkou mincmistra. Lze je proto mincovně přiřadit pouze na základě ikonografického rozboru, způsobu provedení a způsobu provedení a rozmístění rozdělovacích znamének v opise. Urči- tým vodítkem může být podoba latinské titulatury panovníka. U ražeb z českých a moravských mincoven je ukončena titulem markraběte morav- ského, u ražeb rakouských a slezských titulem hraběte tyrolského. Urču- jícím znakem je u těchto mincí růžice, charakteristická pro Zwirnerovy raž- by, umístěná jako rozdělovací znaménko mezi začátek a konec opisu na líc- ní straně do míst, kam se zpravidla umísťovala značka mincovny.

Varianty opisů slezských ražeb dlouhé mince obsažených v nálezu:

150krejcar 1622

 růžice		5
A	FERDINAND.II. (150) D:G.R I S .A.G.H.B.R	1
	FERDINAND II. (150) D:G.R I S.AV.G.H.B.REX	1
	FERDINANDVS .II (150) D:G.R I S.AV.G.H.B.R.	1
	FERDINANDVS (růžice) II. (150) D:G.R I S .AV.G.H.B.REX	2
R	ARCHID.AVS.DVX.BVR.CO.TYR.1622	3
	ARCHID:AVS.DVX.BVR.CO:TYR.1622	1
	ARCHID.AVSTR.DVX.BVR.CO.TY.1622	1

150 krejcar 1623

 růžice		8
A	FERDINANDVS.II (150) D:G.R I S AV.G.H.B.REX	1
	FERDINANDVS.II (150) D:G.R I S.AV.G.H.B.RE	6
	FERDINANDVS.II (150) D:G.R I S .AV.G.H.B.R	1
R	ARCHID.AVS.DVX.BVR.CO.TYR.1623	6
	ARCHID.AVS.DVX.BVR.CO:TYR.1623	2

. značka mincovny		10
A	FERDINAND.II. (150) D:G.R I S.A.G.H.B.REX	2
	FERDINAND II (150) D:G.R I S.A.G.H.B.REX	1
	FERDINAND.II. (150) D:G.R I S.A.G.H.B.RE	1
	FERDINANDVS. II (150) D:G.R I S .AV.G.H.B.REX	2
	FERDIIIAD.II (150) D:G.R I S.A.G.H.B.RE	2
	FERDINANDVS.II (150) D:G.R I S.AAV.G.H.B.RE	1
	FERD/DINANDVS II (150) D G.R I S A G H B REX	1
R	ARCHID.AVS.DVX.BVR.CO.TYR.1623	7
	ARCHID.AVS.DVX.BVR.CO.TIR.1623	1
	ARCHID.AVS.DVX.BVR.CO:TYR.1623	1
	. ARCHID.AVS.DVX.BVR.CO.TYR.162/23	1

Ve dvou případech ražeb z roku 1622 růžice neodděluje pouze začátek a konec opisu na líc- ní straně, ale je navíc umístěna ještě mezi jméno panov-

níka a pořadovou číslovku. O skutečnosti, že dlouhá mince byla ražena chvatně a narychlo a ve velkém množství, svědčí i chyborážby, jichž se na mincích vyskytuje poměrně značné množství. Dokládají mimo jiné i nedostatečnou kontrolu zhotoveného díla. V opisech najdeme zdvojená písmena, nebo jejich zkomolení, vznikající nekvalitní ražbou. K takovým chybám často docházelo i při ražbě v jiných obdobích, není to charakteristické pouze pro dlouhou minci. Vždy však vypovídají o rychlosti ražby a nedůsledné kontrole. Méně často se na ražbách setkáváme se zkomoleným letopočtem, jako je tomu u 150krejcaru z roku 1623. Do číslovky letopočtu zde byla vyražena jedna číslice 2 navíc, takže letopočet má podobu 16223.

Množství slezských ražeb v přerovském nález, datovaných do úzce vymezeného období, vypovídá, že jeho majitel přišel do Přerova přes Slezsko. Dokládá i tu skutečnost, že peníze ukryl buď hned v roce 1623, nebo na počátku roku 1624, protože mladší ražby již nejsou v nález doloženy.

Poznámky

- 1 Mince byly odkryty 2. srpna 1923 při asanaci domu č. 114 v Bratrské ulici v Přerově. Nález obsahoval 2 390 zlatých a stříbrných ražeb tolarového období z let 1506–1623. Nejstarší mince je datována rokem 1506, nejmladší rokem 1623. Nález obsahuje 26 zlatých ražeb, 115 ražeb tolarů a jejich dílů, 156 ražeb dlouhé mince a 2 093 ražeb drobné mince. V nálezě jsou zastoupeny ražby vládní, světských a církevních feudálů a ražby městské z 94 evropských zemí a lokalit. Z numismatického hlediska je nález cenný vysokou koncentrací tolarových ražeb a ražeb inflačních z let 1621–1623.

Nález je uveden pod číslem 3 250 v soupisu NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. III. Praha 1957 a publikován ve sborníku *Minulost Přerovska*. Muzeum Komenského, Přerov 1993.

- 2 K nejmladším ražbám náleží tolar saského kurfiřta Jana Jiřího (1) a dlouhá mince – 150krejcar, ražené na Moravě (2), v Dolních Rakousích (1) a ve Slezsku (18).
- 3 Tříkrejcar – stříbrný nominál ražený od poloviny 16. století v Rakousku. Na našem území byl jako vládní ražba poprvé ražen na základě mincovního řádu stavů z 28. června 1619. Jeho hodnota odpovídala širokému, starému groši (1 široký groš = 9 bílých penízů = 3 krejcar). Z toho důvodu se od 17. století běžně vžilo užívání názvu groš pro tento nominál. V rámci tolarového měnového systému sehrával významnou úlohu, protože byl nominálem, který umožňoval měnové propojení zemí rakouských se zeměmi německými. Tříkrejcar, které v hojné míře razily všechny vládní mincovny, se udržely až do poloviny 19. století.
- 4 Mincemistr Valentin Janus je ve starší literatuře uváděn jako nájemce mincovny.
- 5 1/24 tolaru – stříbrný nominál, ražený v německých zemích od roku 1570, odpovídal svou hodnotou groši = tříkrejcaru.
- 6 Mincovna v Reichensteinu zahájila svou činnost v roce 1507 po přenesení z Frankensteinu. Dobou její největší produkce byl konec 16. století, kdy se zde razily dukáty, toлары a medaile Viléma z Rožmberka (1581–1592) a Petra Voka z Rožmberka (1592–1599).
- 7 Mezi hlavní příčiny finanční krize se na prvé místo řadí dovoz nepoměrně levnějších drahých kovů z Ameriky, vyvolávající pokles příjmů z horního regálu a nákladnost domácí těžby, která byla vyčerpána. K tomu přistupoval vzrůst cen jako důsledek přesunu hlavních obchodních cest k Atlantiku. První příznaky krize se začaly projevovat ve 2. polovině 16. století v německých zemích, odkud se v následujících desetiletích rozšířily do střední Evropy. Nejtvrdějším dopad měla krize v českých zemích na počátku 20. let 17. století.

Nejmarkantnějšími znaky tohoto vývoje, který ve svých důsledcích znamenal prudký nárůst inflační křivky, bylo zlehčování mincí, tzn. snížení jejich stříbrného obsahu a prudké zvyšování cen.

- 8 Dlouhá mince je lidovým názvem pro inflační ražby z let 1621–1623, později převzatým i odbornou literaturou. Vyvinul se z toho, že trvalo dlouho, než byla v této nehodnotné minci vyplacena suma daná mincí dobrou. Jiný název – mince kiprová – pochází z německého jazyka. Je odvozen od slova kippen, znamenající houpat, kolébat. Vystihovalo pohyb vah při nákupu stříbra propláceného v této nehodnotné minci. Výrazem Kippern byli označováni i výrobci těchto mincí.
- 9 Předepsaná ryzost tolaru v roce 1573 činila 0.895 g.
- 10 V roce 1573 byl tolar počítán na 70 krejcarů.

- 11 V čele patnáctičlenného mincovního konsorcia, které získalo monopol na ražbu vládní mince a nákup veškerého stříbra, stál pražský bankéř a finančník pocházející z Holandska, Hanuš de Witte. Jeho členy tvořily významné osobnosti politického a veřejného života, mezi jinými například Karel z Lichtenštejna, Albrecht z Valdštejna nebo nejvyšší mincmistr Království českého Vilém z Vřesovic. Postavení monopolního dodavatele stříbra pro všechny pronajaté mincovny se dostalo pražskému peněžníkovu, staršímu obce židovské v Praze Jakobovi Bassevimu.

Současně se smlouvou vstoupilo v platnost nařízení o zákazu vývozu domácích mincí ražených před rokem 1620. Pro členy konsorcia byla smlouva velmi výhodná a přinášela značné zisky. Zatímco podle ustanovení smlouvy smělo konsorcium nakupovat jednu hřivnu stříbra za 32 zlatých, smělo z ní zmincovat nominálů v hodnotě 79 zlatých. Zisk plynoucí konsorciu ze zmincování jedné hřivny stříbra dosahoval výše 147 %. V rozporu se smlouvou však konsorcium mincovalo v roce 1623 jednu hřivnu při stejné nákupní ceně za 186 zlatých. Zisk včetně nákladů činil 483 %. K tomu nutno dodat, že po dobu pronájmu konsorcium zmincovalo 142 t stříbra v ceně 18 milionů zlatých. Odhaduje se, že celkový zisk činil 25 milionů zlatých. Jenom zisk Hanuše de Witte byl odhadován na 18.5 milionu zlatých. Jednoletý pronájem mincoven vyústil ve státní bankrot, tzv. velkou mincovní kaladu, vyhlášenou 28. prosince 1623, která znamenala snížení hodnoty všech nominálů o 86.7 – 91.9 %.

Proti členům konsorcia byla vznesena obvinění z nedodržení smlouvy, poškozování zájmů státních financí a dvorské komory. Vzhledem k vlivnému postavení jeho členů se však práce vyšetřovací komise vlekla, takže vyšetřování bylo uzavřeno až na sklonku vlády Leopolda I., na počátku 18. století.

- 12 Tato slezská mincovna začala pracovat na počátku 14. století. Pro nejstarší období chybí dostatek pramenných materiálů. Mincovní činnost je tak prokázána až k roku 1513, kdy začala razit převážně zlaté ražby pro vratislavské biskupství. Koncem 16. století mincovna svou činnost omezila a na krátkou dobu byla uzavřena. Teprve vratislavský biskup Karel, arcivévoda rakouský (1608–1624), ji znovu v roce 1621 otevřel a současně pronajal Ondřeji Reberovi a bratřím Adamovi a Bedřichovi Schäferovým. V průběhu roku 1622 se de Witteho konsorcium snažilo o pronájem některých mincoven ve Slezsku, mezi jinými i mincovny ve Vratislavi, která byla v té době uzavřena. Vratislavský biskup se bránil, ale nakonec nabídl k pronájmu mincovnu v Nise.

Vládní mincování v Nise skončilo přechodně v roce 1625. K obnově činnosti došlo až za Leopolda I. v roce 1693, ale pouze do roku 1699. V tomto období zde byly raženy jak hrubé nominály, tak drobná mince. Mincovní činnost v Nise byla definitivně ukončena v roce 1738.

- 13 Baltazar Zwirner působil jako mincmistr nejprve v letech 1620–1622 v Olomouci, v letech 1622–1623 v Nise a v letech 1623–1625 ve Vratislavi. I přesto, že jeho mincmistrovská činnost byla velmi úzce spjata s konsorciem, přikázala dvorská komora 14. prosince 1623 na přímluvu vratislavského biskupa Karla odevzdat Zwirnerovi do pronájmu císařské mincovny v Čechách, na Moravě, v Dolních Rakousích a ve Slezsku (ve Slezsku již 23. června 1623). Podle smlouvy měl zahájit vládní mincování již 20. prosince 1623. Tento úkol se však ukázal být nad jeho síly. Raž-

bu zahájil pouze v několika mincovnách. Dostal se do velkých finančních potíží, které zaviny, že nedodržel smlouvu a nakonec neměl ani na zaplacení nájmu. Vyšetřovací komise dospěla v roce 1624 k závěru, že mincovny jsou jeho zaviněním zanedbány, a navíc prokázala, že dal v Opolí ještě v roce 1624 razit dlouhou minci. 29. července 1624 jej dal císař zatknout a smlouvu o pronájmu zrušil. 7. srpna 1625 byl Zwirner na kauci propuštěn a krátce nato se objevuje v Bratislavě. S jeho jménem je spojeno falešné mincování v době dánského vpádu v Hradci u Opavy v letech 1626–1627. Jako správce mincovny nechal pro okupační dánská vojska razit měděnou minci s letopočtem 1620, jíž byl vyplácen žold. Když došlo v roce 1627 k dobývání Opavy, byl Albrecht z Valdštejna požádán císařem, aby se Zwirnera zmocnil a dopravil do Vídně. Zwirnerovi se však podařilo včas uprchnout a ještě téhož roku je připomínán jako mincmistr u dvora dánského krále Kristiána IV. Po tomto datu prameny o Zwirnerovi mlčí.

Literatura

- BROFT, Miroslav: Dějiny Slezska do roku 1848. In: Vlastivědný sborník slezský. Část II. Historie, literatura, kultura. Opava 1926, s. 67–115.
- FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter. Bratislav 1888.
- (FS) FRIEDENSBURG, F., SEGER, H.: Schlesiens Münzen und Medaillen der neueren Zeit. Bratislav 1901.
- (Hal) HALAČKA, Ivo: Mince zemí Koruny české. Kroměříž, ČNS 1988.
- HALAČKA, Ivo: Vládní mincování na našem území. 2 (1620–1740). Brno, ČNS 1980.
- CHUMCHAL, Milan: Nález mincí v Přerově v roce 1923. In: Minulost Přerovska. Přerov, Muzeum Komenského 1993, s. 129–146.
- KOUŘIL, Pavel – BAKALA, Jaroslav – GAWRECKI, Dan: Dějiny Slezska. In: Slezsko. Opava, Matice slezská, 1992.
- PAPOUŠEK, František: Těšínský mincmistr Hans Lorenz, správně Hans Losz. In: Časopis Slezského muzea, IV, Opava 1955, s. 44–50.
- SAURMA-JELTSCH, Hugo: Schlesische Münzen und Medaillen. Bratislav 1883.
- SEJBAL, Jiří: Základy peněžního vývoje. Brno, Masarykova univerzita 1997.

Jan Lužný

Ing. Antonín Dvořák (1929–2005)

Dne 11. února 2005, po delší vleklejší nemoci, zemřel ve Fakultní nemocnici v Olomouci Ing. Antonín Dvořák, náš přední vynikající zahradnický odborník, nejúspěšnější ovocnářský šlechtitel v uplynulém dvacátém století, známý a uznávaný i v zahraničí.

Celý svůj život a životní cíl, vedle rodiny, plně a bezezbytku, zasvětil zahradnictví a rozvoji ovocnářství. Byl úspěšným a podařilo se mu vykonat velké, zdařilé a nezapomenutelné dílo. Odešel, avšak výsledky jeho práce, jeho „šlechtitelské děti“ – odrůdy, a to úspěšné odrůdy ovocných plodin, které nám předal, budou i nadále využívány ovocnářskou praxí, ať již v sadech profesionálních ovocnářských podniků, tak i v početných zahradách a zahrádkách zahradníků-amatérů, zahrádkářů.

Antonín Dvořák se narodil 9. června 1929 v hanácké vesnici Křenovicích u Kojetína. Od samého mládí se seznamoval se zemědělstvím a zahradnictvím. Jeho otec zemědělec byl totiž velice známým a nadšeným ovocnářem a zelinářem. Rodiče Antonína s uspokojením proto přijali jeho rozhodnutí pro další život, zaměřit se a věnovat se zahradnictví.

Po ukončení základní (tehdy ještě tak zvané obecné) školy nastoupil do zahradnického učení, do v té době proslulých a vyhlášených „Arcibiskupských zámeckých zahrad“ v Kroměříži. Jako vyučený zahradník nastoupil do dalšího stupně odborného zahradnického vzdělávání – na tehdejší Nižší zahradnickou školu v Brně-Bohunicích. Byla to škola známá a uznávaná, která v minulosti dala našemu zahradnictví nejednoho vynikajícího odborníka.

V roce 1949 pokračoval ve studiu na nejstarší střední zahradnické škole nejen u nás, ale ve střední Evropě vůbec, v Lednici na Moravě. Po úspěšném ukončení a maturitě byl přijat ke studiu na jediném (v té době) vysokém zahradnickém studiu v tehdejší Československu, v Lednici na Moravě (dnes Zahradnická fakulta Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity Brno v Lednici na Moravě). Ukončil ji a byl promován inženýrem v roce 1955.

Snad bude zajímavé upozornit, že jeho ročník absolventů byl ročníkem celé řady pozdějších vynikajících osobností, které v našem i zahraničním zahradnickém dění zaujaly významná odborná a společenská místa, nebo se i jinak zasloužily o rozvoj a osvětu zahradnického výzkumu a vědy, a tak také o vyšší úroveň zahradnické praxe.

Mimo námi vzpomínaného zesnulého Ing. Antonína Dvořáka byli to např. pražský univerzitní profesor a expert zahradnictví pro asijské země Ing. Josef Holub, CSc., nitranský univerzitní profesor a představitel slovenského ovocnictví Ing. Ivan Hričovský, DrSc., pražský univerzitní profesor zahradní architektury a krajinářství Ing. Jiří Mareček, CSc., brněn-

ský univerzitní profesor ovocnictví na Zahradnické fakultě v Lednici na Moravě, Ing. Zdeněk Vachůn, DrSc., vynikající úspěšný šlechtitel zeleniny a květin na Slovensku z Kvetoslavova Ing. Karel Michálek, CSc., dlouholetý zasloužilý ředitel mezinárodního výstaviště FLORA OLOMOUC Ing. Jiří Zdařil, nebo i víceletý úspěšný pedagog a ředitel Zahradnicko-vinařské školy v Bzenci Ing. Miroslav Frýbort a také bývalý ředitel hradčanských hradních zahrad v Praze Ing. František Jakoubek. Bylo by tak možno vzpomenout i některá další jména. Byl to opravdu vynikající ročník absolventů-zahradníků, inženýrů z roku 1955.

Po ukončení vysokoškolských studií se mu staly životním osudem téměř na 33 let Těchobuzice na Litoměřicku v kraji „Zahrady Čech“. Tam, na tehdy nově budované šlechtitelské ovocnářské stanici, se mu podařilo brilantním způsobem rozvinout své odborné znalosti a schopnosti, šlechtitelskou dovednost, umění i intuici. Dokladem toho může být malá statistika jeho šlechtitelských úspěchů. Svůj šlechtitelský debut zahájil první „poválečnou“ (po roku 1945) odrůdou jabloně „Dukát“ v roce 1969. V současné době ve Státní odrůdové knize České republiky z roku 2004 je zapsáno mj. 13 odrůd jabloní, které sám vyšlechtil, nebo se spolupodílel na jejich vyšlechtění. Je to tak zvaná „řada D“. Např. Dalila, Daria, Delicia, Deliga, Delor, Delvit, Denár, Desert, Diadém, Dione, Domino, Dublet, Dulcit. Mimo to vyšlechtil, nebo se spolupodílel na vyšlechtění celé řady podnoží (celkem 9). Ve státní odrůdové knize jsou zapsány i další jeho odrůdy hrušní a broskvoní. Z hrušní je možno jmenovat 7 odrůd: Bohemica, Decora, Delta, Dita, Erika, Radana, Dicolor. K tomu ještě 3 podnože (kdouloň) pro hrušně: K-TE-B, K-TE-E, K 23. Vyšlechtil, nebo se podílel na vyšlechtění 8 odrůd broskvoní, tak zvaná řada „T“: Teliesa, Telura, Tena, Tenira, Tercie, Tereza, Termina, Teska.

Mnohé z jmenovaných a vzpomínaných odrůd jeho šlechtění byly dokonce patentovány a jsou i mezinárodně autorsky chráněny. Celkový počet odrůd, které Ing. Antonín Dvořák vyšlechtil, nebo se na jejich šlechtění podílel, dosáhl úctyhodného čísla 30. Všechny byly oficiálně registrovány a zapsány v seznamu odrůd ve Státní odrůdové knize (dříve to bývala tzv. Listina povolených odrůd).

Jak již bylo vzpomenuo, hodně i publikoval. Byly to početné odborné články a noticky v časopisech a mnohé i ve vědecko-výzkumných periodikách. Z knižních publikací možno zvláště vzpomenout známou a hodně používanou obrázkovou popisnou publikaci z knižní řady „Malé pomologie“ – „J a b l k a“ vydané SZN Praha 1978, napsanou ve spolupráci s předním našim výzkumným pracovníkem a šlechtitelem Ing. Jiřím Vondráčkem, CSc. Cenná a velice poučná je jeho kniha „Pěstování jabloní“ vydaná SZN Praha 1980.

Jeho přednášková a instruktážní činnost byla přebohatá a nelze ji ani detailně podchytnout. Kromě vzpomínané publikační a popularizující činnosti vypracoval a před oponentními komisemi a radami úspěšně obhájil i několik významných výzkumných závěrečných zpráv k problematice ovocnářského školkařství, šlechtění a pěstitelské technologii. Mnoho dobrého a užitečného toho vykonal a předal odborné ovocnářské praxi i výzkumu.

Na svém původním pracovišti na Šlechtitelské stanici (ŠS) v Těchobuzicích zastával řadu funkcí. Byl hlavním šlechtitelem na ŠS, později vedou-

cím oddělení šlechtění a hlavním koordinátorem celostátního výzkumného úkolu „Výzkum velkovýrobní školkařské technologie“. Byl vedoucím celostátních šlechtitelských ovocnářských týmů pro všechny šlechtitelské stanice v Čechách a na Moravě. Především jeho zásluhou a díky jeho vysoké odborné erudovanosti se stala ŠS Těchobuzice koordinující „Hlavní šlechtitelskou stanicí“ v rámci České republiky (před federalizací pro celou bývalou Československou republiku).

V rámci bývalého oborového zahradnického podniku VHJ SEMPRA PRAHA býval dlouholetým předsedou „Šlechtitelské rady pro ovocné plodiny“. Byl řádným členem zahradnické a genetické komise bývalé Československé akademie zemědělských věd (ČSAZV) Praha, členem vědecké a šlechtitelské rady Výzkumného a šlechtitelského ústavu ovocnářského v Holovousích (VŠÚO) u Hořic v Podkrkonoší, členem šlechtitelské rady Výzkumného a šlechtitelského ústavu okrasných rostlin (VŠÚOR) v Průhonici u Prahy. Byl také zván na vědecká a odborná zasedání, semináře a konference celostátního i mezinárodního významu. Byl přizván jako externista k přednáškám a instruktážím pro posluchače Zahradnické fakulty MZLU Brno (předtím VŠZ Brno) v Lednici na Moravě.

Byl velice angažován v poradenské činnosti v Českém svazu zahrádkářů a ovocnářů (dnes v Českém zahrádkářském svazu Praha, ČZS). Přednášel, instruoval, zpracovával nejrůznější ovocnářské metodiky a psal listovky. Zúčastňoval se nejrůznějších ovocnářských hodnotících komisí na výstavách, soutěžích a degustacích. Jeho osobní účast na těchto akcích byla garancí vysoké odborné úrovně dané akce.

V průběhu let 1987 až 1988 přešel ze ŠS Těchobuzice do Olomouce na pracoviště oblastního podniku SEMPRA jako vedoucí šlechtitelského a množitelského odboru. V té době mu byl rovněž přiznán nejvyšší stupeň hodnosti „vědecko-technického pracovníka“. V Olomouci mj. inicioval a rozvíjel činnost jak v novošlechtění, tak i udržovacího šlechtění a nově zaváděl explantátové kultury jak do množení, tak i šlechtění ovocných druhů a vybraných druhů okrasných rostlin (např. americké karafiáty).

Za jeho úspěšnou, plodnou a záslužnou činnost se mu dostalo řady ocenění. Za mnohé lze vzpomenout „Stříbrnou medaili“ (plaketu) Československé akademie věd (ČSAV) Praha, vyznamenání a medaile ministerstva, výzkumných ústavů, vědeckých pracovišť, zájmových institucí a organizací. Byla to však i celá řada dalších ocenění z celostátních a oblastních ovocnářských výstav a soutěží, nevyjímaje výstavy a soutěže v zahraničí, kde byly vystavovány jeho odrůdy.

Po roku 1990 odešel do důchodu a od roku 1992 vybudoval ve Skrbeni u Olomouce vzorový školkařsko-šlechtitelský podnik „UNIPLANT“, který v současné době vede jeho dcera s manželem (Ing. Vladimíra a Ing. Petr Hajdučkovi) a snaží se navázat a pokračovat v úspěšné práci otce. Budoucí podmínky příznivé pro další rozvoj našeho ovocnářství, je připraven v rodinné tradici pokračovat vnuk Ing. Antonína Dvořáka Pavel Hajduček.

On sám se pak vrátil po životní pouti do rodných Křenovic u Kojetína, aby zvelebil rodinný sad, který ještě v třicátých letech minulého století založil jeho otec. Nesadařil jen, ale i dále pokračoval ve šlechtění. Žel v listopadu 2003 jej postihla mozková příhoda, která se opakovala v prosinci 2004,

což zcela znemožnilo jakoukoliv jeho činnost a předznamenalo jeho smrt 11. února 2005.

Se vzácným a milým člověkem se v pátek 18. února 2005 přišla rozloučit početná veřejnost místních občanů a zástupců institucí a organizací, kteří spolu s rodinnými příslušníky doprovodili zesnulého na místní hřbitov jeho rodné obce v Křenovicích u Kojetína. Byli to zástupci Zahradnické fakulty Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity Brno z Lednice na Moravě, jejímž absolventem zesnulý byl. Dále zástupci vrcholné ovocnářské organizace u nás, Výzkumného a šlechtitelského ovocnářského ústavu z Holovous u Hořic v Podkrkonoší, spolupracovníci z jeho bývalých pracovišť, Šlechtitelské stanice v Těchobuzicích na Litoměřicku a z bývalého podniku Sempra v Olomouci. Se zesnulým se přišli rozloučit představitelé Ovocnářské unie České republiky a Moravskoslezské ovocnářské unie Brno, zástupci pracovišť Ústředního a kontrolního ústavu zemědělského Brno a samozřejmě i mnoho jeho dalších přátel a známých, kteří si jej nesmírně vážili a měli jej velice rádi. Vždyť drahý zesnulý byl nejen náš špičkový ovocnářský odborník, mimořádně plodný a úspěšný ovocnářský šlechtitel, ale milý, laskavý člověk, vždy připraven poradit a pomáhat.

Jarmila Klímová

Originály školních obrazů ve sbírkách Muzea Komenského v Přerově

V roce 1995 se podařilo pracovníkům oddělení dějin školství Muzea Komenského v Přerově získat prostřednictvím pražského Pedagogického muzea J. A. Komenského část předmětů ze zrušeného n. p. Komenium Praha.¹ Jednalo se o tisky, ale také o originály školních didaktických obrazů, deponované a vydané touto institucí od jejího počátku do 90. let 20. století. Obrazy nesly stopy nevhodného uložení, byly evidentně nekompletní, přesto však při zpracování byla mezi nimi zjištěna řada unikátních sbírkových předmětů.²

Převzetím těchto 3 843 školních obrazů, které rozšířily dosavadní fond přibližně tři tisíc kusů, a dalším průběžným doplňováním se podařilo zajistit, že v Přerově máme v současnosti největší muzejní sbírku školních obrazů v České republice (přes 11 000 přírůstkových čísel).³ V muzeích ojedinelou a významnou část našeho fondu tvoří právě 859 nově získaných originálů školních obrazů.⁴

I. Celková charakteristika souboru

Originály školních obrazů byly při zpracování rozděleny do skupin podle vyučovacích předmětů a byla provedena kompletace jednotlivých souborů. Kromě jednoho polského a dvou slovenských obrazů se jedná o díla českého původu. Pocházejí z let 1904–1990. Nejmenší formát má rozměr 28 × 28 cm, největší formát 85 × 120 cm, většina obrazů se blíží formátu 70 × 100 cm. Z použitých výtvarných technik převažuje kresba, část obrazů jsou olejomalby (67 kusů, na plátně nebo lepence). Obrazy jsou určeny k vyučování na různých stupních a typech výchovných a vzdělávacích zařízení, od jeslí a mateřských škol po školy střední.

Originály z Komenia je možno rozdělit do tří skupin:

1. Umělecká díla bez jakýchkoli určujících znaků školních obrazů. Při jejich identifikaci je nutno vycházet z podpisu či iniciály autora (je-li uvedeno), pak dílo určit podle dobových katalogů školních obrazů a ukázek v nich, vyhledat v jiné literatuře, nebo určit podle tisku, pokud ho vlastníme. Pomocným údajem je zde vročení u podpisu, které však nemusí souhlasit s rokem vydání obrazu jako školní učební pomůcky.
2. Díla s částečnou identifikací (název, popisky, poznámky na obraze, tiráž). Jde o další fázi při výrobě obrazu, kdy je vlastní návrh doplněn vpisky nebo překrývajícím listem, kde jsou údaje vepsány. Pokud to již není uvedeno, je třeba odlišit autora obsahu obrazu a spolupracujícího výtvarníka. Získaný soubor obsahoval asi 30 % tohoto typu obrazů.

3. Obrazy bez popisu, u kterých nebyly následně provedeny tisky. Určení je velmi obtížné, protože k souboru originálů nebyla získána žádná doprovodná písemná dokumentace.

Nepodařilo se blíže určit cca 50 děl 1. a 3. skupiny.

Tabulka počtu originálů školních obrazů z n. p. Komenium:

Dějepis	26	Technologie	97
Zeměpis	27	Český jazyk	53
Prvouka	42	Cizí jazyky	32
Přírodopis obecně	47	Občanská výchova	11
Zoologie	121	Výtvarná výchova	21
Botanika	172	Hudební výchova	8
Matematika	3	Pracovní výchova	50
Chemie	102	Tělesná výchova	47

II. Přehled obrazů podle vyučovacích předmětů – výběr nejzajímavějších děl a prací známějších výtvarníků

(v závorce za názvem je uveden rok vzniku; pokud na obraze chybí, rok vydání tisku)

Dějepis

České dějepisné školní obrazy začaly ve větší míře vycházet až ve 20. letech minulého století zásluhou Ústředního nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého v Praze (dále ÚNKUČS), které vydalo do roku 1948 pod redakcí Josefa V. Šimáka ucelenou řadu (edici) čtyřiceti dvou dějepisných obrazů s názvem České historické obrazy. Ty byly vytvářeny buď na objednávku, nebo byla využita již existující umělecká díla (např. od Václava Brožíka, Mikoláše Alše, Alfonse Muchy). Z přímo oslovených autorů nejvíce obrazů namalovali Oldřich Cihelka (9), Vladimír Stříbrný (8) a Josef Kočí (5).

V přerovském souboru je nejvíce zastoupen **Oldřich Cihelka**, který zachycuje slavné osobnosti a známé historické události na obrazech: Mistr Jan Hus káže na Kozím Hrádku (1920), Chelčický píše postilu (vyd. 1922), Svatý Václav v budečské škole (vyd. 1930), Odchod Němců z Prahy (zřejmě 1924, nevydáno tiskem), Příchod Čechů na Říp (1922), Rytířský turnaj (1922), Lov na tura v dávnověku (zřejmě 1924, nevydáno tiskem).

Nejstarší dějepisný obraz jiného známého autora, **Vladimíra Stříbrného**, nese název Vjezd Jana Lucemburského do Prahy (1928). Jeho další obrazy z doby po druhé světové válce se zaměřují na osobnosti: Oldřich a Božena (pravděpodobně vyd. 1948), Jan Hus káže v kapli Betlémské (1955), Komenského škola v Blatném Potoku (1960) a na události Pražského povstání: Stavba barikád a Boj na barikádách (oba 1947).

Dvojici ve své době uznávaných malířů doplňuje autor historických a prvoučných obrazů **Josef Kočí**. Tragické události naší historie zobrazují práce Snímání hlav popravených českých pánů (1925) a Hájení Prahy proti Švédům (pravděpodobně vyd. 1930), dobovou atmosféru zachycuje obraz Trh na Starém Městě v 16. století (1927). Postupný vývoj a změny obrazu Položení základního kamene k Národnímu divadlu (1927) ilustrují dva listy: nejprve koncept menších rozměrů se zřetelnou podkladovou

čtvercovou sítí a jmenným označením osob, které jsou ztvárněny, a následná upřesněná a propracovaná zvětšená kresba.

Z dalších originálů vlastnime např. díla **Rudolfa Adámka**: Revoluce v roce 1848 (1920); **Stanislava Ulmana**: Barikády pod Staroměstskou mosteckou věží v roce 1848 (1951); **Bohuše Čížka**: Pražské bouře v roce 1419 (vyd. 1952); **Václava Junka**: Únor 1948 – Dělnictvo na stráží (1948); **Františka Hály**: 9. květen 1945, příjezd sovětských tankistů (1950). Dějepisné obrazy vydávané po 2. světové válce se zaměřovaly na tematiku husitství, národního obrození a osvobození, od 50. let je častým námětem budování socialismu.

Zeměpis

Do skupiny zeměpisných obrazů jsou v muzejní sbírce kromě typických krajin zahrnuty etnografické kresby a obrazy lidských typů. Exotické kraje ukazují obrazy **Jana Gotha**: Na pokraji saharské oasy (1924), Pouliční ruch v Pekingu (společně s **Josefem Grusem**, 1924), Tibetská osada se štítem Mount Everestu v pozadí (vyd. 1930) a Karavana v rovníkovém pralese na Kongu (vyd. 1926).

Díla vyšla v souboru s názvem *Nástěnné obrazy k vyučování zeměpisu*, který řídil Stanislav Nikolau, ve své době známý tvůrce zeměpisných učebnic. Ten také získal pro spolupráci **Zdeňka Buriana**, jenž je autorem tří originálů: Typy obyvatelstva amerického (1925), Typy obyvatelstva asijského (1929) a Typy obyvatelstva afrického (1928).⁵ K téměř dvaceti obrazům edice, přibližujícím bez výjimky cizí kraje, vycházely na stránkách časopisu *Širým světem* podrobné popisy s vysvětlivkami a odkazy na další literaturu.

Od 30. let 20. století se v zeměpisném obraze stále více prosazovala fotografie. Z pozdějších originálů stojí za zmínku nevydaný obraz od **Václava Matase** z roku 1951, který zpodobňuje porevoluční rušnou čínskou ulici s dominující červenou barvou (prapory, šátky).

Nedatované národopisné obrazy **Marie Votlučkové-Šterbové** (6 kusů) nevyšly tiskem. Návrhy na ně ukazují vždy mužskou a ženskou variantu kroje: chodského, plzeňského, hanáckého, těšínského, piešťanského a čičmanského.

Prvouka a vlastivěda

Dalším projektem ÚNKUČS v tvorbě školních obrazů se stala edice Československá prvouka a vlastivěda v obrazech, ve které bylo v letech 1923–1949 vydáno v redakci Josefa Peška a Josefa Tůmy na 70 obrazů. Požadavkem výběru bylo, aby obraz měl hutný věcný obsah a zároveň vystihoval ráz určitého kraje naší vlasti. Vybranými autory se stali mj. Richard Lauda, Adolf Kašpar, Joža Uprka a Josef Kočí, pro slovenská témata Gustav Mallý a Ludvík Kuba, pro Podkarpatskou Rus Jozef Bokšaj. Nejpočetněji jsou v souboru prvoučných originálů zastoupeni Richard Lauda (6) a Josef Kočí (12).

Z díla **Richarda Laudy**, výrazného autora školních obrazů počátku 20. století a doby první republiky, jsme získali originály obrazů: Tkadlec (1904), Jarní večer na Choceňsku – Česká vesnice (1904), Kupecký krám (1909), Dobývání cukrovky na Podřipsku (1920), Dobývání rašeliny (rýpaní borků) na Třeboňsku (1922) a Kácení lesa (1923).⁶

Tvorba **Josefa Kočího** pro školy nebyla přijímána jednoznačně, získal za ni však několikrát finanční ocenění z ministerstva školství. Předválečné dílo Kupecký krám (1931) si při srovnání nezádá s Laudovým obrazem stejného námětu. V roce 1945 Kočího oslovilo Školní nakladatelství, aby vytvořil několik didaktických obrazů s předem určenými náměty. Autor k nim připravil více variant s výrazně rozdílnými detaily: Výroční trh neb Pouť (4 varianty), Jaro na selském dvoře (2), Léto na poli – Žně (3), Rodina (2) pocházejí z let 1945–1947.

Z edice obrazů pro prvouku a vlastivědu lze ještě jmenovat obraz **Viléma Kreibicha** Dopravní ruch ve velkoměstě na ulici a na řece (vyd. 1939) a malbu Zvíkov od **Josefa T. Blažka** (1945, nevydáno tiskem). Z častého typu obrazů, kdy jeden výtvarník zpracuje téma čtyř ročních období, vlastníme díla **Františka Daňka-Sedláčka** z roku 1944 – Jaro, Léto, a obraz od **Milady Marešové** Léto (vyd. 1955).⁷

Nejnovější z originálů k prvouce jsou maloformátové Obrazy vesnice (4 listy, vyd. 1988) od malíře **Gabriela Filčíka**.

Přírodověda obecně

Obrazy této skupiny ukazují náměty všeobecně přírodopisné a tělovědné. Pro velké množství bylo třeba zvlášť vyčlenit zoologické a botanické obrazy.

Nejstarším biologickým (tělovědným) obrazem je Anatomie lidského oka od **Gustava Daňka** (vyd. 1939). Dochovalo se rovněž 6 kusů kompletního souboru Anatomických tabulí k vyučování tělovědě od Otto Opálky a malíře **Jana Bašty**, vydaného roku 1947. Ze souboru původně 15 kusů Základů genetiky od J. Nečásk a výtvarníka **Františka Adamce** z roku 1969 máme zachováno 12 originálů.

Zoologie

Počtem druhá nejrozsáhlejší část originálů obsahuje nejvíce děl známých výtvarníků. Řada jimi vytvořených obrazů překročila svůj časový rámec a byla užívána ve školách do nedávné doby.

Do roku 1918 nevznikl žádný původní soubor českých nástěnných zoologických obrazů. Používány byly německé, rakouské a francouzské tabule s českými popisky. Zásahu na českých obrazech k tomuto oboru měl cyklus ÚNKUČS České (Československé) zoologické obrazy, v jehož rámci bylo za redakce Jiřího Jandy v letech 1921–1947 vydáno téměř 50 obrazů.

Jako stěžejní autor je v přerovské sbírce zastoupen devatenácti obrazy, převážně olejomalbami, malíř **František X. Procházka**. Jeho díla zachycují savce: Kočka (1921), Kozy (vyd. 1921), Hroch obojživelný (1922), Lev (1923), Vepř domácí (1926), Antilopy (1929), Orangutan (vyd. 1934), Hyeny (1939), Velryba (1947); ptáky: Krocán (1921), Divocí holubi (1923), Sup bělohlavý (1923), Čáp marabu (1927), Kachna (vyd. 1930); ryby a plazy: Kapří (1928), Úhoř (1928), Karas (1928), Krokodýl (1928), Candát a lín (1945).

Z dalších autorů zmiňované edice jsme získali obrazy Stanislava Lolka, Josipa M. Gorupa a Jana Solovjeva.

Od malíře **Stanislava Lolka** se zachovaly z deseti obrazů souboru čtyři nedatované originály z 30. a 40. let: Veverka (vyd. 1938), Kuna (vyd. 1947), Vydra (vyd. 1947), Los (zřejmě nebyl vydán tiskem).

Příprava k tvorbě obrazů Slovince **Josipa M. Gorupa** probíhala ve dvou fázích: nejprve vytvořil jednodušší skicu na výkresu a pak ji doplnil olejomalbou na plátně. Je to patrné u obrazů: Jezevec obecný (skica i olejomalba 1922, vydán 1934), Zubr evropský (skica i olejomalba 1923), Medvěd bílý (skica i olejomalba pravděpodobně 1924, vydán zřejmě 1937), Medvěd hnědý (nedatovaná olejomalba, pravděpodobně z roku 1921, vydán 1924).⁸

V 60. letech 20. století se jako výtvarník obrazů ryb prezentoval **Jan Solovjev**: Kapr a lín, Okoun říční a parma obecná (oba 1960).

Malíř **Otakar Zejbrlík** se v 50. a 60. letech věnoval tvorbě zoologických i botanických obrazů. Z těch prvních máme originál Anatomie kapra (vyd. 1952), obrazy prvků a láčkovců: Krásnoočko štíhlé (vyd. 1951), Nezmar (vyd. 1962), Trepka a vířenka (vyd. 1964). Podařilo se nám získat soubor listů, na kterých je možno dokumentovat vývoj obrazu od návrhu až do jeho vytištění. K Zejbrlíkově originálu Deštovka obecná (vyd. 1953) bylo přiloženo 7 litografických forem pro jednotlivé barvy, 14 postupných tisků obrazu v barvách, 2 obrazy s korekturami textů a tisk v definitivní podobě.

Prerovský rodák, malíř a pedagog **Eduard Světlík**, je autorem obrazů Opice a Tur domácí (1937).⁹

Pro střední školy byl určen soubor pěti obrazů Plemena slepic (1952) od **Vladimíra Kováříka**, s důrazem na přesné zachycení stavby těla a jeho typických znaků. Jednoduchou barevnou kresbou s prokresleným pozadím vyniká osm obrazů ptáků od malířky **Jarmily Vávrové-Hoberlandtové** z 50. let 20. století, které jsou určeny pro mateřské školy a I. stupeň základních škol. Skutečnou zajímavostí je originální soubor 22 kusů Anatomicko-zoologických obrazů od tábořského profesora reálky **Rafaela M. Bouška**. K obrazům na černém podkladu, jejichž obsah vycházel z požadavků praxe střední školy, se jako k jediným dochoval ručně psaný doprovodný text v češtině, němčině a francouzštině. Dílo začalo vydávat nakladatelství Falco v roce 1928 a umožnilo autorovi, aby vysvětlil obsah obrazů a práci s nimi v časopise Pomůcková revue.¹⁰

Botanika

Nejpočetnější soubor originálů je tvořen zejména obrazy bylin, dřevin a jejich plodů, méně i hub (16 kusů). Většina těchto obrazů je koncipována v souborech.

Od našeho nejznámějšího ilustrátora houbařských atlasů, malíře **Otto Ušáka**, jsme získali 13 obrazů stromů a keřů, vydaných v letech 1956 a 1958, které vytvořil ve spolupráci s Albertem Pilátem. Z obrazů hub těchto autorů máme Muchomůrku hlízovitou (vyd. 1959).

Otakar Zejbrlík je autorem 18 obrazů bylin a výtvarníkem šestnáctilistového souboru Kulturní trávy z počátku 50. let 20. století.

Početné jsou rovněž originály botanických obrazů od **Jaromíra Veselého** ze 60. let: Květenství 1–3 (vyd. 1962), Brambor (vyd. 1964), Lesní plody (8 listů, 1966), Zelenina (16 listů, 1966), obrazy dřevin z roku 1967 – Líska obecná, Meruňka. Velkoformátové obrazy bylin a zeleniny namalovali v 60. letech také **Jan Z. Melichar**: Mrkev (vyd. 1964), Cibule (vyd. 1966), Komoňnice (vyd. 1966); **Antonín Homolka**: Tulipán (1963). **Bohumil Vančura** je autorem obrazů obilnin: Pšenice 1, 2; Ječmen 1, 2 (všechny vyd. 1965), Obilné sněti (vyd. 1967) a souboru šesti tabulí Řez ovocných dřevin (1966).

Obrazy exotických dřevin od **Jindřicha Veselky** z roku 1967 zachycují celkový vzhled stromu, detaily listů, květů a plodů, některé mapu světa s označením výskytu rostliny. Tak je namalován ananas, mandloň, kokosová palma, juvie, datlovník, smokvoň, olivovník, banánovník a citroník.

Tvorba botanických obrazů 70. a 80. let 20. století je zastoupena nejvíce dílem **Zlata Hildové**. Dvě malby zpracovávají námět Květ a jeho stavba (1971), dvacet kreseb pochází ze souborů Listnaté stromy (1981) a Ovocné stromy (vyd. 1989).

Matematika

K matematice jako vyučovacímu předmětu obsahuje soubor originálů dva nedatované obrazy s matematickými symboly a blíže neurčenou tabulí k počítání od 1 do 10.

Chemie

Patří sem mj. obrazový soubor 99 jednoduchých kreseb krystalů od **Jindřicha Hellbergra** z roku 1962 a Mendělejevova soustava prvků v podobě z roku 1948 od **B. Součka**.

Technologie

K technologickým obrazům jsou zařazeny „klasické“ obrazy tohoto označení z 50. let 20. století (36 kusů) a dále obrazy se zemědělskými stroji a zařízeními, motory, technickými pracovními postupy a elektrotechnikou.

K průkopníkům českých tzv. technologických obrazů patří **Gustav Daněk**, spolupracující na některých obrazech (i s přírodopisnou tematikou) s výtvarníkem **Čeňkem Widemanem**. Z četných Daňkových prací jsme získali obrazy Schéma hlubinného dolu (vyd. 1951), Naftový motor (vyd. 1955), Benzinový motor čtyřdobý (1962), Peltonova turbína, Kaplanova turbína a Francisova turbína (všechny 1965).

Námětově odlišné technologické obrazy maloval **František Bílek**. Díla Dobývání kaolinu (1950) a Družstevní prádelna (1950) ukazují pracovní prostor a snaží se v něm postihnout co nejvíce dějů a detailů. Obrazy Vodárenská filtrační stanice (1951) a Zařízení vodovodu (vyd. 1955) jsou navíc doplněny průřezů důležitých částí.

O zachycení prostoru v jeho úplnosti usiluje rovněž **Jaroslav Baumbruck** na obrazech Práce v přístavišti (1951) a Koksovna 1, 2 (vyd. 1954). Dvě kresby **Jaroslava Kotase** Schéma parního stroje (1954) byly při tisku v roce 1955 spojeny do jednoho školního obrazu.

Z dalších autorů jsou zastoupena mj. díla **Jindry Vlčka**: Velkovýkrmna prasat (1949); **Theodora Rotrekla**: Válcovna 1, 2 (1958); **Václava Junka**: Kácení stromů, Státní strojní stanice (oba 1950); **Josefa Veselého**: V mlékárně (vyd. 1952); **Jindřicha Šimka**: Kravín, Drůbežárna (oba vyd. 1952); **Karla Oberthora**: Plynárna (vyd. 1955); **Josefa Nosky**: Vodárna (50. léta); **Františka Hály**: Žulový lom (1950); **Ludka Buriánka**: Vápenka (vyd. 1958).

Český jazyk

Soubor originálů zahrnuje obrazy k abecedě (kresby předmětů, jejichž pojmenování obsahuje označenou hlásku, která ne vždy musí stát na začát-

ku slova), obrazy s pohádkovými náměty (9 kusů), obrazy pro rozvíjení řeči a slohové vyučování (19 kusů) a tabule psacího písma (4 kusy).

Nejznámější a nejrozšířenější na našich školách byly v 50. až 70. letech 20. století obrazy k Živé abecedě, vydané Státním pedagogickým nakladatelstvím roku 1953. Na zadní straně obrazu byla vytištěna říkanka, jejíž obsah popisoval děj. Autorem většiny básniček byl František Hrubín, verše u písmene P a Š byly dílem Jindřicha Hilčra. Z celkového počtu 27 obrazů jsme získali 15 originálů: od **Aloise Moravce** (písmena B, K, R, Ř), **Viktora Poláška** (C, Š, V, Z), **Jaroslava Baumbrucka** (Č, CH, Ž), **Václava Karla** (H) a **Bohuše Čížka** (D, G, F).

Je možno porovnat je s jiným kompletním souborem originálů ze 70. let 20. století. Tři malíři vytvořili v roce 1979 celkem 12 nových obrazů pro Živou abecedu, kterou vydalo Komenium v roce 1980: **Karel Franta** (písmena A, N, O, P, S a T), **Zdeňka Krejčová** (písmena I, M a U) a **Antonín Pospíšil** (písmena E, J, L).¹¹

Obrazy k pohádkám přibližují známý obsah tak, aby bylo možno podle kresby vyprávět celý příběh. Někdy je nutné zachytit více dějů najednou, a členit proto obraz do několika menších kreseb. Rozměrem malé nedatované obrázky **Rudolfa Adámka** jsou věnovány pohádkám O Popelce, O perníkové chaloupce, Zvířátka a Petrovští a Sedmero krkavců. Malíř a spisovatel **Antonín Zhoř** je autorem obrazů, vydaných roku 1946: O zlaté rybce a O dvanácti měsíčkách.¹² O rok později vznikly obrazy **Vladimíra Stříbrného**: Zvířátka a Petrovští, O perníkové chaloupce, O kohoutkovi a slepičce.

K rozvíjení řeči a obohacování slovní zásoby je určen soubor šesti obrazů pro jesle a mateřské školy od malířky **Věry Faltové** z poloviny 60. let 20. století. Tři malby se týkají dění v domácnosti, tři ukazují dobový dopravní ruch.

Cizí jazyky

K cizojazyčné výuce převažují přehledné mluvnické tabule a obrazové návody pro výslovnost: z 50. let pro ruský jazyk (19 listů) a nedatované soubory pro anglický (9 listů) a německý jazyk (4 listy).

Občanská výchova

Pro občanskou nauku a zároveň psychologii na středních školách a učilištích je určen soubor tří obrazů výtvarníka **Jindřicha Veselky**: Pozorování a zapomínání, Schéma vjemu jablka s citovými a volnými projevy a Reflexní činnost (vyd. 1967).

Netypickým školním obrazem, používaným spíše k výzdobě školy, je černobílý portrét s citátem v bulharštině z roku 1950. Básníka a revolucionáře Christa Boteva na něm zachytil **Rudolf Klimovič**, který se na portréty slavných Bulharů specializoval.

Výtvarná výchova

Pro výtvarnou výchovu byl využíván blíže neurčený soubor 20 dvoubarevných obrazů k výuce kresby různých druhů ozdobného písma z roku 1965.

Hudební výchova

Šest tabulí s notací a slovy písní od výtvarníka **Václava Sadílka** bylo vydáno roku 1970 a je určeno pro I. stupeň základních devítiletých škol.

Pracovní výchova

Jsou zde zařazeny obrazy k pěstitelským pracím, technické výchově, šití (12 kusů) a správné výživě (3 kusy). Dvanáct nedatovaných obrazů od **Theodora Rotrekla** je věnováno bezpečnosti práce při užívání elektřiny.

Pro zemědělské školy jsou určeny obrazy půdních typů a jejich zpracování, které sestavil a nakreslil v roce 1941 **Jaroslav Spirhanzl**. Z početnějšího celku se zachovaly 3 listy.

Obrazy pro pěstitelství z 80. let 20. století jsou zastoupeny osmi listy souboru **Jaroslava Drahekoupila** Choroby a škůdci ovoce a zeleniny (vyd. 1987) a stejně početným souborem Půda od **Jana Mageta** (vyd. 1986).

Tělesná výchova

Novější soubory ze 70. a 80. let 20. století přibližují správné provedení cviků a pohybů a radí texty i kresbami při organizaci hodin tělesné výchovy ve škole.

Podíleli se na nich spolu s dalšími autory mj. výtvarníci **Drahlava Šellerová** (10 listů, vyd. 1982), **Karel Pekárek** (10 listů, vyd. 1983) a **Přemysl Vanke** (9 listů, vyd. 1972).

III. Zpracování obrazů

Získané obrazy – originály – byly po zapsání do přírůstkové knihy a po základním ošetření uloženy do speciálního, na míru zhotoveného nábytku (skříň se zásuvkami) v depozitáři školních obrazů a map. Díla napnutá na rámech byla opatřena lepenkovými slohami s tkanicemi. Obrazy jsou postupně předávány k restaurování (přednostně olejomalby).

Druhým stupněm muzejní (systematické) evidence byly obrazy zpracovány v počítačovém programu MAKS, ve zvláštní upravené databázi. Vytisknutím záznamů vzniká katalog obrazů, program umožňuje další práci s tímto souborem podle rozličných zadání. Byla vytvořena a je doplňována kartotéka výtvarníků školních obrazů, s důrazem na autory uložených originálů.

Díla byla ve větším rozsahu prezentována na výstavě Z přírůstků Muzea Komenského v Přerově za rok 1995 (přerovský zámek, 1996), dvanáct obrazů bylo představeno u příležitosti výstavy Schola mea v Olomouci v roce 1997. Od června do srpna roku 2000 byl reprezentativní soubor originálů, doplněný průvodními a informativními texty, vystaven ve spolupráci s pražským Národním muzeem v Lobkovickém paláci na Pražském hradě. V přerovském muzeu byla obměněná výstava originálů instalována v roce 2001. Další výstavy vybraných originálů proběhly v Městském muzeu a galerii v Hranicích (2004) a ve Vlastivědném muzeu Jesenicka v Jeseníku (2005).

V následujících letech se počítá s upřesňováním identifikace jednotlivých obrazů – originálů – a propojením s postupně evidovaným fondem školních didaktických obrazů – tisků. Za úvahu stojí i získávání dalších informací o autorech obrazů. Po konečném zpracování všech školních obrazů z fondu oddělení dějin školství bude možno provést hodnocení jejich

vývoje a kvality v jednotlivých vyučovacích předmětech a časových obdobích. Zpracování originálů školních obrazů by mělo být ukončeno jejich digitalizací a vydáním na CD-ROM v podobě katalogu.

Příloha: Seznam výtvarníků – autorů originálů školních obrazů, s uvedením počtu získaných děl

(jména i data jsou postupně doplňována)

Adamec, František	12 kusů	Marešová, Milada (1901–1987)	1
Adámek, Rudolf (1882–1953)	5	Matas, Václav (1913–1968)	1
Bašta, Jan (1881–1968)	8	Melichar, Jan Zikmund (* 1904)	3
Baumbruck, Jaroslav (* 1921)	6	Moravec, Alois (1899–1987)	4
Bílek, František (1907–1985)	4	Noska, Josef (* 1908)	3
Blažek, Josef Tomáš (1884–1962)	1	Oberthor, Karel (1921–1996)	3
Boušek, Rafael Maria (1902–1969)	22	Pekárek, Karel (* 1917)	10
Burian, Zdeněk (1905–1981)	3	Polášek, Viktor (1911–1989)	4
Buriánek, Luděk (* 1923)	1	Pospíšil, Antonín (* 1909)	3
Cihelka, Oldřich (1881–1958)	7	Procházka, František Xaver (1887–1950)	19
Čížek, Bohuš /Bohumil/ (1913–1989)	4	Rotrekl, Theodor (* 1923)	15
Daněk, Gustav (1891–1975)	6	Sadílek, Václav	6
Daněk-Sedláček, František (* 1892)	2	Solovjev, Jan (* 1922)	3
Drahokoupil, Jaroslav	10	Souček, B.	1
Faltová, Věra (* 1932)	6	Spirhanzl-Duriš, Jaroslav (1889–1960)	3
Filčík, Gabriel (* 1946)	4	Stříbrný, Vladimír (1905–1970)	9
Franta, Karel (* 1928)	6	Světlík, Eduard (1903–1970)	2
Gorup, Josip Marija (1898–1926)	7	Šellerová, Drahoslava	10
Goth, Jan (* 1889)	4	Šimek, Jindřich (1901–1979)	2
Grus, Josef (1893–1972)	1	Ulman, Stanislav (1898–1982)	1
Hála, František (* 1898)	2	Ušák, Otto (1892–1957)	15
Hellberg, Jindřich	99	Vančura, Bohumil (* 1922)	12
Hildová-Kuželová, Zlata (* 1926)	23	Vanke, Přemysl (* 1923)	9
Homolka, Antonín (1909–1964)	1	Vávrová-Hoberlandtová, Jarmila (* 1923)	8
Junek, Václav (1913–1976)	3	Veselka, Jindřich (* 1927)	12
Karel, Václav (1902–1969)	1	Veselý, Jaromír (* 1929)	30
Klimovič, Rudolf (1917–1990)	1	Veselý, Josef (* 1912)	2
Kočí, Josef (1880–1961)	19	Vlček, Jindra (1885–1968)	3
Kotas, Jaroslav (1909–1981)	2	Votlučková-Šterbová, Marie (* 1905)	6
Kovářík, Vladimír (1921–1999)	6	Wideman, Čeněk	2
Kreibich, Vilém (1884–1955)	1	Zejbrlík, Otakar (* 1890)	38
Krejčová, Zdeňka (* 1944)	3	Zhoř, Antonín (1896–1965)	3
Lauda, Richard (1873–1929)	6		
Lolek, Stanislav (1873–1936)	4		
Maget, Jan (* 1943)	8		

Poznámky

- 1 Nakladatelské podniky učebních pomůcek v předmnichovském Československu (mezi nimi i bývalé Ústřední učitelské nakladatelství a knihkupectví v Praze, od roku 1945 Komenium) byly v roce 1948 znárodněny v podnik Státní nakladatelství. To prošlo řadou organizačních, slučovacích a názvových změn (Státní nakladatelství učebnic, Státní pedagogické nakladatelství, Služba škole 1956–1958, Učeb-

ní pomůcky 1963–1969). V roce 1971 byla organizace pojmenována Komenium a zabývala se výrobou a vybavováním škol učebními pomůckami, přístroji didaktické techniky a programy pro ně, s určením pro všechny typy škol. Národní podnik Komenium zanikl likvidací k 31. 3. 1995.

- 2 K převzatému souboru 859 originálů a 2 963 tisků školních obrazů patří rovněž 21 inventárních čísel (546 listů) litografických fóliových matric.

- 3 Druhá největší sbírka se nachází v Pedagogickém muzeu Jana Amose Komenského v Praze – přes 4 200 ks.

- 4 Před rokem 1995 se ve fondu oddělení dějin školství nacházelo 28 inventárních čísel originálů školních obrazů a jejich souborů:

V 60. letech vytvořili žáci Antonína Strnadela na VŠUP v Praze návrhy na obrazy k abecedě. Tisk obrazů nebyl realizován. Jedná se o 8 obrazů k písmenům C, K, L, M, S a V. Muzeum získalo originály od Emanuela Strnada z Malých Všelís.

Návrhy obrazů národních krojů od Antonína Zhoře (12 ks s dalšími variantami). Muzeum získalo obrazy od umělceva syna Igora Zhoře.

Dva temperové obrazy dopravních prostředků od přerovské učitelky Zdeňky Motáňové (1906–1990).

Obrazy krojů a vývoje módy z let 1933–1935 od přerovské odborné učitelky Marie Müllerové a jejích žaček.

Soubor pěti obrazů na plátně, neobvyklých rozměrů (největší 340 x 147 cm), s nakreslenými částmi lidského těla (mozek, svaly, páteř), které byly získány ze Stálé školské výstavy v Praze (založena 1879). Muzeum získalo obrazy převodem z Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze.

- 5 Malíř Zdeněk Burian (11. 2. 1905 – 1. 7. 1981) začínal s ilustracemi dobrodružné a cestopisné literatury, jeho obsáhlé dílo zahrnuje podle životopisců (Vladimír Prokop, Vladimír Hulpach) 14 000 knižních a časopiseckých ilustrací, obrazů a obrazových cyklů. V letech 1925–1942 byla pro Buriana důležitá spolupráce se Stanislavem Nikolauem (1887–1950), předním českým geografem meziválečného období, který vedl od roku 1923 zeměpisný časopis Širým světem. Burian pro něho vytvořil na 40 olejomalb, z toho pro cyklus Země a lidé 7 obrazů typů lidských plemen a národů. Čtyři olejomalby zařadil Nikolau do své edice školních obrazů – kromě tří našich originálů lidských typů ještě dílo z roku 1926 Na východoafrické stepi. Od poloviny 30. let se Z. Burian věnoval systematicky paleontologickým a antropologickým uměleckým rekonstrukcím. Pod odborným vedením paleontologa prof. Josefa Augusty (1903–1968) a dalších odborníků vytvořil mj. školní cyklus Vývoj člověka, Země a vesmír, z něhož nejznámější jsou znázornění mamuta, prehistorických krajin a zvířat nebo předků člověka.

V letech 1977–1981 vytvářel Z. Burian společně s Vladislavem Mazákem nové obrazy pro Zoologickou zahradu ve Dvoře Králové nad Labem. Dokončil 22 rozměrných pláten o vývoji života na Zemi (z plánovaných 34). Po jeho smrti bylo do stálé galerie obrazů Z. Buriana z majetku n. p. Komenium zapůjčeno, a v roce 1994 zakoupeno celkem 53 Burianových olejomalb, které byly původně určené pro reprodukci jako nástěnné školní obrazy. V galerii jsou rovněž vystaveny originály obrazů, které Burian vytvořil v letech 1951–1958 ve spolupráci s více odborníky pro Státní pedagogické nakladatelství v Praze. Jedná se o soubor třinácti olejů Krajiny a půdní typy, určený pro školní vyučování zeměpisu. Celý soubor obrazů Burianovy expozice ve Dvoře Králové (147 originálů) byl prohlášen v letech 1993 a 1998 kulturní památkou.

- 6 Akademický malíř Richard Lauda (3. 1. 1873 – 24. 7. 1929), jenž vynikl i jako grafik, je označován za tvůrce novodobého pojetí českého didaktického obrazu. U Laudových obrazů je ceněn soulad didaktických a uměleckých požadavků, pravdivá kompozice i estetické a náročné výtvarné pojetí.

Počátkem 20. století si R. Laudu vybral Josef Pešek, aby namaloval podle jeho záměrů soubor obrazů k názornému vyučování (prvouce a vlastivědě), které by zachycovaly domácí prostředí a nahradily dosud používané, původem německé nástěnné tabule. Lauda vytvořil 13 akvarelů formátu 70 × 100 cm, tiskem jich bylo

vydáno v letech 1903–1907 u pražského nakladatele Bedřicha Kočího jen pět. Akvarely byly rozprodány, dnes je známa existence pouze čtyř: Jarní večer na Choceňsku a Tkadlec v přerovském muzeu, další dva v soukromých sbírkách. Obraz Kupecký krám z roku 1909, který namaloval Lauda pro jiný projekt Josefa Tůmy u nakladatelství Dědictví Komenského, byl vydán až v roce 1919 v ÚKNUČS.

Po vzniku edice pro prvouku a vlastivědu počátkem 20. let bylo těchto 5 Laudových obrazů z Kočího nakladatelství uznáno jako č. 1–5 edice. Ve 20. letech zpracoval R. Lauda pro ÚKNUČS další tři obrazy (všechny originály jsou v přerovském muzeu). Tiskem obrazy vyšly až v letech 1927–1929 a jsou didaktičtější a detailnější než předchozí z počátku století.

- 7 Čtyři obrazy ročních dob od F. Daňka-Sedláčka (č. souboru 57–60) byly vydány ještě za války. Edice pokračovala až v roce 1947 obrazy J. Kočího (č. 61–64). Poslední tři obrazy z let 1948–1949 od Jindry Vlčka (Průmyslová oblast mostecká, Stalinyvy závody a Odkliz z povrchového dolu) už znamenají konec vlastivědným obrazům tohoto druhu – svým pojetím mají spíše charakter technologických obrazů.

Čtyři obrazy ročních dob od Milady Marešové byly vydány ve Státním pedagogickém nakladatelství v letech 1955–1959. Tento typ prvoučných obrazů se těší velké oblibě a má zajímavou historii. Již v 19. století byly pro naše školy přejímány obrazy německého původu, byly bez problémů schvalovány a skoro ke každé řadě byl vydán podrobný výklad ve formě knihy, která často sloužila zároveň jako učebnice i čítanka. Krajina, zpodobněná ve čtyřech ročních dobách, byla buď stylizovaná a stále stejná (o to více vynikly její změny), nebo se různila (ve snaze zachytit rozmanité děje). První české obrazy tohoto typu vytvořil R. Lauda v letech 1903–1907. Roku 1940 vyšly v Praze čtyři nástěnné obrazy Dětské hry na jaře, v létě, na podzim a v zimě od Josefa Lady a členité, přeplněné obrazy ročních dob od malíře Andryška u nakladatele Josefa Ungra v Brně.

Od 50. let vyšla tato čtveřice obrazů téměř v každém desetiletí: od Jiřího Mádl (nakl. Komenium 1972), od Daniely Hahnové (Komenium 1982), od Vlasty Švejdové (Alter 1993), od Jany Zbyňkové (Scientia 2000).

- 8 Malíř Josip Marija Gorup (27. 9. 1898, Rijeka – říjen 1926, Triglavsko gorje) se narodil v dnešním Chorvatsku, v slovinské rodině mecenášů umění. Jeho otec Jožef Gorup (1834–1912) patřil ve své době k nejbohatším Slovincům a finančně podporoval vše, co by přispělo k hospodářskému a kulturnímu osamostatnění národa. Poskytoval stipendia pro slovinské studenty a byl nakloněn výtvarnému umění. Josip M. absolvoval v roce 1915 lublaňskou reálku, a aby se vyhnul vojenské službě, prošel krátkým kurzem a nastoupil službu u železnice. V roce 1918 se zapsal na elektrotechnický odbor lublaňské techniky. Avšak již v roce 1920 se přestěhoval do Prahy a věnoval se malířskému studiu. V letech 1920–1922 navštěvoval vyhlášenou soukromou školu profesora Ferdinanda Engelmüllera a studoval u profesora Josefa Loukoty. Své prvotiny vystavoval v Rudolfínu. Na krátkou dobu přesídlil do Berlína, kde studoval u profesorů Wolfsberga a Kocha. Domů se vrátil v roce 1923 a usadil se v Podbrezju na Gorenjskem, kde ponejvíc přebýval a maloval. Zúčastnil se zahraniční výstavy slovinského umění v Hodoníně roku 1924, v dalších letech předvedl svá díla v pavilonu myslivecké výstavy na lublaňském veletrhu a na výstavě s názvem Lublaň na podzim, vystavoval rovněž kolektivně.

Svou malířskou dráhu Gorup začal jako krajinář. Záhy si však oblíbil zpodobňovat zvířata a svou práci poté věnoval jen jim. Na výstavě v Praze se ještě představil většími krajinami, akvarely a kresbami, které převládaly nad několika málo studiiemi zvířat. Ty ihned zaujaly, jak vzpomíná Josef Patočka v textu o počátcích vydávání zoologických obrazů: „...*Při výstavě akademiků jihoslovanských 1921 upozornil na sebe mladý Slovinec Gorup kresbami jezeve a hradních medvídků; také on získán za spolupracovníka a jeho Medvěd ... samostatnou technikou a přírodní živostí zastupuje důstojně mezi ostatními obrazy umění nejmladších. Gorup pokračuje ve studiích v cizině...*“ (Památník dvacetipětileté činnosti Ústředního nakladatelství v Praze. Praha, ÚKNUČS 1926, s. 119–126).

Během dalších let, při berlínském pobytu, se Gorup ještě zdokonalil – tamní zoologická zahrada mu poskytla mnoho látky ke studiu různých živočichů. Když se vrátil domů, na Gorenjskem pilně kreslil zvířata a své kresby uveřejňoval v revui Lovec. Jeho tvorba vychází z impresionismu, dobová kritika výše cenila dost zručné a technicky dokonalé kresby a akvarely než malby – oleje. Sotva se jeho nesporný talent začal rozvíjet, utrpěl úraz v horách poblíž Triglavu, nejvyšší hory Julských Alp. Na jeho následky zemřel v polovině října 1926, v osmdvaceti letech. Jeho umělecké dílo zůstalo v majetku rodiny. (Životopisné údaje jsou převzaty ze slovinské stati – Mesesnel, F.: Josip M. Gorup [nekrolog]. Zbornik za umetnostno zgodovino, 1926, roč. 6, č. 4, s. 248–250.)

Autor Gorupova nekrologu se krátce zmiňuje, že malíř vytvořil několik barevných obrazů pro „československé státní nakladatelství školních knih“. Od roku 1919 byly školní obrazy připravovány v ÚNKUČS (používán rovněž název Učitelské nakladatelství). Jako autoři pro přírodopisnou (přesněji zoologickou) sekci byly Josefem Patočkou vybráni renomovaní čeští výtvarníci Stanislav Lolek a Arnošt Hofbauer, perspektivní František X. Procházka a pro nesporný talent také, jako jediný cizinec, J. M. Gorup. Ten byl mezi nimi benjamínkem, bylo mu v roce 1921 při jeho premiéře v Praze pouhých 23 let (Procházkovi 34, Lolkovi 48 a Hofbauerovi 52) a v podstatě se teprve začal odborně vzdělávat.

Gorup je autorem sedmi děl, vydaných v řadě České zoologické obrazy v letech 1924–1947: Medvěd hnědý (č. 8), Sob (č. 13), Vlci (č. 16), Jezevec obecný (č. 27), Medvěd bílý (č. 33) a Kamzik (č. 45, namalován 1922, vydán roku 1947). Další, ve stejné době vytvořený obraz, vyšel již mimo edici: Zubr evropský z roku 1923 byl vytištěn v 50. letech a společně se starším obrazem Vlci (z roku 1930) nabízen jako schválená učební pomůcka v katalogu Státní pedagogického nakladatelství ještě v roce 1953. Obrazy byly vydány jako barvotiskové fotolitografie, v rozměru 63 x 95 cm a v letech 1924–1933 byly postupně schvalovány Ministerstvem školství a osvěty pro školy obecné, měšťanské, střední a učitelské ústavy s vyučovacím jazykem českým a obecné a měšťanské školy s vyučovacím jazykem německým.

Čtyři originální olejomalby a tři menší malby – skici k nim, které vlastní Muzeum Komenského v Přerově, pocházejí z let 1921–1924 a tři z nich byly vydány v době, kdy jejich autor již nežil. Tři z olejomalb jsou doplněny studii, které se liší od větších obrazů jen v detailech, eventuálně v barevném tónu. V dolním rohu originálů nelze přehlédnout výrazný, dobře čitelný autorův podpis v podobě J. Gorup.

- 9 Eduard Světlík (6. 11. 1903 v Přerově – 8. 3. 1970 v Prostějově) studoval v letech 1935–1939 Akademii výtvarných umění v Praze, studia dokončil v roce 1945. Dva roky poté působil na katedře výtvarné výchovy Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Věnoval se krajinomalbě, zátiší a figurální tvorbě. Ze zpracovávaných témat se nejvíce zabýval Kroměříží, vytvořil cyklus 38 obrazů o stavbě Oravské přehrady (1950–1953). Po absolvování kroměřížského učitelského ústavu roku 1922 učil na Kroměřížsku.
- 10 Čtvrtletník Pomůcková revue s podtitulem Časopis věnovaný správcům škol. kabinetů byl vydáván Přírodovědeckou laboratoří Falco (nakladatelstvím učebních pomůček) z Moravské Ostravy – Mariánských Hor v letech 1927–1932.
- 11 K této sérii obrazů Živé abecedy se objevil v pozůstalosti významného učitele a znalce školních obrazů Emanuela Strnada (1894–1985), která je uložena na oddělení dějin školství Muzea Komenského (sig. AP 30), dopis od Jarmily Hřebejkové, pedagogky a Strnadovy spolupracovnice na obrazech Živé abecedy z 50. let. Je datován 22. 6. 1980 a jedna jeho část se týká přerovských originálů: „...A teď k naší Živé abecedě. Celý soubor nástěnných obrazů je již dávno rozebrán. Protože ale školy užívaly především 12 obrazů pro nejdříve vyvozované hlásky (a e i o u m l s j p t n), bylo před lety obnoveno vydání jen těchto 12 obrazů, pokud vím. Ale už i ty jsou patrně rozebrány, protože na mně chtělo Komenium přípravu nových obrazů pro tyto ... hlásky. To je ale zcela nové vydání od nových malířů, s novými říkankami. Již se pryť tiskne. Pro Tvou informaci jen ve zkratce: Malovali je Ant. Pospíšil, Karel Fran-

ta a Zdeňka Krejčová k veršům Fr. Hrubína, J. Kožíška, Fr. Kábeleho a J. Havla. Původní verše ponechány jen u hlásek a písmen S (kresl. Franta), L (Pospíšil), O (Franta), U (Krejčová), E (Pospíšil), I (Krejčová). Zásady tvorby by měly zůstat stejné.“

V dalším dochovaném dopise, datovaném v tomtéž měsíci, podává J. Hřebejková vysvětlení k rozdílům v nástěnné a knižní podobě Živé abecedy a uvádí některá říkadla, která byla tištěna na rubu obrazů.

- 12 Učitel, spisovatel, ilustrátor a malíř Antonín Zhoř (18. 1. 1896 – 3. 4. 1965) je znám jako redaktor dětských časopisů Brouček a Vlaštovička i jako autor řady životopisných románů (např. Tvrdohlavá Marie, Sám proti osudu, Bety). Vytvořil školní obrazy k pohádkám, diagramové obrazy k zeměpisu Evropy a československé republiky, fyzikální obrazy, tři obrazy zemských měst a soubor Naše vesnice. Svá obrazová díla vydával ve vlastním nakladatelství. V roce 1939 byly schváleny pro obecné a měšťanské školy jeho Obrazy národních krojů československých (12 tabulí).



Krejčová, Zdeňka: Živá abeceda – písmeno M, 1979. Kombinovaná technika, 45 × 63 cm. MK Přerov, foto J. Hanáková



Cihelka, Oldřich: Rytířský turnaj. 1922. Akvarel, 91 × 62 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Kočí, Josef: Snímání hlav popravených českých pánů, 1925. Akvarel, 94 × 61 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Stříbrný, Vladimír: Jan Hus káže v kapli Betlémské, 1955. Olej, 74 × 105 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Goth, Jan: Tibetská osada s Mount Everestem, 1930. Olej, 50 × 66 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Burian, Zdeněk: Typy obyvatelstva amerického, 1925. Olej, 69 × 50 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



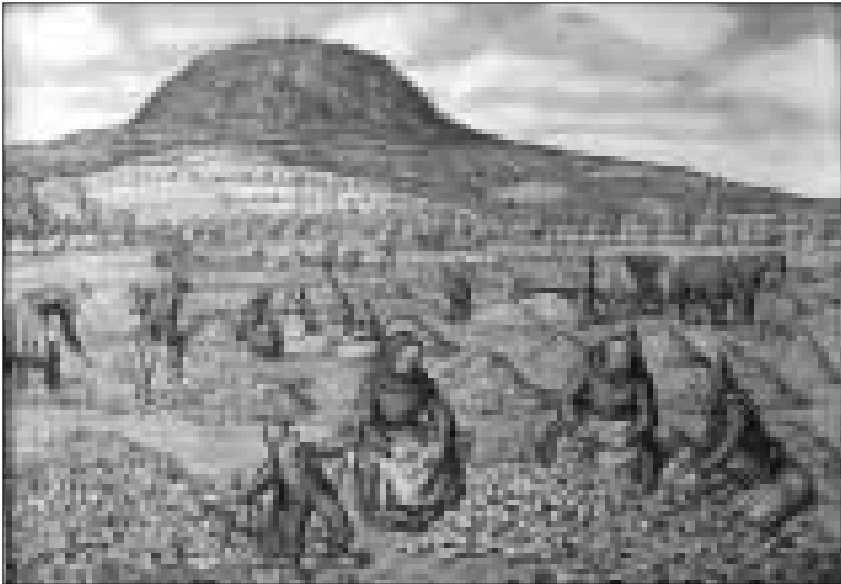
Burian, Zdeněk: Typy obyvatelstva asijského, 1929. Olej, 69 × 50 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Burian, Zdeněk: Typy obyvatelstva afrického, 1928. Olej, 69 × 50 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Lauda, Richard: Kupecký krám, 1909. Akvarel, 68 × 99 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Lauda, Richard: Dobývání cukrovky na Podřipsku, 1920. Akvarel, 70 × 100 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Lauda, Richard: Jarní večer na Choceňsku, 1904. Akvarel, 69 × 99 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



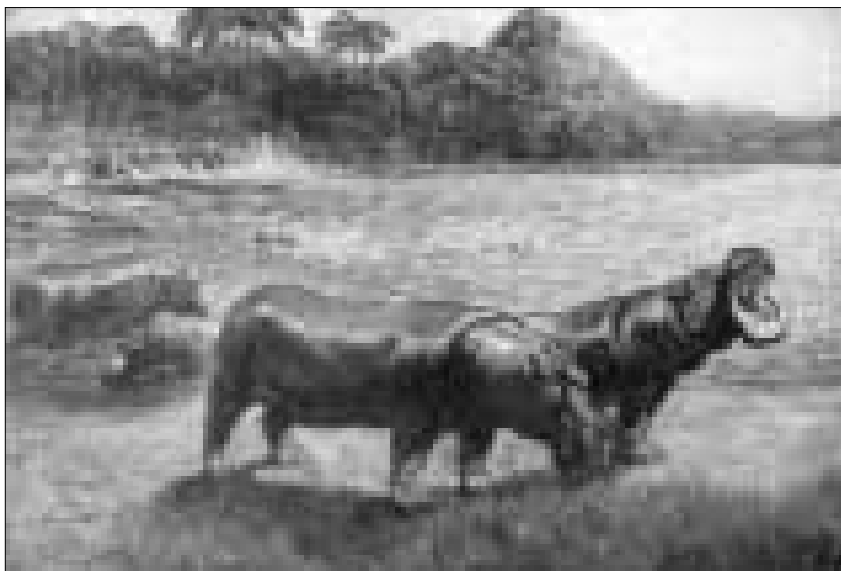
Kočí, Josef: Rodina, 1947. Akvarel, 70 × 100 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



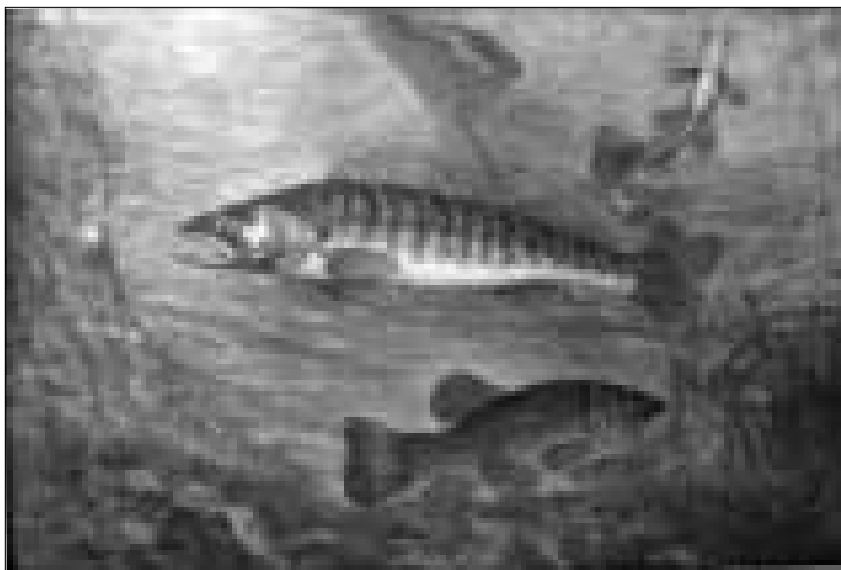
Kreibich, Vilém: Dopravní ruch ve velkoměstě na ulici a na řece, 1939. Olej, 63 × 94 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Lolek, Stanislav: Vydra, 1947. Olej, 63 × 95 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Procházka, František X.: Hroch obojživelný, 1922. Olej, 63 × 93 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Procházka, František X.: Candát a lín, 1945. Olej, 63 × 95 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Gorup, Josip M.: Jezevec obecný, 1922. Olej, 67 × 100 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Gorup, Josip M.: Zubr evropský, 1923. Kombinovaná technika, 50 × 72 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Světlík, Eduard: Opice, 1937. Kombinovaná technika, 63 × 95 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Světlík, Eduard: Tur domácí, 1937. Kombinovaná technika, 69 × 100 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Moravec, Alois: Živá abeceda – písmeno B, 1953. Akvarel, 50 × 70 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Čížek, Bohuš: Živá abeceda – písmeno D, 1953. Akvarel, 50 × 70 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Zhoř, Antonín: O dvanácti měsíčkách, 1946. Akvarel, 98 × 63 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková



Stříbrný, Vladimír: O kohoutkovi a slepičce, 1947. Olej, 91 × 62 cm.
MK Přerov, foto J. Hanáková

Věra Fišmistrová

Architekt Jan Mráček – srdcem věrný Přerovan...

Brněnský architekt Jan Mráček ml. je autorem „Vzpomínek na počátky lyžařského sportu na Moravě a založení Lyžařského klubu v Brně“. Prostřednictvím těchto kouzelných a nostalgických vzpomínek se seznamujeme s jeho dětstvím a dospíváním koncem 19. století, spojeným s počátky sportovního snažení v Přerově a jeho okolí, a též na léta strávená v Brně.

„...Vrozená láska k přírodě lákala mne již od chlapeckých let doma do barevné nádhery naší zahrady a ve volném čase na břehy řeky Bečvy, která protéká nad městem Přerovem travnatými loukami a vrbovými houštinami. Od mládí oblíbil jsem si Bečvu pro brouzdání, plavání a veslování. Rád jsem hrál tenis u Michalova, v naší zahradě pěstovali jsme s kamarády tělocvik na hrazdě a kružích, na Bečvě pak jakýsi „camping“ ve vrbí na břehu proti kapliče se závoděním, hrami a pečením brambor. Vyhledali jsme si kulatá jezírka ve výmolech po velké vodě ve vrbových džunglích, postavili jsme stan ze starého plaidu, vařili v kastrolku, zavěšeném na třech holích, a cvičili se v běhu, skoku a plavání... Jednou, 12. 7. 1892, když byla velká voda, šli jsme s kamarády po břehu do Prosenic. Tehdy stali jsme se i vodními turisty, když nás svezli plávaři z Jablunkova, vezoucí po Bečvě dřevo, zpět do Přerova. Tato romantická plavba probudila ve mně zálibu pro vodní turistiku. Od těch dob toužil jsem po vlastní lodi, abych mohl cestovat po řece... Trvalo to sice ještě dosti dlouho, než se můj sen splnil, aby pak po řadu let brázdila moje lehká „Alice“ hladinu Bečvy a potoka Strhance v lese Žebračce, než byla nahrazena kanoí a pak kajakem, kterého užívám k nádherným zájezdům po řekách dodnes. Seznámil jsem se totiž s ing. Puklem, který vlastnil loďku Alici, a na ní jsem se plavil často po Bečvě ku splavu u Troubek a někdy až k soutoku Bečvy s Moravou. Když měl Pukl opustit Přerov, rád jsem od něj loď koupil za 10 zl. Po dlouhá léta jezdil jsem po všech řekách u nás i v Rakousku v kanoí, v plachetnici a zvláště ve skládacím kajaku...

Jako školáci pokoušeli jsme se též o krasojízdu na bruslích, později podnikali jsme bruslařskou turistiku po Bečvě vzhůru daleko nad Prosenice. Jako náruživý a dobrý bruslař koupil jsem si 17. 12. 1890 v Praze u Lüftnera moderní brusle tzv. „Jackson“ za 4 zl. 20 kr., jezdil jsem na nich na Bečvě mezi dřevěným a železným mostem a ukazoval mladým bruslařům krasojízdu dle pražské školy.

Když mi bylo 14 let, dostalo se mi poprvé do rukou kolo. Udělali je ze dřeva dělníci Weiglovy továrny na kočáry pro továrníkovy hochy. Byl jsem do toho dosud neznámého malého vehiklu bláznivě zamilován a chodil jsem denně k večeru na Lučka dívat se na jezdecké pokusy Weiglových chlapců. Bicykl mne s nimi skamarádil a v tu dobu, 10. srpna 1888, napsal jsem si

do deníku: Dnes poprvé jsem jel na bicyklu velký kus sám! Brzy potom objevila se u nás poprvé ocelová vysoká kola s gumovou obručí. Ochladl jsem náhle ve své lásce k nízkému dřevěnému kolu s hlučnou železnou obručí a přenesl svůj obdiv a neukojitelnou touhu na elegantního ocelového oře. Neměl jsem tenkrát jiného přání, nežli mít vlastní kolo a prohánět se na něm po pěšinách našich lesů a luk. Nebesa vyslyšela moje tužby aspoň částečně, když si pan učitel Reinhard opatřil kolo a mne ustanovil jeho ošetřovatelem. Bydlil v našem domě a měl je uloženo v naší kůlně. Když nebyl doma, projížděl jsem se na něm po dvoře a v zahradě stoje na stupátku. Za panem učitelem, a hlavně za děvčaty, přijížděli na svačinu do naší zahrady na svých kolech mladí pánové, kterým bylo zatěžko našim prosbám o zapůjčení kola nevyhovět. Tak stali se z nás zakrátko krasojezdci a závodníci na alejích městského lesa. Roku 1891 objevil se u nás poprvé nový typ bicyklu s dvěma stejnými nízkými koly, kterému říkali rower. Přijel na něm k nám 24. srpna na Sokolskou slavnost medik Černý z Olomouce a způsobil mezi sportovní mládeží svými evolucionemi velké nadšení. Rozumí se, že hned odpoledne okusil jsem v alejích Michalova rozkoš jízdy na lehce jdoucím kole na měkce pružných pneumatikách. Není divu, že jsem brzy přesedlal z labilního vysokého kola na pohyblivější a bezpečnější rower a zůstal mu věren po řadu desetiletí, dokud se motorizovaná vozidla nestala postrachem našich silnic.

Turistiku pěstoval jsem nejen na bicyklu, ale též pěšky, a to na Helfštýn, Hostýn, Veselíčko, do Teplic. Byly to veselé podniky v dobré shodě... Budu vždy vděčně vzpomínat, čím přispělo kolo na zemi a kajak na vodě k utužení mého zdraví, a zvláště pak na to, že mi usnadnily přístup i do přísně skrývaných zákoutí našeho přírodního ráje...

Lyže se mi v zimě staly tím, čím mi bylo kolo a kajak v létě. Také jim mám co poděkovat, že mi otevřely nový, neznámý, kouzelně krásný svět zimní přírody. Podle mého vědomí objevily se první lyže snad na Moravě, ale určitě v Přerově roku 1895, a já jsem byl první lyžař, který brázdil zasněženou louku na Lučkách. Došlo k tomu takto. V prosinci toho roku četl jsem ve Čtenářském spolku v časopise „Sokol“, že ve Švédsku užívají k jízdě po sněhu dlouhých dřevěných bruslí, po kterých možno lehce, bez boření, urazit sebe více zaváté cesty. V naší studentské společnosti přítomný úředník zmíněné již továrny Weiglovy překvapil nás sdělením, že jeho šéf dostal právě dva páry takových sněhových bruslí z Kristianie a že chce jeden pár prodat. Pospíšil jsem hned druhého dne k panu Weiglovi a ten mi opravdu jeden pár lyží ochotně prodal za 16 zl. s ujištěním, že získal vůbec první zásilku lyží na Moravě. Lyže byly z měkkého dřeva, měly rákoskové vázání a na obou byla vypálena oválná vigneta s nápisem „Vebeff oreting of Cristiania“. V domnění, že jako dobrý bruslař budu i dobře lyžovat, přijal jsem lyže hned na louce u továrny. Ale jaké bylo moje zklamání. Lyže se hluboce do měkkého sněhu zabořovaly, každá šla jiným směrem, takže nakonec nezbylo, nežli je vzít na rameno a domů je zanést. Druhého dne upravil jsem správně vázání na obuv a vydal jsem se na první lyžařské cvičení na nedaleký Čekyňský kopec. Pamatuji se ještě dnes na pošklebky, které jsem od známých i neznámých musil vyslechnout. Sněhu bylo za oněch dob tolik, že na silnici nebylo přes vyházené hromady vidět ani napravo, ani nalevo. Sjezdy po mírných svazích se mi dařily dobře hned na poprvé, takže jsem si trou-

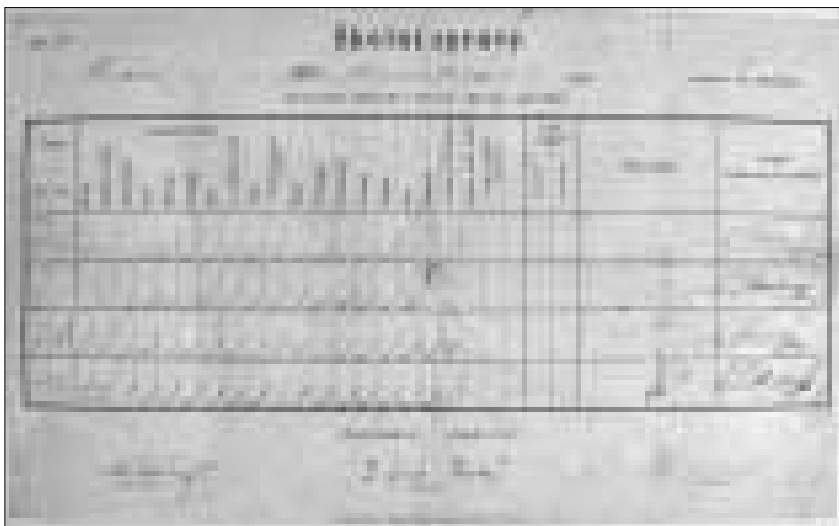


Profesorský sbor Střední hospodářské školy v Přerově při první maturitě v r. 1878.

Srojící: Poláček, Mráček, Šimek, Hájek, Měsl, Hejbal.

Sedící: Adamec, Hásek, ředitel Uhlíř, Kahovec, Knapp

fal seskočit v jízdě i z nízkých mezí. Za nádherné zimní pohody lyžoval jsem denně buď na Čekyňském kopci nebo i na Švédských šancích a moje nadšení den ode dne rostlo současně s docílenými výkony. Jezdil jsem ovšem bez holí, a tak postupně, ovšem že ne bez tvrdých zkušeností, vytvářel jsem si svoji lyžařskou techniku. Nejlépe ze všeho se mi dařilo rychlé zabrzdění ve chvílích nebezpečí – posazením do sněhu. Moje pokroky byly však brzy tak značné, že jsem získal do učení svoji desítiletou sestru, které jsem dal u truhláře zhotovit pár malých lyží. Však je dodnes na to pyšná, že je pramáti moravských lyžařek. Nerada jenom vzpomíná na zahanbující nehodu velkého pádu, když jsme jednou, ruku v ruce, sjížděli z Čekyňského kopce ke střelnici a její lyže zajely na moje. Nešlo při tom tak o to nabourání, jako o Weiglovu rodinu, která právě jela v saních po silnici a my jí chtěli ukázat, jak jsme již v lyžování pokročili... V dobách studií ve Vídni jezdil jsem s kolegy lyžovat do Vídeňského lesa na Semering. V roce 1905 usadil jsem se natrvalo v Brně a teprve zde počal jsem lyžování pěstovat systematicky. Bydlil jsem Na úvoze, odkud nebylo daleko k Císařskému lesu, kde v oněch dobách byla kol dokola ještě souvislá pole, na kterých bylo možno oddat se nerušenému cvičení. V oněch dobách bylo i v Brně lyžování málo pěstovaným sportem, soudě dle toho, že jsem se na tomto vhodném terénu nikdy s lyžaři neseťkal. Za to však podivných návštěvníků Císařského lesa stály podél trati celé proudy... Poněvadž není ani lyžaři dobře býti samotnému, přijal jsem po čase do učení mladšího přítele, technika Hurbana. Dával jsem mu denně první lekce na oněch historických lyžích z Kristianie. Škoda, že jsem se již nikdy s nimi neshledal. Byly by dnes jistě vítaným příspěvkem



Vysvědčení J. Mráčka z obecní školy v Přerově za šk. rok 1883/1884

pro budoucí sportovní muzeum... V letech 1907–1909 pěstovali jsme vedle lyžování také sáňkování, hlavně na naléhání dámského světa, kterému v oněch dobách zdál se lyžařský sport nevhodným a nepřístupným. Bývaly to veselé reje vždy k večeru na trati v Úřednické čtvrti, z kopce Helgolandu dolů do ulice Na úvoze... Na podzim roku 1910 nás bylo tolik sportovních nadšenců, že jsme založili Lyžařský klub...“¹

Ve svých pamětech popisuje architekt Jan Mráček ml. též výlety s kolegy do Krkonoš, Javorníků, Beskyd, Tater či na oblíbené Novoměstsko, kde pro místní sportovce vyhotovil plány chaty, která byla postavena na Harusově kopci. Zde prožil se svými přáteli mnoho příjemných chvil po únavných túrách. Barvitě líčí různé příhody veselé i tragické, vzpomíná na své přátele a známé, též na redaktora Jiřího Mahena, který napsal škodolibý fejeton do Lidových novin „o vyjedeném baťochu J. Mráčka“, a další. V závěru nabádá mládež, „aby byla vždy nejen rozvázná a opatrná ve svých sportovních podnicích, pečovala úzkostlivě o své zdraví a osobní bezpečnost, ale též aby si vytvořila pro své sportovní podniky kroužek věrných a v každé situaci spolehlivých druhů...“ Všechny čtenáře a sportovní nadšence vyzývá: „Chodte do přírody s otevřenými očima, citlivým srdcem, abyste si z každé výpravy donesli v paměti a možno-li i na filmu vzpomínky na nejkrásnější obrazy, kterými příroda naši cestu vykrášlila... Věřte, že stáří nespočívá ve fyzickém počtu let, ale ve ztrátě nadšení, zájmu o svět a radosti ze života...“ I když překročil 66. rok života (rok 1940), uvádí, že „jeho láska ke sportu neochabla a nedočkavě se těší, až nastanou klidnější doby na zájezd na jeho poetické krásné hory a v létě neméně krásné řeky...“ Z tohoto úryvku se dovídáme, že architekt Jan Mráček ml. byl tělem i duší nejen všestranným sportovcem a milovníkem přírody, ale též malířem, fotografem, a především znamenitým vypravěčem.² Lze předpokládat, že Mráček, coby zdatný cyklista, byl i členem Klubu českých velocipedistů v Přerově, kte-



Vysvědčení J. Mráčka od společenstva smíšených řemesel, 1898

rý byl založen 21. června 1888, ale už po pěti letech činnosti došlo v roce 1893 k dobrovolnému rozchodu.³

Přestože se Jan Mráček ml. v Přerově nenarodil, s rodiči a sourozenci zde žil od tří let věku, prožil tady své dětství a jinošská léta.⁴ Proč přesídlili manželé Mráčkovi s dětmi z obce Nehasice u Žatce do vzdáleného moravského města Přerova, rozprostírajícího se podél břehů Bečvy, se zjistit nepodařilo. Jan Mráček ml. spolu se svými sourozenci a kamarády zde prožil řadu nezapomenutelných dětských dobrodružství, které si uchoval v paměti po celý život. Rodina inženýra a stavitele Jana Nepomuka Mráčka st. se usadila v Přerově v roce 1877 za „starostování“ Jindřicha Matzenauera.⁵ Přerované se věnovali převážně zemědělské výrobě, řemeslu a obchodu. Ve 2. polovině 19. století zde došlo k prudkému rozvoji průmyslu, který výrazně ovlivnil charakter města i způsob života zdejších obyvatel. Zavedením železniční dopravy (1841–1870) byl Přerov spojen s důležitými průmyslovými centry monarchie.⁶ Město se stalo jedním z nejvýznamnějších železničních uzlů v českých zemích. V blízkosti železnice byla postavena řada průmyslových podniků, které ve svých počátcích zpracovávaly zemědělské produkty, vyráběly zemědělské stroje včetně zemědělských hno-



Atelier prof. F. Ohmanna na umělecko-průmyslové škole. Zleva arch. Dryák, Bendlmayer, Masák, Schuster, Mráček a Weichert, 13. 12. 1897

živ pro potřebu rolníků. Město se rozrůstalo, vznikala řada dalších strojírenských závodů, cukrovar, pivovar. Přerov byl místem pracovních příležitostí a nejrůznějšího profesního uplatnění. Je pochopitelné, že v tomto období došlo ke značnému nárůstu obyvatelstva (zatímco v roce 1850 žilo ve městě 4 468 obyvatel, v roce 1869 již 7 213, v roce 1900 se počet zvýšil na 17 005). Lze předpokládat, že inženýr Jan Mráček st. nabídl své služby místnímu městskému úřadu při výstavbě rozrůstajícího se Přerova, protože podobně jako v Nehasicích i zde uplatnil svou profesi stavitele.⁷ Stavitelské a zednické práce vykonával pro různé firmy a soukromníky v Přerově i okolí.⁸ V přerovském okresním archivu jsou uloženy dva plány, jejichž autorem je stavitel Jan Mráček st. Jedná se o kolorovaný plán z roku 1884 na přistavení jednopatrového domku č. 140 v Malé Kostelní ul. pro p. Jurku, a plán na postavení domu č. 170 pro Antonína Červinku v Přerově, rok 1892.⁹

Inženýr Mráček využil svých znalostí a schopností též na přerovské zemědělské škole, kde v letech 1878–1880 působil jako externí učitel kreslení a stavitelství.¹⁰

V době příchodu do Přerova měl stavitel Mráček s manželkou Marií tři děti. Prvorozená dcera Emilie, která se později provdala za lipnického advokáta Richtera¹¹, a syn Jan se narodili v Nehasicích, rodištěm druhého syna Viléma, který byl úředníkem přerovské firmy Kokora,¹² byla Praha. Nejmladší potomek Mráčkových, dcera Marie, spatřila světlo světa v Přerově.¹³

V otcových „stavitelských šlépějích“ pokračoval syn Jan Nepomuk František Mráček ml., který se stal architektem. Narodil se 13. července 1874 v 6 hodin ráno v Nehasicích čp. 25.¹⁴

Ve věku šesti let začal chodit v Přerově na českou obecnou školu (1880–1885), v letech 1885–1888 studoval na českém nižším reálném gym-



Žáci 3. roč. speciálky architektury na Akademii umění ve Vídni. Nahoře Benko, Elstner, Keller, Vaugoin, Boh. Hübschman, dole Mráček, Mahler

náziu v Přerově za ředitelování Jakuba Škody, Josefy Šikoly a P. Maxmiliána Vrzala. Ve škole patřil k průměrným až horším studentům. Problémy měl nejen v latině, francouzštině, matematice, ale i v kreslení.¹⁵

Po absolvování gymnázia studoval v Praze na Umělecko-průmyslové škole (1890–1893, 1896–1897)¹⁶, odkud přešel na Vyšší průmyslovou školu tamtéž, kde pak složil maturitní zkoušku s dobrým prospěchem (1898–1900). Během studia se ve III. ročníku věnoval ornamentálnímu a figurálnímu kreslení.¹⁷ Po pražském období odešel do Vídně, kde navštěvoval speciální školu pro architekturu u profesora Otty Wagnera na německé Akademii výtvarných umění (1900–1904).¹⁸

Během svých studií si „odbyl“ téměř šestiletou (pět let a devět měsíců) praxi na nejrůznějších pozemních stavbách, vyzkoušel i práci kancelářskou. Jako stavitelský praktikant a příručí pracoval zprvu na různých stavbách v Přerově u svého otce, přerovského inženýra a stavitele (1888–1889), v letech 1893–1896 byl pověřen funkcí stavbyvedoucího na stavbě hvozdu, humen, sila a sýpek v přerovském akciovém pivovaru.¹⁹ Následně působil jako kreslič architektury v pražském ateliéru profesora architekta Friedricha Ohmanna během stavby divadla „Varieté“ a „Café Corso“ (1896–1897),²⁰ následující rok 1898 již projektoval v kanceláři stavitele Aloise Elhenického v Praze-Smíchově. V roce 1902, po dobu šesti měsíců, byl kresličem ve vídeňském ateliéru stavebního rady Ludwiga Baumanna, kde samostatně pracoval na podrobných plánech rakouského pavilonu pro turinskou výstavu. Po absolvování vídeňské akademie umění (1904) vyhotovil v Přerově plány rodinného domu a přístavby továrny na svíčky Vác-



Architekt Mráček před svým projektem

lava Zbořila v Bystřici pod Hostýnem, kde zároveň vykonával dohled nad stavbou.²¹

Když se v roce 1905 usadil v Brně, „vstoupil za účelem seznámení s místními poměry do kanceláře stavitele Paulů a po pěti měsících se v září 1905 ohlásil co samostatný architekt“. V té době provedl mimo řady prací pro místní stavitele též četné návrhy rodinných domů pro známé osobnosti.²² V listopadu 1905 se v Přerově oženil s Miloslavou Psotovou, dcerou přerovského lékárníka Hynka Psoty.²³ Po jejím úmrtí v roce 1917 se oženil podruhé v roce 1927.²⁴

Dne 15. května 1907 vstoupil do zemských služeb a pracoval jako architekt v Zemském stavebním úřadě v Brně, kde byl pověřován „výlučně pracemi z oboru architektury a uměleckého průmyslu“. V lednu 1913 získal od brněnského zemského výboru (ZV) povolení pořádat kurzy pro malíře pokojů, malíře písma a štítků, natěrače, stolaře a fasádníky. Od 1. prosince 1913 byl ustanoven architektem Ústředního sboru Zemské rady živnostenské (ÚS ZRŽ).²⁵

Během 1. světové války byl odveden 15. května 1915 a vykonával činnou službu až do 18. února 1918 (pouze šestiměsíční přerušeni, kdy byl přidělen k domobraně). Nejprve sloužil u 28. pěšího pluku v uherském Segedíně, poté jako desátník u 17. pěšího pluku myslivců v Brně, dne 4. února

1916 přidělen až do převratu jako technický vedoucí řemeslnických dílem v Brně.²⁶ Ve válečném roce 1917 postavilo brněnské vojenské velitelství před českou technikou dřevěné baráky s řemeslnými dílnami, které byly zařízeny pro přeškolení invalidních vojáků-řemeslníků na profesi, která by vyhovovala jejich tělesným schopnostem. Jan Mráček byl ustanoven správcem těchto „invalidních dílen“, které se souhlasem Úřadu na zvelebení řemesel (ÚZŘ) vybavil potřebným nábytkem, stroji a náradím. Ve spolupráci s odbornými mistry pak vedl výuku v dílnách a odborných kurzech (zřízena byla truhlářská dílna a kreslárna, kde se nadanější truhláři-invalidé učili kreslit a navrhovat nábytek).²⁷ Po skončení 1. světové války byl evidován jako desátník v záloze.²⁸

Dne 30. listopadu 1918 byl Mráček jmenován definitivním architektem ústředního sboru ZRŽ. Vedl architektonickou poradnu pro stavební živnosti a s ní spojenou Zemskou komisi pro válečné památníky. Vedle této převážně umělecké činnosti bylo mu svěřeno též vedení kurzů pro živnosti stavební a ozdobné, působil v Úřadu pro zvelebování živností ZRŽ v Brně, vykonával funkci přednosty Zemské poradny pro zvelebování živností.²⁹ Profesně byl architekt Mráček hodnocen velmi dobře.³⁰

Jan Mráček měl řadu zájmů. Vedle svého povolání, kterému se plně věnoval, byl aktivní nejen v oblasti sportu (lyžování, bruslení, vodní sporty, cyklistika, pěší turistika),³¹ ale k jeho zálibám patřilo též malování i fotografování.

„...Malování bývalo mým nejmilejším zaměstnáním již od chlapeckých let, zvláště pak, když se mi později dostalo do rukou od pana učitele několik čísel Světozoru, obkresloval jsem si z něho krajiny od Liebschera a figurky od Schwaigra. Když jsem byl v sekundě přerovského gymnázia, míval jsem v kreslárně nejednou nepříjemnosti s profesorem Kvítkem, protože našel na okraji výkresu nakreslené stromy, a jednou dokonce pohled z okna na přerovský zámek. Dostal jsem se tenkrát do třídní knihy, a k tomu ještě nádavkem štavnatou nadávku, která se pak ujala v květomluvě studentstva od primy do oktávy. Proto však nijak neochladla moje láska k malování, spíše ještě vzrostla, obzvláště když jsem se stal malířem vlastních krajinek v památníku mé malé sestry, a časem i většiny spolužaček její třídy. Když pak počal Světozor přinášet obrazy Ludka Marolda, zamiloval jsem si ho tak, že jsem od té doby sbíral kdejakou reprodukci od něho... Což teprve, když jsem poprvé přišel do Prahy! Tam se mi teprve otevřely oči, když jsem uviděl v galeriích obrazy velkých mistrů. Tenkrát se splnila moje velká touha poznat krásnou Prahu a já směl za dobré vysvědčení odjet na celé prázdniny ke strýci Krameriovi... Po celou dobu studií na středních školách jsem neměl vroucnějšího přání, než stát se malířem krajin, ale nebylo mi toho dopřáno, neboť v oněch dobách rodiče málo dbali tužeb a vrozeného nadání svých dětí, a když ke všemu můj domácí učitel tvrdil mému otci, že malířství je žebrota, bylo rozhodnuto o mé budoucnosti proti mé vůli... Když jsem po létech přišel do Prahy studovat stavitelství, zamiloval jsem se do starých památek stavebních a vysešel často v hlubokém obdivu pod klenbami sv. Víta, Jakuba, Ignáce a obou Mikulášů. Na Jubilejní výstavě roku 1891 jsem ze všeho nejvíce obdivoval vznešenou krásu královského pavilonu uprostřed Průmyslového paláce a od toho času obdivoval jsem jeho autora architekta F. Ohmanna, a umínil jsem si, že se stanu po absolvování stavitelské školy



Veselé povídání o starém Přerově u Talpů v zahradě

jeho žákem. Došlo k tomu však až po otcově smrti, když jsem mohl již rozhodovat svobodně o své budoucnosti a jít za hlasem svého srdce – za Uměním ...“ Mráčkova touha stát se malířem krajin byla stále živá, a proto se vydal na akademii ke slavnému krajináři, profesoru Juliu Mařákovi. Když vyslechl, proč za ním Mráček přišel, řekl mu vážným hlasem: „Vidím, že by z vás mohl být malíř, a chcete-li, můžete po prázdninách vstoupit do mé speciálky. Dovoďte mi však, abych vám dal jako zkušený muž dobrou radu, které však nemusíte poslechnout. Jděte si dokončit studie architektury – pro případ, abyste měl zabezpečení, kdyby vás snad malířství zklamalo...“³²

Jan Mráček s dojetím vzpomíná na umělce, s nimiž se seznámil během svého dlouhého života a z nichž mnohé radil mezi své dobré přátele. Byli to jednak umělci výtvarní (malíři Luděk Marold, vídeňský krajinář Ferdinand Brunner, Mikoláš Aleš, sochaři August Rodin, Josef Mařatka, František Bílek), ale též básníci, spisovatelé (v roce 1899 se v kavárně Slavii seznámil se spisovatelem Aloisem Jiráskem, znal vynikajícího literáta a žurnalistu Eduarda Basse, s láskou vzpomíná na básníka S. K. Neumanna, a především na období 1. sv. války, kdy spolu sloužili císaři pánu jako čtyřicetiletí „landšturmáci“), historikové (dr. Pekař a d.), herci a pěvci pražští i brněňští, hudebníci a skladatelé (houslista Jan Kubelík, Leoš Janáček, s nímž se seznámil již roku 1905 v Klubu přátel umění (KPÚ) a v Ruském kroužku, jehož byl předsedou, skladatel Vítězslav Novák, představený jako sportovec-vodmil), v jeho pamětech nechybí ani nadaný „hudební kouzelník“ Rudolf Friml, píše též o architektu Janu Kotěrovi, Otto Wagnerovi a mnoha dalších. Líčí i nezapomenutelné a zajímavé, byť letmé setkání s císařem Františkem Josefem I. v doprovodu komorníka v budově vídeňské akademie.³³

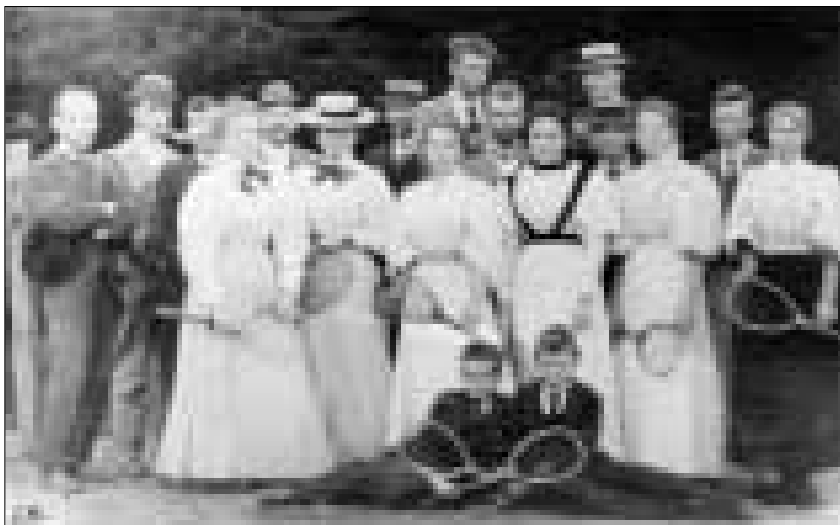
V roce 1898 byly otištěny v časopisu Zlatá Praha dva obrázky „na nejzajímavější partie přerovské, zhotovené podle akvarelových maleb mladého nadaného architekta J. Mráčka“. Jednalo se o „Partii z Hořeného města Přerova“, a o starodávnou „Hradební branku Forchňu v Přerově“. ³⁴ O rok později zde byl uveřejněn Mráčkův „intimní a úhledný obrázek, milý pro svoji prostotu, poněvadž je to kus charakteristického českého kraje“, který nese název „Motiv z Vinar u Přerova“. ³⁵ Zajímavým je i jeho obrázek mamuta z předmostského naleziště. ³⁶

Kdykoli v pozdějších letech přijel Mráček do Přerova na dovolenou, vyhledával ve městě a okolí stavební památky a malebná zákoutí, které zachycoval tužkou či barvou na papír. Právě tak vznikly obrazy kaple sv. Jiří, staré forchně, kapličky u Bečvy, čekyňského zámku, Veselíčka, Rokytnice a další. Nejvíce ho ale lákalo pro svoji starobylost přerovské Horní náměstí. ³⁷

V červnu 1909 mu udělil zemský výbor šestiměsíční dovolenou. Na vyzvání ředitele národopisného oddělení Františkova zemského muzea prof. Josefa Šímy podnikl studijní cestu po Slovensku a Valašsku, kde evidoval lidové stavitelské památky pro muzejní sbírky. Mnohé památky lidové architektury byly v minulosti zničeny ohněm či „zubem času“, čímž byly pro lidstvo nenávratně ztraceny. Mráček se zabýval též studiem místního lidového průmyslu, podporoval jeho rozvoj, upozornil na něj nově vzniklou brněnskou ústřednu pro lidový umělecký průmysl. Snažil se zachránit významné památky lidového stavitelství alespoň graficky a akvarelem. U vytypovaných památek lidového stavitelství vyhotovoval jednak celkový pohled objektu včetně technických výkresů se všemi podrobnostmi v půdorysech, řezech i pohledech, zajímavé detaily pak barevně vymaloval akvarelem v původních barvách, objekty též „dobrým strojem fotografickým z různých stran sejmul“. Výsledky své studijní cesty odevzdal do muzejních národopisných sbírek. ³⁸

Jan Mráček byl „průkopníkem“ i v oblasti fotografování. Za dobré vysvědčení na pražské stavební škole (1891) mu bylo z domova povoleno zakoupit si za 15 zl. u pražského obchodníka Loukoty fotografický aparát. O prázdninách pak fotografoval v Přerově jako první amatér „kdeco a kde-koho, často s překážkami a bez úspěchu, pro velký sběh zvědavého lidu...“ ³⁹ V pozdějších letech se zabýval též výzkumem v oblasti fotografie barevné. Z podnětu zemského prezidenta J. Černého nabídl v roce 1936, již jako umělecký fotograf, Ministerstvu obchodu (MO) v Praze soubor vlastních fotografických snímků z celé republiky pro propagaci přírodních krás našeho státu v zahraničí. Na jeho návrh vyslalo ministerstvo do zahraničí putovní výstavu sestavenou z těchto snímků. ⁴⁰ Zúčastnil se též kolektivní výstavy barevné krajinné fotografie v expozici Národního technického muzea v Praze. ⁴¹ V roce 1939 zaslal album svých fotografií Prahy univerzitnímu profesoru Arne Novákovi s žádostí o sepsání slovního doprovodu ke snímkům pro jejich vydání tiskem. Z důvodu Novákova úmrtí se tak nestalo, a proto se Mráček obrátil na Eduarda Basse. ⁴²

„Jako věrný Přerovan“ navštívil Mráček v únoru 1936 opět Přerov, kde shlédl výstavu fotografií města, prohlédl si novostavbu sokolovny a výstaviště u Michalova. ⁴³ V městském muzeu pochválil „sbírky praehistorické, zahraničního odboje a vzácné sbírky brouků a motýlů ředitele Hudečka“.



Skupina prvních tenistů na hřišti pod Michalovem r. 1900.

Zleva vpředu slečny Růžena a Kamila Šilhavé, Treza Heinová, M. Böhmová, M. Roháčková a V. Poláková. Za nimi zleva: J. Mráček, neznámý, Vašek Vítěz, učitel Josef Kojecký, učitel Fr. Kočí, právník Calábek, učitel Junášek, Fr. Štěpka, J. Sobol, G. Kobliha, dole Miloš Štěpka a Kobliha

Zvláštní radost mu způsobilo shledání se starou renesanční mříží zcela jistě zhotovenou přerovským mistrem zámečnickým, která téměř po tři století zdobila portál jednoho z nejpamátnejších domů v Přerově. Za předchozí návštěvy po ní marně pátral se starým panem Sahánkem.⁴⁴ Objevil ji v oddělení prací kovů, vysoko zavěšenou nad oknem, bez označení, čímž zůstala pro většinu návštěvníků skryta. Ze všech domů mu byl nejmilejší právě dům Korvinský s krásným kamenným portálem, ozdobený ve světlíku onou kovanou mříží.⁴⁵

Tvorba

Z Mráčkova díla zaujmou rané práce v duchu wagnerovské moderny, později menší stavby různých domů. V samých počátcích své architektonické tvorby se zapojil do hnutí Katolické moderny, jejíž členové hledali novou formu tradičních sakrálních staveb a rozvíjeli podněty geometrizující moderny. Sakrálních staveb vznikalo na přelomu 19. a 20. století velmi málo a moderně orientovaných staveb ještě méně. V časopisu *Nový život*, revue mladých básníků a kněží (1896–1907) – orgán katolicky orientovaných modernistů, byly publikovány neuskutečněné (a neuskutečnitelné) návrhy moderních kaplí a chrámů, které připravovali někteří moravští studenti na návrh prof. Wagnera. Proto také v době studia na vídeňské AVU předložil Mráček v roce 1903 jako školní práci návrh moderního chrámu, jehož ústředním motivem byla kupole.⁴⁶ S jeho umělecky řešeným návrhem z roku 1904 na úpravu pražského ostrova Žofín byla veřejnost seznámena prostřednictvím časopisu *Zlatá Praha*.⁴⁷ Autor článku uvádí, že „...*Pokud*



O prázdninách r. 1914 se vydali první dva vodní turisté Mráček a fin. Komisař Wurm na plavbu po Bečvě z Přerova od kapličky k soutoku s Moravou

*projekt mladého umělce vzbudí vážné úvahy o konečném ladném a moderně cenném rozřešení naléhavé otázky úpravy ostrova, vykonal mnoho... V úvahu arci přijdou dojista všechny znamenité přednosti tohoto Mráčkova návrhu, jehož provedením dostalo by se společenskému středisku Prahy a skutečnému i přirozenému reprezentačnímu místu tomuto vzhledu velmi vhodného a ušlechtilého...*⁴⁸

Architekt Mráček navrhoval zejména rodinné domy a interiéry. Dle jeho návrhů byla realizována řada staveb rodinných domů v Brně, ve Vlkoši, nájemní dům K. Čupra v Brně (1907), byl též autorem kvalitního a podivuhodného návrhu vily Kancnýřky, postavené v Luhačovicích v letech 1906–1908, projektoval též správní budovu na náměstí v Bystřici pod Hostýnem (asi 1910).⁴⁹

Zabýval se i tvorbou interiérovou. V roce 1912 se podílel na instalaci oděvnícké výstavy, která byla pořádána v Brně.⁵⁰ Za svého téměř čtyřicetiletého působení v Brně se zúčastňoval velmi intenzivně veřejného, kulturního a společenského života. Jako přednosta architektonické porady v Zemském úřadu pro zvelebování živností byl pověřován ministerstvem obchodu instalováním reprezentačních výstav, které ministerstvo pořádalo. Za interiér expozice čs. min. obchodu na výstavě uměleckoprůmyslové v Paříži, rok 1925, obdržel diplom a plaketu Grand Prix. V témže roce mu udělil Český odbor ZRŽ a Úřad pro zvelebování živností v Brně „Diplom a uznání za zásluhu o stav živnostenský“.⁵¹



Z prvních lyžařských výprav do Nového Města na Moravě.
Zleva prof. Fryč, ředitel Hlaváč, tajemník Hütel, J. Mráček

Stěžejní architektonickou práci představil wagnerián Mráček na Výstavě soudobé kultury, která byla uspořádána v Brně roku 1928. V souvislosti s touto akcí zde bylo otevřeno nové rozsáhlé výstaviště o rozloze 26 ha s 65 pavilony. Tato jubilejní výstava byla vládní akcí, oslavující prvních deset let samostatné čs. republiky kulturou a vědou, školstvím a vynalézavostí. Starší průkopníci moderní architektury včetně řady wagneriánů, k nimž patřil i Jan Mráček, se připojili k mladé avantgardě. Tato výstava též díky účasti starší generace demonstrovala specifika české moderní architektury a její vývojovou kontinuitu od počátků moderny. Výstava soudobé kultury nevznikla v Brně náhodně. Brno bylo naším druhým největším městem s řadou vynikajících umělců, působil zde Leoš Janáček, Alois a Vilém Mrštíkovi, Jiří Mahen, sochař Vincenc Makovský, kritik a historik Bedřich Václavěk a další. Metropole se stala centrem architektonické i divadelní avantgardy, byla zde pobočka pražského Devětsilu i Klubu architektů. Zdejší architektonická avantgarda byla svou invencí a realizacemi rovnocenná Praze. Výstava byla připravena a koncipována jako trvalé výstaviště, takže do dnešní doby bylo strženo jen několik jejích menších pavilonů z roku 1928. Výstavu navštívil i prezident Tomáš Garrigue Masaryk spolu s členy československé vlády, desetitisíce hostů z domova i ze zahraničí. Na expozici se podílelo přes třicet českých a moravských architektů. Pro výstavu vybudovali tři objekty Wagnerovi žáci. Pavel Janák navrhl cihlový pavilon pražské Uměleckoprůmyslové školy se železobetonovými krakorci a stropy, Bohumil František Antonín Čermák pavilon Brněnských výstavních trhů se skleněnou vyhlídkovou věží a Jan Mráček železobetonový zahradnický pavilon, dnes bohužel zbořený. Na této výstavě též provedl z pověření ministerstva obchodu architektonickou úpravu velké expozice úřadu pro zvelebování živnosti.⁵² Při přípravě této výstavy



Pracovna prezidenta živnostenské rady v Brně dle návrhu J. Mráčka

navrhl Jan Mráček Maxi Švabinskému, aby provedl návrh velkého gobelínu pro tuto příležitost.⁵³

Mráček je autorem řady dalších architektonických návrhů:

- památník na místě železničního neštěstí,
- soutěžní návrh z roku 1904 provedený na AVU ve Vídni,
- návrh na založení veřejného sadu národopisného muzea československé vesnice, zoologické a botanické zahrady na Zemském výstavišti v Brně, rok 1934,
- návrh (ideový náčrtek) vyhlídkové kavárny-restaurace v Brně, barevný, 1948,
- návrh letoviska v Oboře „Veveří“ u Brna, květen 1954,
- situace hotelů na volném pozemku v Oboře „Veveří“ u Brna (barevně provedeno),
- návrh pohádkové zahrady pro divadelní hru pro děti, kresba tuší, akvarel, 1940,
- ideový návrh koupaliště na přehradě v Bystrci u Brna, říjen 1952,
- návrh letoviska na břehu Otavy pod hradem Zvíkovem, barevný,
- návrh velkého lidového a školního koupaliště na lukách pod Wilsonovým lesem v Brně u Žabovřesk, 1947,
- návrh hostince p. Helana v Rozdrojovicích, tužka, pestře kolorováno,
- obytný dům rodiny pěstující umění výtvarné i hudební,
- náčrtek letoviska na Javornících pro akademického malíře Fr. Hlavicu, 1930,
- prázdninový domek s terasou, bazénem a vyhlídkovou pavlačí, 1942,



Vila soudního rady B. Kancnýře v Luhačovicích, dle návrhu J. Mráčka, 1907

- domek pro letní pobyt na řece Oslavě nad mlýnem u Tasova,
- ideový návrh letoviska na pozemku u Šárky, 1953,
- rodinné letovisko na návrší nad přehradou, barevné (je datováno 13. 7. 1954 – den 80. narozenin architekta).⁵⁴

Publikační činnost

Jan Mráček je též autorem několika drobných brožurek a článků v odborných časopisech, mj. „O činnosti zemského úřadu pro zvelebování živností v Brně pro povznesení řemesel po stránce umělecké“ (z katalogu Zemské všeobecné hospodářsko-průmyslové výstavy v Kroměříži, rok 1925),⁵⁵ „Co by se dalo vytvořit z Palackého návrší u Brna – pohled do údolí řeky Svratky u Brna“, rok 1933, „Úvaha o potřebě zvýšení úrovně propagace našeho cestovního ruchu“, prosinec 1935, „Návrh na vybudování národopisného muzea československé vesnice na výstavě v Brně“, rok 1946, „Úvaha o potřebě vybudovat velký rekreační park oddechu a kultury fyzické pro brněnské obyvatelstvo a jeho mládež“, leden 1948.⁵⁶



Diplom a bronzová plaketa Grand Prix,
udělená mazinářodní porotou výstavy dekorativního umění v Paříži
za úpravu expozice prací čs. ústavů pro zvelebení řemesel, 1925

V průběhu aktivního pracovního života se architekt Mráček zúčastňoval, ve snaze zdokonalit se ve své profesi a rozšířit své vědomosti a znalosti v tomto oboru, řady výstav, kongresů a přednášek z oboru architektury doma i v zahraničí. V roce 1908 a 1910 se zúčastnil kongresu architektů ve Vídni, v roce 1911 byl přítomen na „nezapomenutelném“ světovém kongresu architektů v Římě, který se konal při příležitosti 50. výročí založení italského království, v září 1922 navštívil umělecko-průmyslovou výstavu „Gewerbeschau“ a příbuzných závodů v Mnichově, v roce 1923 byl v Linci na výstavě hřbitovního umění a v italské Monze u Milána na mezinárodní výstavě dekorativního umění, v srpnu 1930 se zúčastnil ve Stockholmu výstavy uměleckého průmyslu, v roce 1933 navštívil Milán, kde se konala mezinárodní výstava umělecko-průmyslová a stavební „Triennale“. Při příležitosti Mezinárodního kongresu bytové péče v Praze, konaného v roce 1935, se architekt Mráček zúčastnil též recepce, kterou pořádal ministr zahraničních věcí dr. Edvard Beneš s chotí.⁵⁷

Do výslužby odešel architekt Jan Mráček dne 31. srpna 1938 ve věku 64 let.⁵⁸ I v důchodu se věnoval svým koníčkům, především vodním sportům a turistice. „Coby starý přerovský sportovec a pamětník“ poskytl na vyžádání přerovskému TJ Spartak své „Vzpomínky na počátky tělovýchovných sportů v Přerově a jinde na Moravě“ pro připravovaný Památník k 90. výročí přerovské tělovýchovy.⁵⁹ Jeho architektonická činnost byla veřejnosti připomenuta krátkým článkem v Lidových novinách při příležitosti jeho 70. narozenin.⁶⁰ O deset let později informovala „Výtvarná práce“, že akademický architekt Jan Mráček se dožil v plné tělesné i duševní svěžesti osmdesáti let.⁶¹



Kaple sv. Jiří na kresbě J. Mráčka

Jan Mráček byl členem brněnského Klubu výtvarných umělců ALEŠ (později název Aleš-spolek výtvarných umělců moravskoslezských v Brně) a též Svazu čs. výtvarných umělců. Po nejrůznějších problémech byl dne 4. června 1956 opětovně přijat za řádného člena nového Svazu architektů ČSR. Ústřední architektonická komise zrušila rozhodnutí krajského střediska Brno ve věci jeho vyškrtnutí ze svazu, kdy prý nepromyšlené rozhodnutí bylo učiněno z neznalosti jeho celoživotního díla. Návrh na vyškrtnutí byl učiněn pod dojmem nejasných a příliš kusých směrnic pro prověrky členů. Svaz měl údajně nedostatek informací a materiálů o jeho veřejné i soukromé architektonické práci.⁶²

Architekt Jan Mráček zemřel v Brně 13. června 1961. Až do svého úmrtí byl velice čilý, denně „projektoval“. Jako aktivní sportovec i v pozdním věku pěstoval pěší turistiku, především o víkendech. Po jednom výletu onemocněl a krátce na to zemřel. Dožil se úctyhodného věku 87 let.⁶³



J. Mráček, Motiv z Vinar

Korespondence

Během života udržoval arch. Mráček písemný styk s řadou významných osobností z uměleckého života, mnohdy jeho osobních přátel (básník S. K. Neumann, malíři Karel Vik, Max Švabinský, František Hlavica, sochaři prof. Drahoňovský či Karel Racek, ing. Igor Barvič, vrchní rada Vladimír Fanderlík, který ho důvěrně oslovuje „Milý Mraku!“, právník Hynek Dostál, „vzácný přítel z dob pražských studií“, Marie Hodná, vrchní oficiálka ZRŽ, architekt Bohumil Hypšman, brněnský fotograf Jindřich Lidner a další).⁶⁴

Z korespondence, kterou udržoval Mráček na sklonku svého života s profesorem přerovské zemské hospodářské školy Josefem Přidalem, se dovídáme o jeho vřelém vztahu k Přerovu.⁶⁵

Je zřejmé, že architekt Mráček byl znamenitým vypravěčem, o čemž svědčí zmiňované „Vzpomínky na počátky lyžařského sportu“⁶⁶, a „Architekt Jan Mráček vzpomíná na umělce naše i cizí“⁶⁷. Z korespondence se ale dovídáme, že byl též autorem „Vzpomínek na starý Přerov z dětských let 1877–1884“⁶⁸, které by především pro Přerovany byly jistě důležitým historickým pramenem života ve městě v 19. století, zajímavý materiál by poskytly i „Vzpomínky ze světa zvířat“⁶⁹. O osudu obou rukopisů se nepodařilo nic zjistit. Údajně byl i autorem „Výtvarných vzpomínek na starý Přerov a okolí z konce minulého století“⁷⁰ (19. stol.), které tvořily akvarely Kaple sv. Jiří na vrchním rynku, Pohled na vrchní rynek přes Bečvu od



Diplom čestného členství Lyžařského klubu Brno

Michalova, Potok Strhanec v lese Žebračce, Výhled z aleje v Žebračce k Hostýnu, Krejčířikův mlýn v Lýskách a Partie z návsi ve Vinarech. Mráček si v dopisech posteskl, že „většinu svých akvarelů z přerovského okolí rozdal či prodal, čehož velice litoval, neboť měly být zachovány budoucnosti v obrazové Galerii muzejní“. Profesoru Přidalovi též děkoval „za jeho ušlechtilý zájem a snahu o sbírání a zachování písemných a obrazových dokumentů i vzpomínek starých pamětníků na idylický život v milém Přerově z dob kolem přelomu století“ (19. a 20. století). Podobně jako ve svých pamětech a vzpomínkách, i v dopisech barvitě, přehledně a neopakovatelným slohem líčí své dojmy, zážitky i poznatky. Informace v nich uvedené nám doplňují mozaiku jeho dětství i života v Přerově koncem 19. století. Lze předpokládat, že dále citované úryvky z dopisů byly obsahem „Vzpomínek na starý Přerov“. Mráček vzpomínal na Přidalovu matku, přítelkyni jeho starší sestry Emy, která k nim chodívala na návštěvu do zahrady. V jednom z dopisů uvádí: „...V létě 1891 v zahradě u vodotrysku fotografoval jsem (slečnu Kozánkovou s Emou a Mařenkou, též slečny Koblihovou a Hubalovskou, pány Miku a Richtra)... V neděli 24. 8. 1892 se konala slavnost odhalení Komenského pamětní desky na radnici a odpoledne výlet do



Fotografická komora pro třibarevnou fotografii

Michalova. Děvčata v hanáckých krojích prodávala losy loterie, Hanáci roznášeli poštu. Na louce byla postavena dřevěná „skluzavka“ podle vzoru na pražské výstavě z roku 1891. Jezdili jsme po ní vždy celá společnost i se slečnami Koblihovými, které prodávaly jízdenky...“⁷¹

Své paměti, malby i fotografie starého Přerova byl ochoten zapůjčit, ale nesohlasil s jejich tiskem na pokračování v *Kultuře Přerova*. Přál si, aby byly publikovány jako celek. Jelikož to údajně z různých důvodů nebylo možné uskutečnit, několikrát urgoval Josefa Přídala o vrácení tří sešitů vzpomínek.⁷²

V lednu 1960 byl nemocný, a též značně rozladěn, že se stále nepodařilo vydat jeho vzpomínky tiskem. Nakonec souhlasil s uveřejněním některých pasáží v *Ročence muzea* či *Kultura Přerova*. Dovídáme se o dvou neúspěšných pokusech jejich vydání. Dr. Krippner, brněnský advokát a přerovský rodák, se snažil získat krajany pro vydání vzpomínek společným nákladem. Úmysl zmařila jeho smrt 3. listopadu 1947. Ztroskotat i druhý pokus, kdy Mráček zaslal své rukopisy, na návrh učitele Kočího, přerovskému knihtiskaři Strojilovi. Ten přislíbil, že se je pokusí vydat za pomoci přerovského MNV a ONV. Za dva měsíce, v únoru 1948, ale vrátil

sešity s omluvou. Tento neúspěch se Jana Mráčka, jak v přípisu uvádí, „nedotkl tak trapně, jako prohlídka rukopisů, které byly nešetřně počmárány červenou tužkou, škrty, přípisky!!!...“ Na jeho stížnost Strojil odpověděl: „Rukopis jsem dal k posouzení (!) lektorovi s příkazem ho přečíst a podat posudek. To učinil, navíc, ze své pilnosti v něm opravoval... Asi věci, které nevyhovovaly jeho vkusu (!)“⁷³

Na jaře 1960 přetrvávaly Mráčkovy zdravotní problémy. Zabýval se četbou a stěžoval si, že ve věku 86 let je obklopen „nudnou samotou“. V konceptu měl údajně připravené další kapitoly svých vzpomínek o poměrech na gymnáziu od roku 1884, o životě studentů a o tehdejší společenské životě (podklady získal ze svých starých záznamů). K jejich sepsání ho nabádal přítel Láda Šilhavý již na přerovské výstavě roku 1936, kdy dal s přítelem Polednou podnět ke schůzce přátel šedesátníků v restauraci na výstavišti. Sešlo se jich přes dvacet (ředitel Kočí, Koječký, Mazáč, Hudeček, Hegr a další). Na jeho návrh všichni vzpomínali na život v Přerově v minulosti, přitom Ladislav Šilhavý zkoušel Mráčkovu paměť a tvrdil, že Mráček je živá historie Přerova!⁷⁴

Tato slova zcela jistě vystihují samotnou podstatu Jana Mráčka a jeho vynikající paměť. Přestože studoval v Praze a Vídni, žil v Brně, svým srdcem a duší byl po celý svůj dlouhý život „věrným Přerovanem“, jak se sám nazval v jednom z dopisů. I když je pro současné Přerovany jméno architekta Mráčka neznámé, o to zajímavější by pro ně mohly být vzpomínky na život v Přerově i na počátky sportu v 19. století. Je škoda, že k jejich vydání tiskem nedošlo.

Poznámky

- 1 Státní okresní archiv Přerov (dále SOKA Přerov), fond Kulturní místopis Přerovska (dále KM Přerovska), Jan Mráček, strojopis Vzpomínky na počátky lyžařského sportu na Moravě a založení Lyžařského klubu v Brně, 18 s. včetně foto (předneseno Janem Mráčkem dne 6.12. 1940 na členské schůzi k 30. výročí založení klubu). Viz korespondence J. Mráčka s J. Přídalem z let 1953–1960, uloženo tamtéž. Kristiania (Christiania), hlavní město království norského, město založil roku 1050 král Harald III. pod jménem Oslo. SOKA Přerov, Fond Policejní přihlášky Přerov, P1, Rodinný list, Jan Weigl, * 18. 8. 1855 Prostějov, † 22. 2. 1932, továrník, majitel největšího dřevozpracujícího závodu na vozy, vznikl v roce 1842 v Prostějově, v roce 1879 přeložen do Přerova, vývoz do Evropy, Asie, Ameriky, Egypta, vedle tradičního sortimentu začal závod vyrábět i karoserie aut a přívěsné vozy k autům, v roce 1933 vyhlášen konkurz na jmění firmy. Tamtéž, Přerov, P2, Rodinný list, Rudolf Reinhard, * 5. 5. 1858 Český Dub, † 2. 3. 1938, učitel, ředitel školy, po úmrtí J. Mráčka st. v roce 1895 ustanoven opatrovníkem (poručníkem) nezl. Marie Mráčkové (viz též SOKA Přerov, fond OS Přerov, spis. zn. IV 408/1895).
- 2 Muzeum města Brna, Špilberk, (dále MM Brno), Jan Mráček – sbírkové karty muzejních předmětů, inv. č. 4.300–4.396, viz Dokumenty architekta Jana Mráčka, inv. č. 4.301, příložen obrázek lyžařské chaty na kopci Harusáku u Nov. Města n. M., rok 1911, autor architekt Jan Mráček. Jiří Mahen, vl. jméno Antonín Vančura, *12. 12. 1882 Čáslav, † 22. 5. 1939 Brno, spisovatel, dramatik a redaktor, který před 1. sv. válkou působil v Přerově, kde je na domě č. 10 na Horním náměstí umístěna pamětní deska.
- 3 Moravský zemský archiv Brno (dále MZA Brno), fond B14 Moravské místodržitelství, mladší, fasc. 52, čj. 14 727.
- 4 SOKA Přerov, Sčítání lidu, rok 1880, Přerov, fasc. č. 60, Mráčkoví bydleli v domě č. 218 (majitel domu Jan Dvořák), Sčítání lidu, rok 1890, Přerov, fasc. č. 58, dům

- č. 163, Sčítání lidu, rok 1900, fasc. č. 65, Kostelní ul. č. 119, byt č. IIII (uvedena Marie Mráčková, již jako vdova, trvale přítomna od roku 1877, Jan, žák akademie umění ve Vídni, Vilém, úředník, Marie, svobodná, Václav Helcelet, svěřenec, nar. 22. 8. 1883 Vyškov, studující gymnázia, trvale přítomný od roku 1899). V katalogu přerovského gymnázia, 1. tr. A, šk. rok 1885 má student Mráček ml. uvedeno bydliště Palackého ul. 102., v letech 1886–1888 Žerotínovo nám. č. 163. Viz SOKa Louny, Sčítání lidu z let 1869 a 1880, obec Nehasice, v době sčítání lidu zde Mráčkovi nebydleli. Viz SOKa Přerov, Fond Policejní přihlášky Přerov, P1, Rodinný list Marie Mráčková, vdova, příchod rok 1877, dále uvedena pouze dcera Marie, Dašice, Pardubice, záznamy o bydlišti (1. 3. 1916 Velká Kostelní ul. č. 41, 14. 2. 1917 ul. B. Němcové 13, odesly do Brna, neznámo kdy, hlášeno 14. 9. 1923). Viz též fond Archiv města (dále AM) Přerov, Matrika příslušníků města Přerova, M–R, 1901–1918, poř. č. 16, Mráčková Marie, * 11. 6. 1850 Praha, vdova po zemřelém Janu Mráčkovi, městském staviteli, dříve příslušela do Prahy, příslušnosti nabyla v Přerově 31. 7. 1907 k žádosti ze dne 31. 12. 1906. Viz též Haná, č. 79, 6. 4. 1930, s. 4, oznámení o úmrtí M. Mráčkové, vdovy po staviteli v Přerově, zemřela v pátek († 4. 4. 1930) v Brně ve věku 84 let, pohřbena bude v úterý, ve 4 hodiny na ústředním hřbitově.
- 5 Jindřich Matzenauer, * 2. 2. 1835 Přerov, † 28. 4. 1915, starosta v letech 1874–1883. Období jeho „starostování“ je spojeno s rozvojem přerovského gymnázia (ředitel Jakub Škoda), kdy byla realizována stavba gymnaziální budovy na Komenského třídě, v níž bylo vyučování zahájeno v roce 1877, v roce 1875 byla zřízena střední hospodářská (zemědělská) škola, v roce 1882 otevřena pokračovací průmyslová (učňovská) škola, došlo k provedení přístavby k obecnímu domu v přerovské Blahoslavově ulici, postavena hřbitovní budova, provedena kanalizace města, zakoupen byl hostinec se zahradou v Michalově.
 - 6 Stavební práce započaly roku 1837 v úseku mezi Vídni a Břeclaví, dne 1. 9. 1841 zahajovací jízdy z Břeclaví do Přerova, 17. 10. 1841 zprovoznění úseku z Přerova do Olomouce, 15. 8. 1842 z Přerova do Lipníka, stanice se změnila v železniční uzel, jehož důležitost se zvýšila zprovozněním celé trati Přerov–Bohumín dne 1. 5. 1847 a vybudováním nové železnice mezi Brnem a Přerovem v roce 1869.
 - 7 SOKa Přerov, fond AM Přerov, Zápisy OV, 1876–1883, Protokoly sezení OR, 1877–1885, radní neprojednávali přijetí stavitele Mráčka st. do městských služeb, patrně se zavedl jako soukromý stavitel. Zemský archiv Olomouc (ZA Olomouc), Matrika zemřelých římsko-katolické fary Přerov, inv. č. 7218, sign. Př-I-30, s. 862. Jan Nepomuk Mráček se narodil 11. 5. 1844, zemřel 25. 9. 1895 v Přerově č. 163 (TBC). Místo narození Praha – viz též č. 4, sčítací operáty. SOKa Přerov, fond Okresní soud Přerov (dále OS), dědický spis po zemřelém Janu Mráčkovi, zn. IV 408/1895 (velký majetek nezanechal).
 - 8 Viz č. 7. V dědickém spisu zn. IV 408/1895 po zemřelém Janu Mráčkovi jsou uvedeny pohledávky stavitele (včetně jeho dluhů) vůči těmto firmám a soukromníkům: Jakub Krátký, Jakub Grünwald, Guttman Tovačov, rolnický cukrovar v Brodku, přerovský kavárník Mořic Haase, Frankl, obchodník v Bzenci, Brach, majitel sladovny v Olomouci, kde bydlí, a majitel domu v Přerově, Jiří Calábek, továrník v Přerově, Max Tchiassny v Přerově.
 - 9 SOKa Přerov, fond Berní správa, bal. č. 71 a 72.
 - 10 Viz „100 let SZTS v Přerově, almanach“, Přerov, 1965, kde na fotografii členů pedagogického sboru školy je i stavitel Jan Mráček st.
 - 11 Viz č. 7 a 8. Emilie Richterová se vzdala dědictví po zemřelém otci ve prospěch své mladší sestry Marie.
 - 12 Od roku 1889 firma Kokora a spol., resp. První přerovská strojnická továrna se slévárnou Eduard Kokora a spol., v 90. letech 19. stol. byl závod označován za největší továrnu na zemědělské stroje na Moravě, v roce 1893 zde pracovalo 366 dělníků. V letech 1910–1912 byl závod přeměněn na Rolnickou akciovou továrnu na stroje, slévárnu a kotlárnou Ed. Kokora a spol. Hlavními výrobky byly lokomobily, seci a žací stroje, mlátičky, v roce 1900 přibýly i výbušné motory k mlátičkám. Ve

20. letech min. století nastal úpadek závodu, v roce 1930 zde pracovalo již jen 112 dělníků, 32 učňů a 13 úředníků, v roce 1935 firma likvidovala.
- 13 Emilie, * 24. 5. 1871 v Nehasicích u Žatce, Vilém, * 28. 4. 1877 v Praze, Marie Kateřina, * 13. 11. 1885 v Přerově č. 163 (jejími kmotry při křtu dne 21. 11. 1895 byli Alois Stoupa, zlatník v Přerově, a Emilie Krameriusová, manželka Josefa Krameriusa, obchodníka s květinami v Praze).
- 14 MěÚ–matrika, Postoloprty, Rodná matrika obce Nehasice, sv. V, ročník 1865–1949 (kniha nyní uložena na MěÚ Žatec). J. Mráček ml. byl pokřtěn děkanem Karlem Dietrichem 19. 7. 1874. Jeho otec Jan Nepomuk Mráček, inženýr a stavitel v Nehasicích čp. 25, (manželský syn Jana Mráčka, měšťanského mistra krejčího v Praze čp. 445, a Kateřiny, roz. Plaché z Prahy), matka Marie (manželská dcera Karla Pikarta, měšťana a koňského handlíře v Praze, a Anny, roz. Suchomelové z Tábora). Dále uvedeno, že dne 22. 4. 1927 vystoupil z církve římskokatolické.
- 15 SOKA Přerov, fond Gymnázium Přerov, šk. rok 1885, třída I. a, inv. č. 274, šk. rok 1886, třída 2. a, inv. č. 275, rok 1887, třída 3. B, inv. č. 276, šk. rok 1887, třída 4. b, inv. č. 277. Zajímavostí je, že i když nebyl v „kreslení a ornamentě“ klasifikován dobře, malování patřilo od dětství k jeho zálibám a jeho obrázky z pozdější doby jsou velice malebné.
- 16 Během pražských studií bydlel u svého strýce Josefa Krameria. Viz pozn. č. 13.
- 17 MZA Brno, fond G 212, Osobní a penzijní spisy, 1. řada, č. 13 781, Jan Mráček, viz jeho osobní výkaz. Viz pozn. č. 2, MM Brno, inv. č. 4.301, vysvědčení J. Mráčka ze všech škol.
- 18 NOVÝ, O.: Česká architektonická avantgarda, s. 42. Otto Wagner (1841–1918), působil od svých třiapadesáti let až do své smrti jako profesor architektury na vídeňské AVU, je nejstarším průkopníkem moderní architektury 20. století. Slavné heslo svého předchůdce na škole Gottfrieda Sempera o architektonické determinaci „účel–materiál–konstrukce“ upravil na formuli „účel–konstrukce–poezie“. Krásu architektury viděl v jejím sepětí s účelností, což vyjádřil negací „neúčelné nemůže být krásné“. Stal se vůdčí osobností sdružení Vídeňská secese (od roku 1897).
- 19 MM Brno, inv. č. 4.301, potvrzení Společenstva smíšených řemesel v Přerově o praxi u otce. Viz pozn. č. 17, Fond G 212, služba před vstupem do zemského služebního poměru, a Mráčkův dopis ze dne 2. 5. 1907.
- 20 MM Brno, inv. č. 4.300, „Architekt vzpomíná na umělce naše i cizí“, rok 1945, 58 stran včetně foto, strojopis, kde mj. uvádí: *„Bylo to v dubnu 1896, kdy jsem si zajel do Prahy k profesorovi Ohmannovi požádat ho, aby mne přijal do ateliéru za kresliče, třeba jenom za bezplatného volontéra. Ohmann mne vyslechl vlídně a vida můj obdiv nad jeho dílem, přislíbil, že mne přijme, získá-li větší očekávanou práci... Pozvání ale nedocházelo... Až za 14 dnů došel telegram s toužebně očekávanou zprávou: „Wenn bis Morgen nicht da, muss ich jemand anderen nehmen. Ohmann.“ Radostně vzrušen odjel jsem vlakem do Prahy a hlásil se v jeho ateliéru na Umělecko-průmyslové škole. Jeho prvá slova byla: „Již na vás celý týden čekám, napsal jsem vám přeci dopis do Prostějova!“ Když jsem ho upozornil, že zaměnil Přerov Prostějovem, chytil se ve smích za hlavu a div se mi neomlouval... Profesor Ohmann mne přijal za kresliče a tím se splnilo moje dávné přání: Žít a pracovat v prostředí uměleckém!... Ohmann, rodák ze Lvova, byl velký umělec, dobromyslný, uslechtilý člověk, nám všem, žákům i spolupracovníkům laskavý přítel...“* Dílo tohoto významného architekta je i v Přerově. Viz Nové Přerovsko (NP), 21. 1. 2005, č. 3, s. 1 a 3. Od pol. 19. stol. stál v přerovské ulici Velké Novosady cukrovar vystavený Alfrédem Skenem, dnes již neexistující konírny, kruhová jízďárna, dílo významného pražského a vídeňského architekta Friedricha Ohmanna, a altán. Lze předpokládat, že se podílel i na stavbě této zahradní besídky, která vznikla na přelomu 19. a 20. stol.
- 21 MM Brno, inv. č. 4.301, s. 54, fotografie domu V. Zbořila. Plány se nepodařilo dohledat ve fondech OkÚ Holešov a MěÚ Bystřice p. H. (negativní sdělení SOKA Kroměříž).

- 22 Viz pozn. č. 17, MZA Brno, fond G 212, dopis ze dne 2. 5. 1907, kde též uvádí, že projektoval pro dr. Gottwalda, ing. Wernera, dr. Seidla, paní Javůrkovou, choť notáře v Kroměříži, radu zemského soudu Kancynře v Luhačovicích.
- 23 ZA Olomouc, Rodná matrika římsko-katolické fary Přerov, inv. č. 7198, sign. Př-I-10, s. 254 Miloslava Maria Psota, * 22. 7. 1876 Přerov č. 223, datum křtu 23. 7. 1876, otec Hynek Psota, lékárník v Přerově, syn zemřelého Ondřeje Krty, dlaždičského mistra v Samotíškách, a jeho manželky Josefy, roz. Mück z Velké Bystřice, matka Amalia, dcera Františka Kramáře, lékárníka v Přerově, a jeho manželky Eleonory, roz. Demmi. ZA Olomouc, Oddací matrika římsko-katolické fary Přerov, inv. č. 9922, sign. Př-I-38, s. 44, ženich Jan Mráček, architekt v Brně, Siroťčí 8, syn zemřelého Jana Mráčka, stavitele v Přerově, a jeho manželky Marie, dcery Jana Pikarta z Prahy, svobodný, 31 let, * 13. 6. 1874 Nehasice, nevěsta Miloslava Psotová, bytem Dolní nám. č. 223, dcera Ignáce Psoty, lékárníka v Přerově a jeho manželky Amalie, dcery Františka Kramáře z Přerova, svobodná, 29 let, * 22. 7. 1876 Přerov, svědci dr. Ondřej Brandstätter, c. k. profesor na reálce v Brně, František Oščádal, právník v Přerově, sezdal Ignác Zavřel, farář.
- 24 Viz pozn. č. 17, MZA Brno, fond G 212, Os. spis, pres 1094/2, 30. 7. 1927, J. Mráček sděluje MZV v Brně, že dne 15. 6. 1927 uzavřel manželský sňatek s Marianne Müllerovou, roz. Wolfovou. Před sňatkem s ním žila v domácnosti jeho 77letá matka a 51letá sestra, jak uvedl v přípisu brněnskému ZV ze dne 7. 12. 1922. Viz dále Archiv města Brna (dále AM), Fond Sčítání lidu, Brno, rok 1910, rkp. č. 3133, dále fond domovská evidence občanů příslušejících do Brna – ohlašovací listek Jana Mráčka a jeho manželky Miloslavy Mráčkové, rok 1913, bytem Siroťčí 8, dále domovský list (něm.) Johanna Mráčka, na kterém je uvedena jeho první manželka Miloslava, roz. Psotová, * 22. 7. 1876 v Přerově, katolického vyznání, sňatek 28. 11. 1905 v Přerově, † 23. 6. 1917, druhá manželka Marianna Anna Hedvika, roz. Wolfová, * 7. 9. 1898 ve Vídni, bez vyznání, vdova, sňatek 15. 6. 1927 u magistrátu města Vídně, dále Fond policejní evidence obyvatelstva, dva přihlašovací listky Jana Mráčka, ak. architektka zemské rady, a jeho manželky Mariány Mráčkové, roz. Wolfové, bezdětní, bytem Brno, Grohova 8.
- 25 Viz pozn. č. 17, fond G 212, Osobní spis.
- 26 Viz pozn. č. 17, Výkaz pro okresní doplňovací velitelství v Brně, dále Kmenový list č. 53 (německy), uveden popis jeho osoby – vlasy hnědé, oči modré, obočí blond, nos normální, ústa malá, brada kulatá, obličej oválný, výška 172 cm.
- 27 Viz pozn. č. 2, inv. č. 4.301, s. 78, snímek dílen.
- 28 Viz pozn. č. 17 a č. 26, Kmenový list č. 53.
- 29 Viz pozn. č. 17, přípis č. 938/2 pres. 1920, kde se uvádí, že architekt Mráček, který byl zařazen do kategorie B zemských úředníků, žádal o přeřazení do kategorie A s tím, že je absolventem akademie výtvarných umění ve Vídni. Po četných urgencích a vyřizování MŠNO výnosem ze dne 1. 11. 1920, č. 21413 rozhodlo, že AVU je školou vysokou a její absolventi jsou na úrovni absolventů ostatních vysokých škol. Mráček vídeňskou AVU studoval v letech 1900–1904, ale absolutorium neobdržel pro neshody s tehdejšími rektorem akademie prof. Wagnerem, s nímž se nepohodl o projekt jím vypracovaný na úpravu Zofina v Praze, údajně hlavně z důvodů národnostních. Na základě rozhodnutí ZV Brno ze dne 5. 2. 1921 byl architekt Jan Mráček zařazen do kategorie A zemských úředníků.
- 30 Viz pozn. č. 17, Kvalifikační výkaz ÚS ZRŽ za rok 1927 a 1928: odborné vzdělání velmi dobré, schopnosti a chápavost velmi dobré, pilný, svědomitý a spolehlivý, způsobilý pro styk se stranami, znalost jazyka českého, německého, částečně francouzského, chování bezvadné, sleduje se zájmem všechny moderní snahy čelící k povznesení kvalitní výroby živnostenské a docíluje pozoruhodných úspěchů.
- 31 Viz pozn. č. 2, inv. č. 4.301. Dne 7. 5. 1932 obdržel od Českého veslařského klubu v Brně čestný klubovní odznak za věrné a dlouholeté členství v den 20. zahájené klubovní sezony, Lyžařský klub Brno (1910–1935) jmenoval Mráčka dne 8. 11. 1935 na své 25. valné schůzi zasloužilým průkopníkem lyžařského sportu, zakladatelem a dlouholetým činovníkem klubu, přiloženy diplomy.

- 32 Viz pozn. č. 20.
- 33 Viz pozn. č. 2, inv. č. 4.301, Svaz architektů udělil Mráčkovi čestný honorář ve výši 3 000 Kč za zajímavé vzpomínky (patrně na umělce – v dopise neuvedeno, viz č. 20), které budou ponechány ve Fondu (sdělení Českého fondu výtvarných umění, Praha ze dne 17. 5. 1957).
- 34 Zlatá Praha, rok 1898, č. 18, s. 216, otištěn i krátký článek o Přerově.
- 35 Totéž, rok 1899, č. 33, s. 392.
- 36 Muzeum Komenského Přerov, inv. č. U 308, přír. č. 1220/63, „Mamuti jdou po sněhové pláni“, zřejmě se jedná o mamuty z předmostského naleziště, maloval Jan Mráček.
- 37 Viz pozn. č. 2, inv. č. 4.301, Mráčkův dopis z 2. 4. 1936 adresovaný Kuratoriu městského muzea v Přerově.
- 38 Viz pozn. č. 17, žádost ze dne 21. 6. 1909.
- 39 Viz pozn. č. 1, KM, Korespondence, dopis ze dne 10. 4. 1960, kde vzpomíná na svůj fotoaparát.
- 40 Viz pozn. č. 17, MO schválilo výnosem ze dne 9. 2. 1937, čj. 94 070/1396/IV/F, Mráčkův návrh a objednalo prostřednictvím Tiskové propagace obchodu, zemědělství a průmyslu v Praze tuto Putovní kolekci sta obrazů za částku 10 000 Kč.
- 41 Nová encyklopedie českého výtvarného umění, A–M, Praha 1995, s. 532. Viz negativní sdělení mgr. Pavla Kodery, odd. architektury a stavitelství Národního technického muzea Praha (NTM) – v současné době zde není žádná fotografie J. Mráčka V Archivu architektury NTM jsou evidovány pod č. fondu 84 pouze plány domů, přestavby apod. architekta Konstantina Mráčka, * 9. 2. 1859 Praha, † 22. 5. 1931 Francie (vše poškozeno povodní v roce 2002). Viz též č. 2, inv. č. 4.301, s. 72, barevná fotografie „Podzim v parku lednickém“, autor J. Mráček–J. Lindner (brněnský fotograf).
- 42 Arne (Arnošt) Novák, * 2. 3. 1880 Litomyšl, † 26. 11. 1939 Polička, syn středoškolského profesora, bohemisty a klasického filologa Josefa Nováka a spisovatelky Terézy Novákové, historik, kritik české literatury, autor monografických studií a několika přehledných dějin, literární obměnu jména Arnošt zvolil ze sympatie ke skandinávské literatuře. Eduard Bass, * 1. 1. 1888 Praha, † 2. 10. 1946 Praha, vl. jménem Ed. Schmidt, novinář, redaktor a šéfredaktor Lidových novin (1920–1941), šéfredaktor Světozoru (1926–1930), po válce redaktor Svobodných novin. Viz pozn. č. 2, inv. č. 4.301, dopis Jiřiny Novákové, manželky univ. prof. Dr. Nováka, a vyjádření E. Basse: „*Vaše snímky jsou lyrika sama, ale necítím se na to, nemám básnický vzlet A. Nováka, nejsem znalcem Prahy, jsem ale ochoten napsat k albu úvodní slovo...*“
- 43 V r. 1936 byla dokončena stavba nové sokolovny a téhož roku byla téměř ukončena adaptace staré sokolovny v Mostní ul. na kino Alfa. Ve dnech 10. 6. – 16. 8. 1936 se na výstavišti konala Středomoravská výstava, kterou architekt též navštívil.
- 44 František Sahánek, * 27. 3. 1852 Přerov, † 17. 5. 1935 Přerov. Působil v městských službách jako policista, školník a správce přerovského muzea, kde byl sběratelem, konzervátorem, dozorcem i průvodcem.
- 45 Viz pozn. č. 2, inv. č. 4.301, dopis z 2. 4. 1936 adresovaný Kuratoriu Městského muzea v Přerově, který poté rozladěný Mráček doplnil poznámkou: „*Připis neuznalo kuratorium městského muzea hodným odpovědi!*“
- 46 ZATLOUKAL, P.: Příběhy z dlouhého století. Olomouc 2002, s. 545–550, 554, 576. Viz pozn. č. 1, KM, Poznámky ke studii moderního kostela včetně návrhů, datované 13. 12. 1904 v Přerově, publikované v Novém životě, č. 10, 1905, viz též č. 2, inv. č. 4.301.
- 47 Zlatá Praha, rok 1905, č. 24, s. 284–285, text, 3 plánky.
- 48 Viz pozn. č. 2, inv. č. 4.301, – skizza Žofín, 1904.
- 49 TOMAN, P.: Nový slovník čs. výtvarných umělců. II. Praha 1950, s. 158, dále Nová encyklopedie českého výtvarného umění A–M. Praha 1995, s. 532, dále Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950–2002. IX, Ostrava 2002, s. 84.
- 50 Viz pozn. č. 1, KM, časopis Český interieur, rok 1914, s. 102–106, snímky pracovního prezidenta živnostenské rady v Brně, z jídelny ing. M. v Brně, z jídelny cis. R. M. v Brně, interiér oděvnické výstavy, rok 1912, vše Mráčkovo návrhy.

- 51 Viz pozn. č. 2, inv. č. 4301, ocenění (foto), květen 1925.
- 52 NOVÝ, O.: Česká architektonická avantgarda. Prostor 1998, s. 225, 226, 232–233, 242, viz také Lidové noviny, 19. 7. 1944, s. 4.
- 53 Viz pozn. č. 2, inv. č. 4.301, odpověď Maxe Švabinského ze dne 8. 11. 1927. Max Švabinský, * 1873 Kroměříž, † 1962 Praha, malíř, kreslíř, grafik, profesor na pražské AVU.
- 54 Viz pozn. č. 2, inv. č. 4.301, 4.304, 4.317, 4.332, 4.385.
- 55 ZÚ na zvelebování živností pořádal odborné kurzy, přednášky, výstavy, soutěže, práce z kurzů předváděl na výstavách. V odborných kurzech se učil žák kreslit, konstruovat, počítat a kalkulovat, seznamoval se se základními pravidly uměleckého tvoření, s novinkami z oboru strojů, nástrojů, novými technikami a materiálem. V poradně pro stavební živnosti se zhotovovaly na vyzvání návrhy všeho druhu. Při poradně byla zřízena veřejná kreslárna, kde mohl každý řemeslník vypracovat potřebné nákresy pod vedením odborníka. Poradna přepracovala či nově vyhotovila dle skic návrhy nábytku, mříží, náhrobků, válečných památníků, vypisovala občasně soutěže pro různá řemesla, pořádala občasně výstavy a přednášky. Viz pozn. č. 2, inv. č. 4.301-1.
- 56 Viz pozn. č. 2, inv. č. 4.301, 4.301-1.
- 57 Viz pozn. č. 2, inv. č. 4.301, pozvánka na recepci členů Kongresu architektů ve Vídni 1908, osobní pozvánka pro arch. Mráčka z 25. 6. 1935.
- 58 Viz pozn. č. 17, Informační arch pro výměru odpočívňích a zaopatřovacích platů, nástup 16. 5. 1907, 33 let při vstupu do služby, při odchodu do výslužby 64 roky. Viz pozn. č. 2, inv. č. 4.301, poděkování Ústředního sboru ZRŽ v Brně.
- 59 Viz pozn. č. 1, KM, dopis ze dne 28. 12. 1960.
- 60 Lidové noviny, 19. 7. 1944, s. 4.
- 61 Výtvarná práce, 3. 9. 1954.
- 62 Viz pozn. č. 2, inv. č. 4.301, korespondence s KVV ALEŠ, dále přípis adresované J. Mráčkovi ze Svazu architektů Praha ze dne z 18. 2. 1948, 28. 3. 1952, 15. 9. 1959.
- 63 Viz pozn. č. 1, KM, přípis PhDr. Bohumila Samka, Středisko pro umělecko-historický výzkum Moravy a Slezska, Brno, ze dne 8. 4. 1994. Viz též pozn. č. 49.
- 64 Viz pozn. č. 2, inv. č. 4.301, korespondence.
- 65 Viz pozn. č. 1, KM, Korespondence z let 1956, 1959, 1960, 1961. Josef Přidal, * 22. 9. 1894 Přerov, † 7. 5. 1982 Přerov, profesor a ředitel zemědělských škol, významný tělovýchovný pracovník, zabýval se též archeologií a památkovou péčí, v posledních letech života se věnoval sbírání a zachraňování písemných památek na Přerovsku, autor četných příspěvků v novinách a časopisech.
- 66 Viz pozn. č. 1, uloženo ve fondu KM, strojopis, formát A4, 20 s. včetně fotografií.
- 67 Viz pozn. č. 2, inv. č. 4.300, strojopis, formát A4, 58 s., včetně fotografií.
- 68 „Vzpomínky na starý Přerov z dětských let“ měly údajně 10 kapitol, strojopis, formát A4, 103 s., každá kapitola byla doplněna odpovědí Mráčkova přítele MUDr. Fr. Skácelíka, (* 25. 11. 1873 Přerov, † 26. 12. 1944 Praha, lékař, autor románů a povídek pseudonym Fr. Skalný, Fr. Marek, jeho otec MUDr. Fr. Skácelík byl městským lékařem a v letech 1883–1889 starostou Přerova), kterému Mráček propisy do Prahy zasílal. Viz pozn. č. 65, dopis ze dne 25. 5. 1959.
- 69 „Vzpomínky ze světa zvířat“, strojopis, 36 s., obsahoval popisy několika scén, které se odehrály v Přerově na Bečvě, na Strhanci v Žebračce, též na Koželužce u Michalova, na Kopaninách u trati, v jejich zahradě, v pokoji u Psotů a jinde.
- 70 Viz pozn. č. 65, údaje z korespondence, dopis ze dne 25. 5. 1960.
- 71 Viz pozn. č. 65, dopis z dne 3. 4. 1956.
- 72 Viz pozn. č. 65, dopisy z 25. 2. 1960, 12. 5. 1960.
- 73 Viz pozn. č. 65, dopisy z 22. 1. 1960, 22. 12. 1960.
- 74 Viz pozn. č. 17, MZA, fond G 212, lékařská vysvědčení a posudky o zdravotním stavu J. Mráčka z let 1910–1912, které vyhotovil MUDr. Vítězslav Tauber, okresní lékař při MM Brno, a též sdělení MUDr. A. Čubaka, rok 1938. Viz č. 65, dopis z 10. 4. 1960.

Jan Jirka

Rodina Elmerova v Přerově

Ze života jedné přerovské rodiny ve 20. století

Rodina Elmerova prožila v Přerově takřka celé 20. století od roku 1900 do roku 1983, tedy 83 let. Jako mnoho rodin té doby byla spjata s životem jednoho z nejrušnějších století v historii světa. Přistěhovala se do města za vlády císaře Františka Josefa I., prožila zde první světovou válku, ovlivnila historii města mezi válkami, prožila také druhou světovou válku ve městě, příchod německých okupačních vojsk i příchod sovětských okupantů. Poslední přímý potomek – dcera Ludmila, provdaná Jirková – umírá po prožitých 83 letech ve městě ve stáří 85 let, aniž by město opustila. Byla pochována do hrobu, který si pro svůj rod zakoupila rodina na přerovském hřbitově v roce 1928.

Na konci 19. století žil v Čechách zakladatel tohoto rodu **Jan Elmer**. Narodil se jako nemanželský syn dne 24. června 1857 matce Terezii Elmerové z Čížkova čp. 14, narozené dne 1. ledna 1828 v této obci pelhřimovského okresu. Datum jejího úmrtí se nepodařilo v kronikách nalézt. Záznamy v kronikách jdou sice do roku 1766, poslední záznam je však o Jiříkovi Elmerovi, dědečkovi Terezie, který měl sňatek dne 8. ledna 1766 v Nové Cerekvi v okrese Pelhřimov.

Zakladatel rodu Jan Elmer byl vyučeným zahradníkem a v Praze si našel místo u správy nádraží Bubny. Zakládal také útulný park budovaný v 80. letech 19. století před tehdy stavěným hlavním nádražím. Tento kdysi příjemný kout Prahy je dnes zaplaven lidmi bez domova a stal se nebezpečným místem v každou noční i denní dobu.

Otec Elmer odešel později s rodinou do Hodkovic a pak do Loun, kde se mu narodila čtvrtá z dcer Ludmila. V roce 1900 zakotvil v Přerově, kde si zřídil zahradnictví na tzv. Loučkách, nedaleko hlavního nádraží, a s rodinou se ubytoval v Riegrově ulici čp. 1449 a později v domě továrníka Eduarda Kokory, Tovární ulice čp. 770. Po letech si našel byt v přízemí rohového domu, naproti hlavnímu nádraží, dnešní Husova ulice číslo 2, který patřil továrníku J. Calábkovi. Byt, ve kterém vychoval vzorně celou rodinu, byl typický pro tehdejší dobu. Měl pokoj a kuchyň s kachlovými kamny, jinak bez vytápění, a záchod bez splachování, společný pro celé přízemí. Za Kokorovou továrnou na hospodářské stroje byly přízemní domky, kde bydleli zaměstnanci továrníka Kokory. Tam také na místě dnes zastavěném činžovními domy zahradník Elmer pečoval o zahradu. Ta byla později zrušena, zůstalo však dodnes stát šest vysokých stromů ke konci dnešní Kramářovy a Nádražní ulice blízko dnešního náměstí Fr. Rasche. Až tam končila zahrada, kterou obhospodařoval zahradník Elmer. Tam se mu narodilo poslední ze sedmi dětí, syn Jiří.



Rodina J. Elmera v r. 1920.

Zleva stojí syn Jiří (1901–1968), dcera Ludmila (1898–1983), otec Jan Elmer (1857–1929), dcera Marie (1883–1970), syn Ladislav (1885–1942) a syn Jan (1895–1960), vpředu sedící manželka a matka Marie (1861–1928) a vnouček Josef Žůrek (1911–1986).

Když Jan Elmer zemřel ve věku 72 let v neděli 19. března 1929 ve 12 hodin v poledne, otiskl místní deník OBZOR smuteční oznámení, ve kterém autor zdůraznil, že Jan Elmer byl vždy horlivým stoupencem strany lidovopokrokové a pak národně demokratické, jejíž schůze pečlivě navštěvoval, „*půl století se bil se životem, práce mu byla údělem a nebylo mu popřáno těšiti se z jejích výsledků*“. Už z toho, že o jeho úmrtí vyšla čtrnáctiřádková zpráva i smuteční oznámení v denním tisku, je vidět, že nešlo o občana bezvýznamného, ale ve městě Přerově známého a populárního.

Jeho **žena Marie** zemřela o tři měsíce dříve dne 31. prosince 1928 ve věku 67 let, když posledních 12 let byla upoutána na lůžko. Byla to žena rozšafná, výborná hospodyně. Pocházela z rodiny Fryčů z Podřipska, kde v Lounkách a v Chodounech měli její dva bratři dobře prosperující vesnické hospody. Mezi úmrtím obou manželů Elmerových uplynulo čtvrt roku a to bylo období největších mrazů dvacátého století, známé mrazy února roku 1929. Marie Elmerová byla typickým písmákem, nemohla chodit, a tak pouze na lůžku psala povídky, sepisovala pořekadla a v říjnu 1922 sepsala své vzpomínky, které jsou historickým dokumentem o odchodu Čechů na Volyni do Ruska. Popisuje v nich, jak její rodiče prodali pod Řípem veškerou půdu a po prusko-rakouské válce se na třikrát celá rodina Fryčova vydala do Volyně. Marie Elmerová popisuje, jak skoro desetiletá cestovala do Ruska, kde následovalo zklamání a rozhodnutí vrátit se do Čech. Tam rodina zase koupila zpět pole a hostinec a začala znovu hospodařit.



Nájemní dům továrníka Calábka v Husové ulici č. 2 v r. 1960

Je to cenný dokument o tehdy častém stěhování Čechů na Volyni plném optimistického očekávání, po němž následovalo zklamání z ruské reality.

Nejstarší ze sedmi dětí byla **dcera Marie**, která se narodila ještě za pobytu v Praze tři dny před znoutevřením Národního divadla po zhoubném požáru, tedy 15. listopadu 1883. Ta byla vždy jako dospělá pro svou krásu centrem zájmu kavalírů, ale čekala proto na svého prince, kterého se nedočkala, a zůstala až do své smrti v Přerově ve svých 87 letech svobodná. Stala se dobrou duší celé rodiny. Vychovala svého synovce Josefa Žůrka po smrti jeho rodičů. Otec Josef Žůrek pocházející ze slováckých Žeravic se dal na dráhu profesionálního politika, už jako mladík pracoval ve straně agrární, vydával pro rolnickou mládež brožurky, kterými usměrňoval život mladých rolníků na Hané, neboť působil hlavně v Olomouci. Josef Žůrek umírá ve svých 26 letech za války v roce 1915 na zápal plic a brzy nato v roce 1916 jeho manželka Augustina – třetí dítě rodu Elmerova. Dvou malých dětí Žůrkových, pětiletého Jožky a čtyřleté Gustičky, se musel někdo ujmout, a tu splnila svou životní roli svobodná Marie. Mohla tak učinit, protože se právě vrátila domů do Přerova ze svého životního dobrodružství. Marie se totiž v roce 1910 dozvěděla, že ve Varšavě, která byla tehdy hlavním městem Polského velkovévodství, po třetím dělení Polska v roce 1795 patřícím carské Ruské říši, že v této Varšavě žijící vysoký důstojník carské armády Mannerheim hledá pro svou domácnost ženu coby majordoma svého varšavského sídla. Marie totiž jezdila často ke své tetičce Žofii Kehrerové, která pracovala jako kuchařka v letním sídle císaře Františka Josefa I. v Bad Ischlu v Rakousku. Její manžel tam byl na císař-



Otec Jan Elmer, zahradník, Přerov, pravděpodobně 1920

ském letním sídle komorníkem. Tam se Marie přiučila, jak se chovat ve „vyšší“ společnosti, jak prostírat a pohybovat se v domácnosti takové osobnosti, jako byl rakouský císař František Josef I., i když se s ním nikdy nesetkala. Troufla si však nabídnout své služby Mannerheimovi. Byla ihned přijata, opustila Přerov a odjela za svým dobrodružstvím do Varšavy. Navštívenka, kterou při pozdější korespondenci dostala, zněla na jméno: Colonel Carl Gustaf Emil baron Mannerheim, commandant du régiment de lanciers de Vladimír de S. A. le Grand Duc Michel Nicolajevitch. Tehdy byl Mannerheim plukovníkem, později se stal generálem carské armády, zařadil se v revoluci mezi bělogvardějské generály. Stal se pravicovým politikem a státníkem, zasloužil se o vytvoření dnešního samostatného Finska, které ho v roce 1933 povýšilo na maršála a vystavělo mu později v centru hlavního města Finska Helsinky proti hlavnímu nádraží krásnou jezdeckou sochu. Mannerheim byl vrchním velitelem finské armády ve vítězných válkách proti SSSR v letech 1939–1940 a 1941–1944. V letech 1944–1946 byl prezidentem Finska.

K tomuto významnému politikovi tehdy třiadvacetiletému nastoupila Marie Elmerová a převzala péči o celou jeho domácnost a kuchyni. Praco-



Marie Elmerová v pracovně gen. Mannerheima ve Varšavě v r. 1910

vala u něho (říkala „u knížete pána“) od 1. července 1910 do 17. května 1912. Pro ilustraci hospodářských poměrů, za těch 22 měsíců a 14 dnů jí Mannerheim zaplatil 300 rublů a zbývajících 38 rublů doplatil po písemné urgenci. Písemné vyřízení tohoto dluhu osobně rukou generála Mannerheima ze dne 22. prosince 1912 poslané z Helsingfors (dnes nazývané Helsinky) na bydliště Marie Elmerové v Přerově, Riegrova ulice 14, je dosud v rodinných rukách, i když o ně mělo zájem Mannerheimovo muzeum v Helsinkách. Pokud čekáte dobrodružství z války, tak takové nebylo, protože Marie se z dodnes nezjištěného důvodu vrátila dne 17. května 1912 z Varšavy do Přerova, kde potom už v klidu žila, odstěhovala se do bytu v Husově ulici 2 do přízemí tohoto domu. Žila tam s nejstarším bratrem Ladislavem, jehož osudy byly po první světové válce neméně zajímavé. Když autor této stati odlétal jako vedoucí výpravy čs. atletů na mistrovství Evropy v srpnu 1971 do Helsinek, dostalo se mu od čs. politických orgánů důrazného upozornění, že nesmí projevit žádnou úctu Mannerheimovi, ani se účastnit kladení věnců u jeho sochy, neboť je to nepřítel SSSR. Autor se však přece jen doprovázejícímu pracovníkovi čs. bezpečnosti ztratil a navštívil Mannerheimovo muzeum v Helsinkách i s fotografií bývalého bytu Mannerheima v ruce, kterou měl po Marii Elmerové jako dědictví a ověřil si, že pokoj v muzeu je přesně vybaven, jak ukazuje fotografie z varšavského bytu. Kustodka také marně žádala originální fotografie varšavského bytu generála Mannerheima. Proč vlastně opustila Marie tak výhodnou službu u generála Mannerheima, až do své smrti v roce 1970 nikomu neřekla, i když jinak ráda vykládala různé příhody ze života v jeho domácnosti. Když slavil v červenci 1937 generál Mannerheim 70. narozeniny, poslala mu Marie Elmerová do Finska svou gratulaci, za kterou poděkoval osob-



Ladislav Elmer ve své pracovně jako ředitel Kokorovy továrny kolem r. 1922

ním dopisem poslaným do Přerova. Aniž by znal její přesnou adresu, dopis s adresou „Frau Marie Elmerova, Přerov – Morava. CSR“ v pořádku došel za pár dnů.

Prohlížíme-li Památník Sokola Přerov 1871–1931 a jeho přehled funkcionářů, zjistíme, že v seznamu najdeme jméno **Ladislav Elmer** ve funkci jednatele Sokola Přerov v letech 1909–1919, tedy v období první světové války a v době vzniku samostatného čs. státu, o němž se sokolové tolik zasloužili. Později se objevuje jako starosta Sokola Přerov v letech 1920–1922 a jako jednatel Družstva pro vystavění tělocvičny v letech 1925–1927. Kromě toho se stává také starostou župy Středomoravské-Kratochvílovy. Jeho přítel Štěpán Klein byl náčelníkem Sokola Přerov v letech 1913–1914 a 1919–1922 a ve funkci místostarosty působil v letech 1924–1927, později se pak stává náčelníkem župy. Tito dva sokolští přátelé Láda Elmer a Štěpán Klein sehráli významnou roli v životě města Přerova dne 28. října 1918. Ve zmíněném Památníku Sokola 1871–1931 se potvrzuje, že při převratu 1918 sehráli hlavní roli sokolové. Podívejme se podrobněji na průběh těchto dnů.

Informace o převratu se dočteme zejména v monografii Přerov vydané v roce 1933, kde ve článku o převratu redaktor Ladislav Suchdolský uvádí, že první informace o vzniku naší republiky přišla v pondělí 28. října 1918 večer telefonicky do redakce „Přerovského Obzoru“ z Prahy a přijímal ji profesor gymnázia Dr. Josef Staněk. O několik minut později přijala na telegrafním úřadě Přerov 1 na nádraží Zdeňka Koblihová cirkulář podaný Národním výborem v Praze v 18 hodin 20 minut o zákoně, kterým vstupuje v život samostatný stát československý. Tento telegram uchovával ve svém soukromém archivu autor této stati, který památný telegram po roce 1945 předal prostřednictvím prof. Josefa Přídala k uložení v okresním muzeu Přerov. Když se večer nikdo na městském úřadě nehlásil, uvo-



Hrob rodiny Elmerovy na přerovském hřbitově v r. 1930

lil se poštovní úředník Jaroslav Kovařík, že telegram doručí osobně starostovi města Dr. Matouši Havránkovi. A zatím, co se vrchní poštovní oficiál Otakar Štencl staral o rozšíření oběžníku do všech dosažitelných stanic Moravy, opatřil si inspektor Josef Jakubec několik oklepů a vydal se na cestu do města, aby tuto radostnou zprávu sdělil ve všech kavárnách a restauracích.

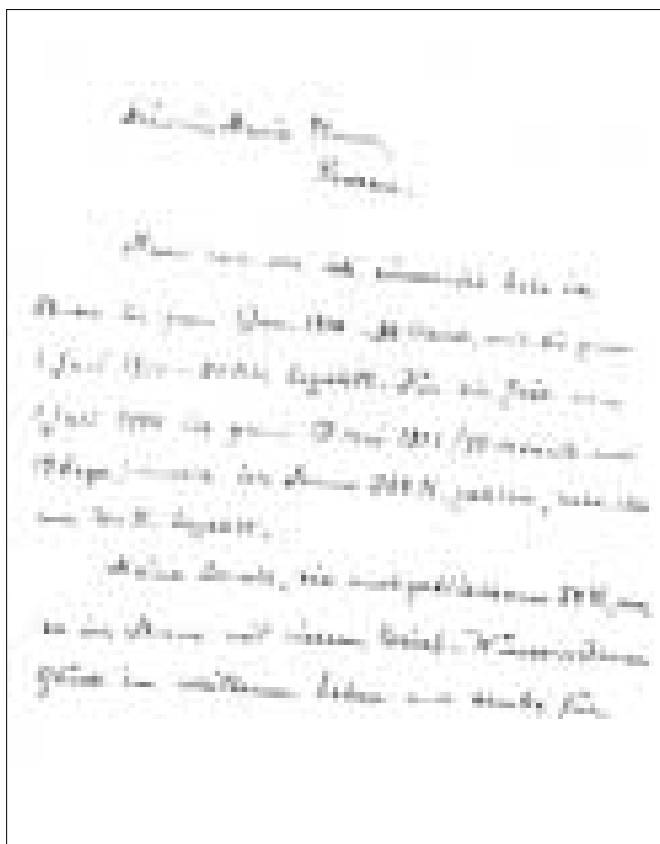
Bylo již asi půl 11 večer, když došel do akciového pivovaru a v tzv. místnosti hradu Šlagenburku tajně odevzdal oběžník Ladislavu Elmerovi, načež spěchal do kavárny u Kozánků a do Městského domu. V pivovaře měli studenti večírek a kromě toho každodenní společnost v místnosti zvané na hradu Šlagenburku byla první, které Ladislav Elmer tento významný telegram přečetl. Všichni přítomní zpívali píseň „Kde domov můj“ a ještě v noci se tuto zprávu dozvěděli ve všech kavárnách a hostinstvích. Proto se slavný den národního osvobození v Přerově opozdil, ale byl o to radostnější. Město se vyzdobilo bílo-červenými prapory a zmizel dvojhlavý orel na okresním hejtmánství, který byl nahrazen znakem českého lva. Pak se rozeběhli po městě studenti, kteří měli volno vzhledem k chřipkové epidemii.

Po 9. hodině ráno druhého dne se sešlo několik set osob na Dolním náměstí před radnicí, ke kterým bylo nutno pronést projev. Tohoto úkolu se zase ujal jednatel Sokola Ladislav Elmer, který za bouřlivého nadšení přečetl opis cirkulárního telegramu z Prahy, jehož obsahem byl první čs. zákon. Bubnem byli svoláni členové Sokola do kanceláře vodárny na poradě. Ohromný průvod vedený 32 sokoly v krojích a s praporem prošel pak Kratochvílovou a Komenského ulicí k nádraží a zpět přes Žerotínovo na Dolní náměstí, kde opět Ladislav Elmer pronesl řeč, kde vzpomněl také legionářských vojsk. Večer byla improvizována v Městském domě oslava, na níž promluvili Dr. Josef Staněk, znovu Ladislav Elmer a redaktor Karel Hauke i jiní za nepopsatelného nadšení.

Protože Přerov byla důležitá železniční křižovatka, bylo nutno zajistit bezchybný provoz na železnici, což částečně zajistila přerovská vojenská posádka s dvěma tisíci muži. Nevděčné práce nahradit cizí vojenské jednotky českými lidmi se ujala přerovská jednota Sokol, která zřídila v místnosti Českého srdce v Kratochvílově ulici náborovou kancelář, kterou řídil Fred Přidal ze známé sportovní rodiny. Oprávnění k vedení vojenských opatření bylo dáno přímo Národním výborem Ladislavu Elmerovi a příslušný rozkaz o tom podepsal podmaršálek Diviš. Zatímco Elmer vedl více administrativní stránku, věnoval se Štěpán Klein tvoření a organizaci nové armády. V den Všech svatých se odebral plnomocník Ladislav Elmer na místní vojenské velitelství a oznámil, že Národní výbor se usnesl převzít vojenskou správu do svých rukou. Na Dolním náměstí se proto shromáždily dvě setniny vyzbrojené a ošacené ze zásob přerovského 57. pluku zároveň s ozbrojenou četou Sokola, které velel Štěpán Klein, aby složili vojenskou přísahu. Hudba zahrála národní hymnu a L. Elmer přečetl první český rozkaz.

Podle sokolského Památníku, když časně zrána 29. října šel Ladislav Elmer ke starostovi, potkal zástup mladíků za vedení soudce Josefa Jurky, kteří očišťovali město i nádraží od znaků staré monarchie. Když Ladislav Elmer jako tribun lidu provedl na Dolním náměstí akt vyhlášení republiky, začal vytvářet ze zběhů v okolí setninu. Převzal přitom velení nad dráhou, odkud jako velitel železnice zasílal raporty starostovi ČOS Dr. Josefu Scheinerovi do Prahy, který měl na starosti vedení armády. První transport cizinců opouštějících Přerov bylo 600 Italů zajatců, druhý tvořila asistenční setnina, která byla odzbrojena četou sokolů pod vedením Ladislava Elmera.

V „Památníku 60 let českého státního reálného gymnázia v Přerově 1870–1930“ píše jeho bratr Jiří Elmer, maturant z roku 1920, že už před převratem založili na gymnáziu literární kroužek „Komenský“, který vydával i svůj vlastní časopis, vznikaly literární kroužky, akademický klub, studentská divadelní představení, pěvecké sbory, orchestry i studentská sdružení, která byla jakousi přípravou na blížící se převrat. Vypráví tam, že 29. 10. 1928 v úterý, což byl den trhu, tvářila se většina lidí ještě velmi rozpačitě. OBZOR vydal sice zvláštní vydání s nadpisem „Vyvěste prapory“, na radnici i u Strojilů ve Velké kostelní ulici prapory visely, jinde ne. Ještě s dvěma žáky ústavu si vypůjčili na radnici dlouhý žebřík a u Vavroucha vedle radnice strhli nápis „C. k. prodej střelného prachu“, pak už se lidé přidávali a průvod městem mohutněl.



Dopis, kterým vyřizuje gen. Mannerheim své dluhy s Marií Elmerovou v r. 1912

Z celého vyprávění je vidět, že hlavním činitelem převratu 28. října 1918 byli sokolové a z jejich funkcionářů to byl jednatel Sokola Ladislav Elmer, který byl jakýmsi „mužem 28. října v Přerově“. Později odešel ze sokolských funkcí a stáhl se do ústraní. Dne 24. ledna 1925 se na magistrátu v Olomouci oženil s Františkou, roz. Vašákovou, statkářkou v Šišmě, a věnoval se polnostem. Jeho manželství však bylo z jeho viny po pěti letech v lednu 1930 rozvedeno. Ladislav Elmer pak pracoval jako ředitel v podniku Podnikatelství staveb ing. Aloise Beneše a spol., jednu dobu byl správcem jeho kamenolomu v Černé Vodě u Frývaldova (dnešní Jeseník), kde bylo tehdy deset kamenolomů a pět závodů na zpracování kamene, odkud byla zásobena přerovská firma Bratři Jan a Karel Jaškové, podnikatelství dlažeb. Jeho přátelství se sokolským činovníkem Štěpánem Kleinem však trvalo i nadále. Dokonce, když se Štěpán Klein, který měl na Velké Dlážce výrobu sodových vod a byl zemským předsedou svazu výrobců sodových vod na Moravě, později rozvedl, tak za svou hospodyní přijal do zaměstnání Marii, sestru v tu dobu již zemřelého Ladislava Elmera (zemřel náhle na zápal plic v září 1942 ve svých 57 letech), která měla již zmíněné zkušenosti z vedení domácnosti generála G. Mannerheima ve Varšavě a která Štěpá-



Druhá strana dopisu gen. Mannerheima

nu Kleinovi dosloužila až do jeho smrti v roce 1963. Když přišli okupovat naši zemi nacisté s přesně vyhotovenými seznamy aktivních sokolů v roce 1939 a po krátké době brali aktivní sokoly do vazby jako rukojmí, Ladislav Elmer už mezi těmito zatýkanými chyběl. Po osobních neshodách totiž mezitím vystoupil ze Sokola a už se ničeho nezúčastnil.

Vraťme se však k dalším dětem Jana Elmera. Jeho dcera **Augustina**, provdaná za Josefa Žúrka, byla již po smrti, další dcera **Hermína** se stala úřednicí Úvěrního spolku Záložna přerovská, ale už za první světové války onemocněla tuberkulózou a brzy v roce 1915 zemřela ve svých 23 letech. V té době dokončila studium na obchodní škole její mladší sestra Ludmila, která byla ihned přijata na místo své zemřelé sestry jako účetní v Úvěrním spolku.

Dalším členem rodiny Jana Elmera byl jeho syn **Jan Elmer**, narozený dne 1. srpna 1895 v Lounech. Toho dal otec rodiny promyšleně na hospodářskou školu v Přerově, jak se tehdy nazývaly zemědělské školy. Je vidět, že rodiče měli přípravu svých dětí promyšlenou a využili většinou školy zřízené v Přerově. Jan musel odejít v roce 1914 do války a vrátil se z ruské fronty s potvrzením, že je válečný invalida. Po válce v roce 1918 však odchá-



Ladislav Elmer r. 1930

zí z Přerova, kde neměl možnost využít svá zemědělská studia. Avšak ani on se neztratil, měl organizátorskou aktivitu vrozenou. Našel si velkostatek Nadace Josefa Hlávky v Lužanech v okrese Přeštice, jižně od Plzně, který zřídil Josef Hlávka, velký podporovatel vědy a umění a zakladatel České akademie věd a umění, k finančnímu zajištění svých snah v českém kulturním životě. Jan Elmer se zde stal hospodářským adjunktem, od roku 1921 pak správcem velkostatku a v letech 1941–1943 zde působil jako vrchní správce velkostatku, ke kterému patřily ještě statky v Dlouhé Louce, ve Skočicích a ve Vlčí. Zde prožil vlastně většinu svého života, do Přerova se vrátil až po smrti v roce 1960, když byl v rodinném hrobě na přerovském hřbitově pochován. Jan se nevěnoval jen velkostatku, ale stál v čele hasičského sboru, byl starostou TJ Sokol a starostou obce Lužany za agrární stranu a také hrajícím předsedou ochotnického spolku, který především hrával v nádherném zámeckém parku.

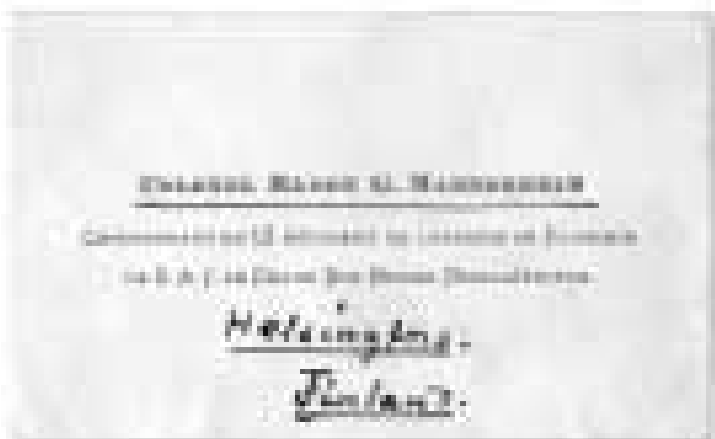
Tento zámek využívali i prezidenti České akademie věd a umění k odpočinku. V době působení správce velkostatku Elmera to byl hudební skladatel Josef Bohuslav Foerster se svou chotí, slavnou českou sopranistkou Bertou Lautererovou, sólistkou opery v Hamburku a dvorní opery ve Víd-



Jan Elmer po návratu z komunistického vězení, Hradec Králové 1954

ni, a později prezident České akademie věd a umění historik Josef Šusta. V tomto kulturním prostředí se Jan Elmer věnoval své obci Lužany až do dubna 1943, kdy odešel jako správce Colloredo-Mansfeldského panství ve Vranově a v Holohlavech ve východních Čechách. Po druhé světové válce pracoval jako ředitel státního statku v Cerekvici nad Bystřicí u Hradce Králové, až skončil po udání svého zaměstnance – čelného člena KSČ – byť vyhlášený nejlepším českým ředitelem státních statků, na dva roky 1951–1952 v komunistickém žaláři. Tato zloba komunistického režimu mu podlomila zdraví a brzy na to zemřel.

Moudrý otec rodiny Elmerů využil přerovských škol a dal svého nejmladšího syna Jiřího, narozeného už v Přerově v roce 1901, vystudovat přerovské gymnázium. **Jiří Elmer** vystudoval právnickou fakultu a stal se tajemníkem pivovaru v Přerově. I on se jako student septimán zapojil v době převratu 1918, jak jsme se už zmínili. V „Památkníku 60 let českého státního reálného gymnázia v Přerově 1870–1930“ vzpomíná, že už dávno před převratem byla většina septimánů ozbrojena puškami a dostatečným množstvím nábojů, což studenti získali výměnou za cigarety od vojáků, kteří projížděli Přerovem vlaky na různé fronty. Zapojil se jako student i při



Vizitka generála Mannerheima

úklidu transportu pušek do Vídně do bezpečí. Celou noc až do rána vozili pušky a kulomety z nádraží do škol a s nimi nastupovali hned strážní službu. Když bylo ohroženo Slovensko Maďarskem, s dalšími studenty se dobrovolně hlásili v Olomouci do bojů na obranu Slovenska. Vojenské úřady je však nepustily. Koncem 20. let odešel JUDr. Jiří Elmer z Přerova, aby se stal tajemníkem Měšťanského pivovaru v Plzni, později se stal místoředitelem pivovaru Prazdroj a Gambrinus, pro který zajišťoval odbyt plzeňského piva ve východní Evropě a na Balkáně. S příchodem nacistů odchází raději jako vedoucí skladu Prazdroje do Brna, kde v roce 1970 umírá. I on se vrátil po smrti do Přerova, aby byl uložen do rodinného hrobu.

Ludmila Elmerová se v roce 1924 jako úřednice Úvěrního spolku Záložna přerovská provdala za šéfa této záložny Jana Jirku a prožívala s ním dobré i zlé události města Přerova, jako byla okupace Německem. Později jako vdova prožívá i okupaci sovětskou armádou, jejíhož konce se nedožila. Umírá v roce 1983 jako poslední z rodu Elmerů v Přerově, jako jedna z nejstarších obyvatel města. V Přerově totiž žila nepřetržitě 83 let jako celý rod Elmerů. Když zemřela, nedokázala (nebo nechtěla ?) komise pro loučení s občany nikoho zajistit, kdo by se po tolika letech rozloučil s populární občankou města. Projevu nad rakví za velké účasti přerovských občanů se nakonec ujal Břetislav Kramář, který zajišťoval pohřební hudbu a ochotně připravený text rozloučení přečetl.

Lucie Polášková

Vznik a vývoj tiskáren „Obzor“ a „Strojil“ v Přerově

I. Tiskárna „Obzor“

Založení listu Obzor

Knihtisk v Přerově byl zaveden později než v jiných městech, avšak jakostí práce a technickým vybavením závodů se zařadil mezi přední na Moravě. I když nejrůznější listy zaváděly přerovské rubriky, které většinou sloužily jen osobním zájmům některých osob, nenalezly dosti vážnosti a jejich záměr ztroskotal. Teprve založením přerovského listu Obzor v roce 1910, který obsahem a váhou svých spolupracovníků důstojně reprezentoval život celého kraje, hájil a propagoval jeho hospodářské a kulturní zájmy, došlo k povznesení kulturního života přerovského kraje. V Přerově se koncentroval kulturní život celého okresu a vzhledem k výhodné poloze a značnému počtu tiskáren vycházel v Přerově mimořádný počet časopisů.

Dne 12. září 1910 bylo ustanoveno Tiskařské a vydavatelské družstvo s cílem vydávat noviny a provozovat knihtiskařskou živnost. Prvním předsedou byl zvolen profesor Dr. Karel Bořecký. Počátkem září bylo vydáno první číslo časopisu Přerovský obzor, jehož redaktorem se stal Rudolf Hrabě. Časopis přinášel zprávy nejen z Přerovska, ale i ze sousedních okresů Kojetín, Holešov, Lipník nad Bečvou, Tovačov a Hranice.

Místnosti redakce se nacházely v části skladiště Strojilovy tiskárny v budově na Masarykově náměstí, kde byla později umístěna i „Společenská tiskárna“. Po odchodu Rudolfa Hraběte se stal v listopadu roku 1911 redaktorem časopisu Florián Zapletal, který vedl redakci až do vypuknutí války v roce 1914.

Počátkem srpna 1914 se přeměnil dosavadní týdeník na deník a redakci převzali Karel Hauke a Dr. Josef Staněk. Téhož roku byla vydáním brožury Dr. Oščádala a Dr. Břeského „Nakažlivé nemoci a jak jim čelit“ zahájena činnost nakladatelská.

Deník Obzor se stal kronikou válečných let 1914–1918 a vytrvalým hlasatelem nadějí v lepší zítřek. Během války se nakladatelství dále rozšířilo a byly vydány nové knihy Ondřeje Příkryla, R. Bojky, J. Mahena, B. Beneše, O. Bystřiny, J. Durycha, L. Blatného, Č. Jeřábka, B. Vlčka a j.

Ustanovení firmy, její správa a právní poměry

V roce 1918 byla firma ustavena jako společnost s ručením omezeným a téhož roku bylo povoleno zřízení prodejny novin a časopisů, zřízena půjčovna knih, získána koncese pro pořádání uměleckých produkcí a výstav a koncese knihkupecká.

Firma zakoupila rožní dům na ulicích Wilsonově a Jiráskově, kam také přemístila začátkem roku 1919 redakci a administrativní i knihkupecké místnosti z dosavadní ulice Bratrské.

Dne 16. ledna 1919 došlo podle říšského zákona č. 58 z 6. března 1906 o společnostech s ručením omezeným k sepsání společenské smlouvy u notáře JUDr. Gardavského a k následnému zřízení firmy „Tiskařské a vydavatelské družstvo Obzor v Přerově s r. o.“ (dále jen Obzor).

Společnost byla zapsána do firemního rejstříku Krajského soudu v Olomouci pod sign. C II 34 dne 10. března 1919, měla sídlo v Přerově, ale mohla zřizovat filiálky, sklady a pobočné obchody ve všech místech tuzemska. Doba trvání této společnosti nebyla omezena a účelem podnikání společnosti bylo:

- převzetí časopisu Obzor do vlastnictví se všemi dosavadními podniky Tiskařské a vydavatelské společnosti v Přerově a provozování těchto podniků v plném rozsahu,
- zakládání dalších podniků, které by sloužily podpoře a rozvoji kulturního, společenského a hospodářského života, např. vydávání časopisů, knih, knihtiskařství, knihařství, nakladatelství, knihkupectví, půjčování knih,
- zřizování obchodů s uměleckými předměty, umělecko-průmyslovými a kancelářskými potřebami a jejich zařizování,
- zřizování inzertních a reklamních kanceláří, prodejen, novin apod.,
- pořádání veřejných výstav, produkcí aj.,
- za tímto účelem získávání i závodů jiného druhu, jejich zakládání nebo účast v podnicích již zřízených.

Společnost tvořilo 54 členů (společníků), kteří vložili určitý obnos kmenového jmění, jehož výše činila celkem 33 000 Kč. Tento kmenový kapitál byl uložen u Obecní spořitelny města Přerova dle § 3 společenské smlouvy a seznamu společníků a byl volně k dispozici jednatelům společnosti. Jednateli společnosti bylo devět zvolených členů, kteří tvořili představenstvo společnosti, a ti byli také oprávněni k zastupování firmy. Pod název firmy vytištěné nebo psané připojili podpisy dva jednatelé.

Ke zvýšení kmenového jmění docházelo buď převzetím nových kmenových vkladů dosavadních společníků nebo vstoupením nových členů a vložením jejich vkladů. Dosavadní společníci měli do jednoho měsíce od usnesení přednostní právo převzít nové podíly v poměru jejich dosavadních vkladů.

Obchodní podíly a jejich části mohly být převedeny na dědice zemřelého společníka nebo na jiného společníka bez souhlasu společnosti, ale na osoby jiné, nemající dědickou nebo společnickou vazbu k firmě, bylo nutné požádat o souhlas společnost. Společníkem firmy byla pouze ta osoba, která byla zapsána v podílní knize.

Veškeré záležitosti společnosti vyřizovali:

- jednatelé,
- valná hromada.

Jednatele volila valná hromada nejprve na jeden, později na tři roky, a to tak, aby v každém správním roce skončilo třem jednatelům z devíti volební období. Po uplynutí každého správního roku tedy vystoupili tři jednatelé, jejichž tříleté volební období vypršelo, a na jejich místo se proved-

la nová volba. Touto volbou mohli být znovu zvoleni i vystoupivší. Jednatelé si zvolili ze svého středu předsedu a místopředsedu.

Pro první správní rok až do usnesení o první rozvaze byli zvoleni jednatelé: přerovský lékárník PhMg. Josef Mück, ředitel školy v Přerově Josef Kojecký, technický úředník Adolf Machala, velkoobchodník Vojtěch Netopil, přerovský lékárník PhMg. Vítězslav Nečas, primář nemocnice Karel Šantrůček, kloboučník Augustin Pašanda, učitel Hubert Malina a přerovský redaktor Karel Hauke.

Jednatelům příslušelo právo zastupovat společnost, řídit podnik a vykonávat veškerá práva, která nebyla výslovně vyhrazena jen valné hromadě. Zejména měli právo ustanovovat a propouštět úředníky a zřízence. Tato práva vykonávali společně tak, že ke každému výkonu bylo zapotřebí souhlasu pěti jednatelů. Jednatelům příslušel nárok na náhradu hotových výloh, jinak byla jejich funkce čestnou a neplacenou, ale valná hromada mohla jednotlivým jednatelům udělit odměnu za uplynulý správní rok.

Valné hromadě příslušelo mimo záležitosti uvedených ve společenské smlouvě zejména zkoumání a schvalování účetní uzávěrky, rozdělování čistého zisku a udělování absolutoria jednatelům, schvalování změn ve společenské smlouvě a zvyšování či snižování kmenového jmění, ustanovování a odvolávání zvolených jednatelů, usnášení se o sloučení nebo zrušení společnosti.

Valné hromady svolávali jednatelé a konaly se zpravidla v Přerově, ale mohly být svolány i do jiného města. Řádná valná hromada se konala během prvních čtyř měsíců každého roku a v této lhůtě měla být předložena i roční bilance. Mimořádnou valnou hromadu mohli podle potřeby svolat jednatelé nebo o jejím konání mohla rozhodnout valná hromada. Pozvání na valnou hromadu se zaslalo každému společníkovi nejméně osm dnů před jejím konáním dopisem nebo oběžníkem s udáním dne, hodiny, místa a předmětu jednání.

Správní rok počínal 1. lednem a končil 31. prosince. První správní rok začal zápisem do obchodního rejstříku a končil dne 31. prosince téhož roku. V prvních čtyřech měsících každého roku sestavili jednatelé účetní uzávěrku za uplynulý správní rok a každému společníkovi zaslali její opis. Z čistého zisku se přidělilo nejprve deset procent do rezervního fondu, pokud ten nedosáhl alespoň deseti procent kmenového jmění, a pak se vyplatila dividenda mezi společníky, pokud se valná hromada neusnesla jinak. Společnost mohla být zrušena z důvodů ustanovených v zákoně ze dne 6. března 1906 č. 58 ř. z.

Další činnost a rozšíření firmy

Rozsah tiskárenských objednávek ukazoval na nutnost zřídit další tiskárnu, proto bylo koncem roku 1920 zakoupeno Družstvo knihtiskárny v Hranicích. Tisk deníku v Hranicích však činil potíže, a proto společnost usilovala o vybudování další tiskárny v Přerově.

V roce 1922 došlo ke sloučení deníku *Obzor* s deníkem *Haná*, redigovaným J. F. Karasem, a téhož roku začala stavba tiskárny v Přerově.

Vedle vydávání deníku *Obzor a Haná* se zabývala firma také knihkupectvím a papírnickým, nakladatelstvím, pořádala umělecké produkce a výstavy.

Tiskárna v Přerově byla specializována na tisk časopisů a obchodních tiskopisů, zatímco tiskárna v Hranicích se věnovala bibliofilským tiskům, výrobě školních sešitů a obchodních knih.

Tiskárny měly v chodu tři sázecí stroje, čtyři rychlolisy, čtyři příklopo-
vé stroje, velký linkovací stroj, zařízení stereotypie, čtyři stroje na šití knih,
sešitů a bloků a všechny nutné pomocné tiskařské a knihařské stroje. Majetkem
družstva byly tři budovy v ulicích Jiráskové a Wilsonově v Přerově a jedna
budova v Hranicích. Technické zařízení odpovídalo požadavkům doby.

Na XVI. řádné valné hromadě konané dne 17. května 1927 byla schválena změna společenské smlouvy ze 16. ledna 1919 č. j. 2596, která se týkala navýšení kmenového jmění o 92 000 Kč, tedy na 125 000 Kč, jednak přezetím dalších vkladů dosavadních společníků a jednak přibráním nových společníků.

Dne 1. srpna 1930 byla udělena kolektivní prokura řediteli závodu v Přerově Karlu Haukemu, který se jako veřejný činitel, organizátor kultury, vydavatel, redaktor a ředitel novin „Přerovský obzor“, „Obzor“, a „Naše Haná“ stal významnou osobou v regionálním literárním životě. Společně s Jiřím Wolkrem, Bartošem Vlčkem, Čestmírem Jeřábkem a dalšími se také zasloužil o vznik literárního časopisu „Host“.

V roce 1935 měla firma 64 společníků a kmenové jmění činilo 125 000 Kč. Hospodářská situace byla ucházející, ale očekávání, že nastane v tiskařském oddělení konečný obrat k lepšímu, se nesplnilo. Všichni se snažili využít každé příležitosti k získávání objednávek a kvalitní práci si chtěli udržet již vžitou důvěru v jejich podnik. Volby v květnu 1935 se projevíly příznivě na obratu tiskárny, která byla plně zaměstnána po celé předvolební období tiskem kandidátních listin a jiných volebních tiskopisů. Společníci předpokládali, že vzestupnou tendenci udrží i v roce 1936 získáním mimořádných prací spojených se Středomoravskou výstavou a tiskem *Zpravodaje Středomoravské výstavy*.

Vykázaná ztráta za rok 1938 přinutila jednatele tiskařského a vydavatelského družstva *Obzor* k odprodeji budovy v Jiráskové ulici, aby bylo možné pokrýt pohledávky věřitelů Občanské záložny a Berního úřadu v Přerově. Zbývající částka měla zůstat jako provozní kapitál, což bylo nedostačující vzhledem k tehdejší situaci na trhu s papírem a poklesu inzercí v časopisech. Jednatelé uvažovali o různých možnostech, jak zlepšit prosperitu podniku a dokonce byl podán návrh na zastavení vydávání časopisu. Nakonec dospěli k rozhodnutí, že v budoucnu by pro jejich podnik byla pasivita listu velké minus, neboť jakmile nastanou lepší časy, přibude více inzercí a časopisy budou opět aktivní.

Válečná léta *Obzoru*

Podnik prodělal léta konjunktury, ale i léta velmi kritická. Obzvláště těžký byl rok 1939, kdy došlo kvůli neutěšeným finančním poměrům téměř k jeho likvidaci. Nemalou měrou přispěla k tíživé finanční situaci podniku

okolnost, že členové vybírali své členské výpůjčky a podíly, a proto došlo k polovičnímu úbytku kmenového jmění. Tento úbytek byl nahrazen bankovním úvěrem, což znamenalo velké úrokové zatížení.

Právní poměry společnosti se zakládaly na usnesení valné hromady z 13. listopadu 1940, jímž byla změněna společenská smlouva, zejména pak §§ 3, 7 a 9. Dle těchto změn byl snížen počet jednatelů na pět a změnilo se označení měny z Kč na K.

Podle vládního nařízení ze dne 30. dubna 1941 čís. 268/1941 Sb. z., o jazykové úpravě zápisu firem do obchodního rejstříku, bylo Tiskařské a vydavatelské družstvo Obzor v Přerově spol. s r. o. zapsáno 16. října 1941 také pod německým zněním „Druck- und Verlagsgenossenschaft Obzor in Prerau, Gesellschaft mit beschränkter Haftung“.

V roce 1941 bylo zastaveno vydávání deníku Obzor, k jehož obnovení došlo ihned po osvobození v květnu 1945. Vydavatelem však byl „Okresní koordináční výbor národního bloku pracujícího lidu měst a venkova v Přerově“ a deník vycházel pod novým názvem Naše Haná do konce roku 1947.

Znárodnění Obzoru

Tiskařské a vydavatelské družstvo Obzor vyvíjelo činnost do roku 1948, kdy bylo započato se znárodněním přerovských tiskáren dle z. č. 123/1948 Sb., o znárodnění polygrafických podniků. Ve firmě byla výměrem Okresního národního výboru v Přerově čj. 3366/31 z 1. března 1948 zavedena národní správa a ustanoven prozatímní národní správce František Ruský, typograf v Přerově, který ovšem v této funkci dlouho nesetřval, neboť výměrem Okresního národního výboru v Přerově čj. 4505/4/VIII z 10. června 1948 byla tato prozatímní národní správa zrušena a národní správce z funkce odvolán.

Výměrem ministerstva informací v Praze čj. 55662/48-III/5 ze dne 26. října 1948 byla podle dekretu č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově právních jednání z doby nesvobody a národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů a kolaborantů a některých organizací a ústavů, zavedena kumulativní národní správa a jejím zmocněncem byl ustanoven Jan Sláma, účetní firmy Obzor v Přerově. Zároveň bylo vymazáno německé znění firmy a vyznačena změna měny a státních poměrů.

Vyhláškou Ministerstva informací a osvěty ze dne 20. ledna. 1949 č. 19 Úř. listu II, částky 29, byl podnik Obzor, spol. s r. o., knihtiskárna v Přerově, znárodněn zestátněním, a vyhláškou téhož ministra ze dne 8. března 1950 č. 1088 Úř. listu II, částky 105, byla začleněna jeho majetková podstata do Moravskoslezských tiskáren, n. p. v Olomouci.

Hlavním zákazníkem Moravskoslezských tiskáren bylo Státní pedagogické nakladatelství v Praze, pro které přerovský závod tiskl zejména učebnice a malé kapesní slovníky cizích slov. Tiskly se také různé tiskopisy, plakáty a časopis Kultura Přerova. Závod Přerov byl v rámci olomouckého podniku Moravskoslezských tiskáren jedním z největších.

K výmazu firmy Tiskařské a vydavatelské družstvo Obzor v Přerově, spol. s r. o., v obchodním rejstříku došlo dne 24. září 1952 podle § 5 z. č. 22/1948 Sb., o zániku firmy.

V roce 1958 bylo rozhodnuto, že závod Přerov se stane specializovaným knižním závodem pod vedením n. p. TISK, knižní výroba v Brně.

II. Tiskárna „Strojil“

Předchůdce J. Strojila

Dne 29. července 1909 sepsal Václav Klofáč, majitel knihtiskárny, zemský a říšský poslanec, bytem na Královských Vinohradech, spolu s Jaroslavem Strojilem, ředitelem Tiskárny národně sociálního dělnictva v Praze, smlouvu o vytvoření obchodní komanditní společnosti pod názvem „Knihtiskárna Klofáč a spol.“ v Přerově. Za účelem provozování knihtiskárny proto odkoupil od hraběte Bartheldyho stávající závod v Přerově, knihtiskárnu s názvem „Bartheldy a spol.“ 8. srpna 1909 byl proveden zápis této společnosti do firemního rejstříku Krajského soudu v Olomouci pod sign. A I / 130. Jediným veřejným společníkem a majitelem byl Václav Klofáč a jediným komanditním společníkem a prokuristou firmy Jaroslav Strojil, který musel složit vklad ve výši 2 000 K a při podepisování pod název firmy vždy připojit své jméno s dodatkem prokurista.

Dne 4. listopadu 1909 přijal veřejný společník Václav Klofáč dosavadního komanditního společníka Jaroslava Strojila za veřejného společníka a stávající komanditní společnost „Knihtiskárna Klofáč a spol.“ se přeměnila ve veřejnou obchodní společnost s názvem „Strojil a spol., knihtiskárna v Přerově“ k provozování téhož závodu a knihtiskařské živnosti. Trvání společnosti nebylo časově omezeno.

Tiskárna byla umístěna na Palackého ul. č. 12 v Přerově, kde se také od 1. září 1910 tiskl deník Přerovský Obzor. Téhož roku tuto budovu Strojil uvolnil a tiskárnu přemístil do domu na Dolním náměstí (dnešní náměstí Tomáše G. Masaryka).

J. Strojil majitelem firmy

Dne 22. června 1911 vystoupil Václav Klofáč z firmy a jediným majitelem se stal Jaroslav Strojil, který požádal Krajský soud v Olomouci o vymazání firmy z rejstříku firem společností a zapsání do rejstříku firem jednotlivců. Firma byla zapsána 24. června 1911 pod názvem „Jar. Strojil“.

Jaroslav Strojil se narodil 10. března 1878 v Malenovicích u Zlína. V rodišti navštěvoval obecnou školu, kterou ukončil v roce 1891. V letech 1892–1896 se učil sazečem u známé holešovské knihtiskařské firmy Lamberta Klabusaye. Praxi získal v řadě různých závodů v Kroměříži, Polné a v Rokycanech u Plzně se stal i správcem knihtiskárny. Jako technický ředitel a zodpovědný zástupce vedl v Praze v letech 1906–1909 Tiskárnu národně sociálního dělnictva, pozdější Melantrich. Jaroslav Strojil měl s manželkou Antonií dva syny, Vladimíra a Jaroslava.

V roce 1913 zakoupil Jaroslav Strojil dům v Kratochvílově ul. č. 14 od tehdejšího primáře MUDr. Karla Šantrůčka a tam také přestěhoval svou provozovnu.

Přestože byla v Přerově řada dalších tiskáren (Obzor, Novina, Bartoš, Společenská), vedl si tento závod velice dobře. Tiskárna čelila úspěšně konkurenci a její prosperita přivedla majitele k úvahám o jejím rozšíření.

V letech 1922–1924 vznikl projekt na zbourání několika původních domů, včetně Strojilova, a na výstavbu velkého třípatrového nájemního domu s pasáží a dvorním jednopatrovým křídlem. Samotná stavba byla ukončena 30. listopadu 1924. Ve dvorním traktu byla zřízena sazárna, strojovna s tiskovými stroji a knihárna. Sazárna byla doplněna dvěma sázečími stroji.

Vznik rodinného podniku

Dne 14. ledna 1927 přijal do závodu Jaroslav Strojil svou manželku Antonii jako veřejnou společnici a utvořil tak od 1. ledna 1927 veřejnou společnost, ve které udělil svému synovi Vladimíru Strojilovi jednotlivou prokuru. To znamenalo, že každý ze společníků zastupoval i rozhodoval samostatně a pod název firmy, který byl změněn na „Knihtiskárna Jar. Strojil-Prerov“, připojil jeden ze společníků svůj podpis.

Jaroslav Strojil významně přispěl k rozvoji tiskařské a knihtiskařské profese na Přerovsku. Na počátku 20. století patřil k předním přerovským knihtiskařům a služeb „Strojilovy tiskárny“ využívali občané z celého regionu. Majitel (i podnik) musel překonat během desetiletí svého působení celou řadu nejrůznějších problémů, i přesto jeho činnost měla vliv na povznesení přerovského kulturního života, především v období mezi světovými válkami. Vedle své práce se věnoval i kulturní činnosti. Byl předsedou pěvecko-hudebního spolku „Přerub“ (1929–1932) i divadelního spolku „Tyl“ a podílel se také na založení Dětské ozdravovny Charlotty Masarykové v Čekyni. Pracoval v obecním zastupitelstvu i v městské radě (referát zdravotní a nemocniční, pak i finanční). Jaroslav Strojil zemřel v Přerově 8. února 1934 ve věku 56 let.

Po projednání pozůstalostního řízení nastoupili na jeho místo synové Vladimír a Jaroslav Strojilovi, přičemž název firmy i druh podnikání zůstaly nezměněny. Ve firemním rejstříku byli zapsáni 30. listopadu 1934 jako veřejní společníci a spolumajitelé knihtiskárny v Přerově a zároveň byla i vymazána prokura Vladimíra Strojila.

Starší Strojilův syn Vladimír se narodil 11. července 1905 v Rokycanech a obecní školu navštěvoval v Přerově, kde absolvoval i pět tříd gymnázia. Poté byl na přání otce zapsán v tiskárně jako typografický učeň. V letech 1923–1924 studoval vyšší výběrovou odbornou „Grafickou techniku“ v Lipsku. V letech 1923–1925 byl také externím žákem profesora R. Grimma na lipské hudební konzervatoři (klavír) a na lipské univerzitě se externě zabýval i estetikou hudebního a divadelního umění. Vladimír ovládal němčinu, esperanto, angličtinu, latinu, řečtinu a částečně i francouzštinu. Po ukončení studií nastoupil do podniku svého otce jako typograf.

Mladší Strojilův syn Jaroslav se narodil 20. prosince 1913 v Přerově. Studoval na Obchodní akademii a následně pracoval jako obchodník, než se stal po otcově smrti spolumajitelem knihtiskárny.

Knihtiskárně Strojil se podařilo vzhledem k rozsahu a kvalitě produkce získat a dlouhodobě udržet několik státních zakázek, např. statistiky, jízdní řady aj., což přinášelo finanční prostředky pro další rozvoj firmy a příležitostné vydávání bibliofilských tisků.

Po vzájemné dohodě vystoupil z firmy 1. září 1939 Jaroslav Strojil ml., který se vzdal práva požadovat likvidaci podniku. Ve firemním rejstříku byl vymazán 9. října 1939 a dále už tvořili tuto veřejnou společnost dva zbylí dosavadní veřejní společníci Antonie Strojilová a Vladimír Strojil pod stejným názvem „Knihtiskárna Jar. Strojil-Prerov“.

Jaroslav Strojil ml. pak v roce 1940 převzal od svého tchána Ladislava Škopa v Brodce u Přerova č. 62 živnost „Obchod smíšeným zbožím s vyloučením prodeje lahvového piva a předmětů z drahých kovů“. Obchod byl však v roce 1950 znárodněn a začleněn do národního podniku „Pramen“.

Vladimír Strojil se jako majitel knihtiskárny podílel i na uskutečnění unikátní výstavy k 500. výročí vynálezu knihtisku J. Gutenbergem, která se konala ve dnech 15. – 30. září 1940 ve výstavním sále žerotínského zámku v Přerově. Na této výstavě byly k vidění tisky prvních tiskáren v Čechách a na Moravě, tisky Českobratrské tiskárny v Kralicích a tisky tehdejší doby.

Tiskárna „Jar. Strojil“ měla stejně jako další hlavní tiskárny v Přerově do roku 1940 své pracovníky organizovány v odborové organizaci „Spolku knihtiskařů a písmolijců moravských“. Svaz dbal na dodržování bezpečnostních opatření v tiskárnách, dodržování mzdových opatření a celkově sledoval dění v tiskárnách.

Ve třicátých letech 20. století nastala velká nezaměstnanost. Řada typografů pracovala v jiných přerovských závodech. Nezaměstnaným odborová organizace vyplácela měsíční podporu a sledovala stav nezaměstnanosti v tiskárnách v rámci okresu Přerov.

Podle vládního nařízení z 30. dubna 1941 čís. 268 Sb., o jazykové úpravě zápisu firem do obchodního rejstříku, musela být firma 1. září 1941 zapsána do obchodního rejstříku také v německém znění: „Buchdruckerei Jaroslav Strojil-Prerau“.

Vývoj firmy po osvobození 1945

Dle vládního nařízení z 4. srpna 1941 čís. 308 Sb. byl oprávněn majitel knihtiskařské koncese také k vydávání knih a jiných neperiodických tiskovin vlastním nákladem, tedy k živnosti nakladatelské podle § 15, čís. 1 živnostenského řádu. Ve firemním rejstříku bylo 24. února 1943 doplněno, že předmětem podnikání firmy je vedle knihtiskařství také i nakladatelství, a v důsledku toho byl změněn název firmy na „Knihtiskárna a nakladatelství Jar. Strojil-Prerov“ (Buchdruckerei und Verlag Jar. Strojil-Prerau).

Po osvobození v květnu 1945 nastala doba budování a nové práce. „Spolek pomocníků knihtiskařských a písmolijeckých“ se přeměnil na „Svaz pracovníků v polygrafickém průmyslu“ jako součást Revolučního odborového hnutí.

Výměrem Okresního národního výboru (dále ONV) v Přerově z 10. srpna 1945 byla dle dekretu prezidenta republiky z 19. května 1945 čís. 5 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců, kolaborantů a některých organizací a ústavů, zavedena do podniku prozatímní národní správa. Národním správcem byl ustanoven Jaroslav Palička, typo-

graf z Přerova, který zastupoval firmu samostatně v mezích citovaného výměru a dekretu pro národní správce. To znamenalo, že pod název firmy připojil svůj podpis s dodatkem „národní správce“. Zároveň došlo k výmazu německého znění firmy.

Dne 29. září 1945 byla usnesením ONV v Přerově tato prozatímní správa odvolána a její činnost skončila 30. září 1945. Vymazání poznámky národní správa a národní správce bylo provedeno 22. října 1945. Vedení firmy se opět ujal majitel Vladimír Strojil.

Ke znovuzavedení národní správy v podniku „Knihtiskárna a nakladatelství Jar. Strojil-Přerov“ došlo výměrem ONV v Přerově z 1. března 1948 čj. 3366/3/I a národním správcem zde byl jmenován Rudolf Kovář, typograf v Předmostí u Přerova.

Ministerstvo informací v Praze jako orgán příslušný k zavedení definitivní národní správy dle § 7 dekretu čís. 5/1945 Sb. zavedlo výměrem z 10. května 1948 čj. 47687/3/I do tohoto podniku kumulativní národní správu a zároveň odvolalo dosavadní správu.

Znárodnění soukromého podniku „Strojil“

Vyhláškou Ministerstva informací a osvěty z 10. listopadu 1948 čís. 2289 Ú. I. I, částka 178, byl podnik znárodněn zestátněním a vyhláškou téhož ministra z 8. března 1950 čís. 1088 Ú. I. II byla začleněna jeho majetková podstata do Moravskoslezských tiskáren, n. p. v Olomouci.

K výmazu firmy z obchodního rejstříku podle § 4 a 5 Sb. z. čís. 22/1948 došlo 7. září 1951 z důvodu zániku firmy.

Vladimír Strojil stál v čele podniku až do roku 1948, kdy zde byla zavedena národní správa. Krátký čas nadále působil ve funkci komerčního ředitele tiskárny, ale pak byl donucen z tiskárny odejít. V letech 1949–1954 byl režisérem olomouckého divadla Oldřicha Stibora a v letech 1954–1958 působil jako oblastní dramaturg divadel v Šumperku a Ostravě. Pak byl vyřazen z kulturního života a pracoval jako pomocník v Přerovských strojírnách (1958–1960). Krátce také působil jako kulturní referent na dole Žofie v Orlové, kde ve věku 56 let 10. června 1961 zemřel. Zpopelněn byl v Karviné a urna pak byla převezena a umístěna na přerovském hřbitově, kde byl již pochován i jeho otec.

V roce 1958 bylo rozhodnuto, že se závod Přerovské tiskárny stane specializovaným knižním závodem pod vedením n. p. TISK, knižní výroba v Brně. Závod Přerov plnil dobře své úkoly a úspěšně se zapojil do závodů n. p. TISK, i když v rámci podniku byl nejmenším závodem.

Novou etapu zahájil rok 1993, kdy obdrželi tiskárnu v restituci zpět potomci původního majitele Vladimíra Strojila. Závod dostali noví majitelé a tiskárna nesla opět jméno Strojil. Došlo však k velkému vývojovému obratu, neboť ve většině tiskárenských závodů byla pro sazbu stran využita počítačová technika, která nahradila sazbu olovených písmenek. Také v tiskárně Strojil zavedli počítačovou techniku pro výrobu tiskových stran a místo knihtisku ofsetový tisk. Nemusely se již přenášet těžké strany z liteřiny a nehrozila již otrava olovem, také skladovací prostory pro tisk z mosazných desek byly mnohem prostornější. Olovené písmo a sázecí stroje sice ještě v tiskárně byly, ale využívaly se jen zřídka.

Z bývalých přerovských tiskáren dále pokračovala v tiskové práci jen Strojilova tiskárna, která moderním elektrotechnickým zařízením, počítačovou technikou a ofsetovým tiskem tiskla dál kromě knih také běžné hospodářské a společenské tiskopisy. Knihařská práce zůstala zachována a knihárna byla doplněna novými stroji. Opravená budova Strojilovy tiskárny, která má ve štítě budovy reliéf vynálezce knihtisku J. Gutenberga, byla vyhlášena kulturní památkou.

Prameny

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud Olomouc – firemní spisy, kart. 292, sign. C- II- 34.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud Olomouc – firemní spisy, kart. 83, sign. A - I - 130.

Literatura

10 let Obzoru, Obzor, č. 225, 1. 10. 1920, s. 1.

FIŠMISTROVÁ, Věra: Jaroslav Strojil – ke 125. výročí narození nejstaršího člena z tiskařského rodu Strojilů. Nové Přerovsko, 7. 3. 2003, 14. 3. 2003.

Přerov. Přerovsko – Kojetínsko. Brno 1933.

SKLENÁŘ, Vojtěch: O vzniku a vývoji prvních tiskáren v Přerově. In: Přerov. Povídaní o městě, 2. Přerov 2002, s. 161–169.

Oldřich Fiala

Bibliografický pohled na tajemství tónu zvonu aneb Zvonařská dílna Dytrychova v Brodku u Přerova

Úvod

Soubor historických zvonů instalovaný ve dvou podlažích věže přerovského zámku je nazván *Tajemství tónu zvonu*. Muzeum Komenského tak nejen souhrnně prezentuje zvony pocházející z českých zemí, Slovenska a Maďarska, ale nabízí návštěvníkům muzea mj. setkání s pozdně gotickým zvonem ulitým ve 2. polovině 15. století, vedle toho také seznámení s činností zvonařské dílny Dytrychovy v Brodku u Přerova. Vždyť právě této dílně byly původní zvony poskytnuty jako výchozí zdroj k přelití do podoby nových zvonů. Kovolitecké umění a řemeslná zručnost zvonařek, příslušnic rodiny Josefa Dytrycha – manželky Laetitie Dytrychové, dcery Marie Tomáškové, vnučky Leticie Vránové a dalších – byly veřejnosti prezentovány 8. května 1998 autogramiádou knihy vzpomínek *Jak se rodí zvony* a programem věnovaným osobnosti Laetitie Dytrychové, zařazeným 17. listopadu téhož roku do bloku Muzejních úterků.

Kalendář jubilejních událostí a výročí roku 2005 připomíná čtyřicet let od úmrtí zakladatele zmíněné zvonařské dílny Josefa Dytrycha (* 17. března 1912 v Alkowenu/Rakousko – † 18. srpna 1965 v Brodku u Přerova) a padesát pět let od instalace (1. května 1950) prvního zvonu do sanktusové vížky brodeckého kostela. Skutečnost vzniku dílny byla opakovaně v tisku popsána, přesto si připomeňme, jak to učinil Milan Švihálek¹, tvůrce televizního dokumentu *Znak túje severské* i autor knih *Jak se rodí zvony* a *Za svědky minulosti*: „...Josef Dytrych se zastavil a zaposlouchal do zvonění brodeckého zvonu. Zvláštní. Tolikrát ho slyšel, a teprve dnes si povšiml, že má podivný nakřáplý zvuk.

Já ten zvon přejeju, prohlásil ke kamarádovi, který krácel vedle něho. Vyhrklo to z něj tak rychle, že se až sám lekl. Ale slova byla venku. Než došli domů, byla na světě sázka. Když se Josefu Dytrychovi podaří odlít nový zvon, vyhraje pytel mouky a tolik sádla, kolik se vejde do obráceného zvonu.

Manželka Laetitia Dytrychová neříkala nic. Zнала svého manžela a věděla, že co si vezme do hlavy, za tím půjde jako beran. Vždyť dokázal na dvorku sestavit turbínový motor, experimentoval s leteckými konstrukcemi a pouštěl se do nejroztodivnějších věcí. Ovládal deset, dvanáct řemesel a měl neobyčejně obratné ruce. Bez vyššího vzdělání dokázal vlastními silami zvládnout i velmi obtížné problémy.“

1 Citace převzata z deníku *Nová svoboda*, 42, 1986, 1. II., č. 27, příl. Magazin, č. 4, s. [1], stejný popis události je též v obou vydáních knihy *Za svědky minulosti*.



Laetitia Dytrychová s dcerou Marií Tomáškovou na vernisáži výstavy *Tajemství tónu zvonu*, organizované v rámci Dne otevřených dveří v prostorách nádvoří přerovského zámku. Foto J. Hanáková

Když v létě 1965 zvonařská dílna osiřela, Laetitia Dytrychová (* 10. ledna 1919 v Gieraltowicích/Polsko) se rozhodla pokračovat v díle zesnulého manžela. Zprvu musela překonávat některé technické i technologické problémy, počáteční nezdary ji však neodradily. Během následujících dvaceti let se jí podařilo provoz dílny udržet i rozšířit. V polovině osmdesátých let se do čela pracovního týmu postavila dcera Marie (* 11. listopadu 1943 v Brodce u Přerova), provdaná Tomášková. Pod jejím vedením pokračuje odlévání zvonů v Brodce u Přerova, v Prostějově přibýlo nové pracoviště pro klasické odlévání kostelních zvonů a vedle toho pro technologie přesného lití. Rozšířila se tak dosavadní škála drobných užitných i zdobných uměleckých předmětů.

Svým způsobem výjimečná umělecká činnost je po právu středem pozornosti sdělovacích prostředků. Literatura, film i novodobý fenomén televize dokumentují stopy jednotlivých generací rodiny Josefa Dytrycha. Zájemcům o danou problematiku tímto předkládáme přehled dokumentární filmové a televizní tvorby vztahující se k práci zvonařské dílny Dytrychovy, v následující kapitole pak soupis literárních pramenů vztahných ke stejnému tématu. Zatímco obrazové a zvukové nosiče jsou řazeny chronolo-



Pohled do výstavy zvonů v části prezentující pracovní pomůcky potřebné k odlévání zvonů. Foto J. Hanáková

gicky podle doby vzniku, literatura je řazena abecedně podle jmen autorů, kde není autor uveden, podle prvního slova v názvu.

Filmové a televizní dokumenty

- 01 **Dvoutunové D.** Filmové studio Barrandov (1962)
- 02 **Srdce zvonu a žena.** Československá televize Ostrava (1968)
- 03 **Zvonolejářky.** Slovenská filmová tvorba Bratislava (1971)
- 04 **Hessischer.** Rundfunk Frankfurt nad Mohanem (1975)
- 05 **Za svědky minulosti.** Znak túje severské. Československá televize Ostrava (1985)
- 06 **Hlas zvonu – hlas srdcí.** Československá televize Praha v koprodukcii s NHK Japan (1987)
- 07 **Marie Tomášková-Dytrychová pohledem Hany Pinkavové.** Pro Českou televizi vyrobila společnost Febio v rámci cyklu GENUS. (1995)

Literatura

- 08 BAKOVSKÝ, Petr: **Zvony si mě získaly odmalíčka, říká zvonářka.** (Marie Tomášková-Dytrychová.) Mladá fronta Dnes, **10**, 1999, 31. III., č. 76, příl. Střední Morava, s. 1 a 3, 2 obr.
- 09 BARTOŠ, Jan: **Sovinské retrospektivy.** {Výstava ze zvonářské dílny Josefa Dytrycha z Brodku u Přerova a díla olomouckého výtvarníka Miroslava Ketmana na sovinském hradě.} Sezóna, **1**, 1990/91, č. 2, s. 18–19.
- 10 (bec): **V Západomoravském muzeu vystavují zvonářskou dílnu.** {Výstava dílny Marie Tomáškové-Dytrychové v Třebíči.} Mladá fronta Dnes, **10**, 1999, 28. VII., č. 173, příl. Střední Morava, s. 3.
- 11 (ben) (= Bedřich Novotný): **Brodké zvony si objednali i vídeňští filharmonici.** ZN – Zemské noviny, **6**, 1996, 14. VIII., č. 189, s. 4, 1 obr.

- 12 (ben) (= Bedřich Novotný): **Na realizaci všech nápadů nebudou mít finance.** Záměr vybudovat jedinečnou zvonkohru v Brodsku u Přerova záleží na zajištění potřebných financí. Kromě zvonků by měla v obci být také fontána, jejíž projekt zpracovává Otakar Ševčík. In: Svoboda, **9**, 1993, 21. VI., č. 143, příl., s. 4.
- 13 BEROUN, Jaroslav: **Sólo pro dvoutunové fis.** {Dytrychovská zvonářská huť, Brodek u Přerova.} ...Laetitie Dytrychová. Práce, **45**, 1989, 27. IX., s. 5, 1 obr.
- 14 BORL, J.: **Remeslo opředené tajemnem.** Sága rodu Dytrychů z Brodsku u Přerova. {Zvonářská dílna.} Svoboda, 1993, 22. XII., s. 5.
- 15 BRACHTLOVÁ, Eva: **Zvony s tújí severskou.** Poutníci s kovovým srdcem z Brodsku u Přerova. ZN noviny, **4**, 1994, 23. XII., č. 301, s. 9, 1 obr. (=foto: Ladislav Pecha)
- 16 BULEJOVÁ, Jana: **Zvony z dílny Dytrychových bijí i v jižní Africe.** Ve firmě vzniklo přes šest tisíc znejících soch. Hanácký a středomoravský den, **10**, 1999, 31. III., č. 76, s. 4, 1 obr. (= foto: Jiří Kopáč)
- 17 (cle): **Dílo světoznámé zvonářky ocenil papež Jan Pavel II.** Olomoucký den, 2004, 21. I., č. 17, s. {1}, 1 obr. (= foto: Leona Roháčková)
- 18 (ČB): **Zrození největšího kostelního zvonu.** Moravský den, **6**, 1995, 21. VI., č. 144, s. 1, 1 obr. {Bronzový zvon Urban pro katolický Dóm sv. Egidia v Bardejově.}
- 19 (dar) (= Dagmar Rozkošná): **Známa brodecká dílna odlila po tříměsíční práci zvonkohru.** Nové Přerovsko, **11**, 2002, č. 39, 27. IX., s. 7.
- 20 DOČKALOVÁ, S.: **Každý zvon v sobě nese poselství.** {Portrét zvonářky Marie Tomáškové-Dytrychové.} Profit, **10**, 1999, č. 27, 28. VI., s. {1}.
- 21 -dp-: **Zvonářská dílna bude slavit padesátiny.** Olomoucký PULS, **9**, 1999, 2. IV., č. 13, s. 4.
- 22 **Dytrychová Laetitia...** In: TOMEŠ, Josef: *Český bibliografický slovník 20. století.* Díl 1. A–J. Praha: Litomyšl, Paseka-Petr Meissner 1999, s. 283.
- 23 FIŠEROVÁ, Marta: **Svatý Urban je největší.** Hanácké noviny, **6**, 1995, č. 73, 20. VI., s. 1, 1 obr.
- 24 -fk-: **Dlouhé odbíjení radosti.** U Laetitie Dytrychové v Brodsku u Přerova. Stráž lidu, 1989, 1. I., s. 4.
- 25 FOLTA, Michal: **Cesta za zvonem aneb z Kostelan do Brodsku a zase zpátky.** HIT {Hanácký informační týdeník}, **3**, 1998, č. 1, 5. I., s. 4, 4 obr.
- 26 FOLTA, Michal: **Jak se rodí zvon.** HIT {Hanácký informační týdeník}, **3**, 1998, č. 1, 5. I., s. 4, 4 obr.
- 27 (gáj) (= Renata Gájová): **Tajemství tónu zvonu.** {Výstava z tvorby Marie Tomáškové-Dytrychové v Muzeu Komenského.} Nové Přerovsko, **5**, 1996, č. 32, 16. VIII., s. 10, 2 obr.
- 28 GALOVÁ, Lada: **Václav Klaus: Zvony z Brodsku možná nahradí české sklo v roli státních darů.** Prezidenta zaujalo křestní jméno zakladatelky zvonářské dílny. ...Dagmar Rozkošná. Nové Přerovsko, **13**, 2004, č. 42, 15. X., s. {1}.
- 29 GALOVÁ, Lada: **Zvony z Brodsku státním darem?** ...Dagmar Rozkošná. Olomoucký den, 2004, 14. X., č. 240, s. 7, 1 obr. (= foto: Jiří Kopáč)
- 30 GURÝČA, Richard: **Zvony s větvičkou túje.** Vlasta, **55**, 2001, č. 50, 12. XII., s. 26–27, 4 obr. (= foto: Richard Guryč)
- 31 HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, Cecilie: **Rekonstrukce renesančního zvonu v dílně našeho posledního zvonáře.** Časopis Národního muzea, oddíl věd společenských, **82**, 1963, č. 3, s. 156–160, 3 obr.
- 32 HRADIL, Miloslav: **Zvonáři slavili výročí.** {Padesát let od založení zvonářské dílny v Brodsku u Přerova.} Právo, **10**, 2000, 4. V., č. 104, příl. Střední Morava, s. 11, 1 obr.
- 33 HRIVŇÁKOVÁ, Jitka: **Odlévat zvony umí na světě jen pár vyvolených.** Olomoucký den, **13**, 2002, 14. XII., č. 291, příl., s. 3.
- 34 HRADIL, Miloslav: **Zvonáři slavili výročí.** {Padesát let od založení zvonářské dílny v Brodsku u Přerova.} Právo, **10**, 2000, 4. V., č. 104, příl. Střední Morava, s. 11, 1 obr.

- 35 HÝBL, František: **Tajemství tónu zvonu.** {Výstava zvonařského díla Marie Tomáškové-Dytrychové v přerovském Žerotinském zámku.} Nové Přerovsko, **5**, 1996, č. 33, 23. VIII., s. 10, 1 obr.
- 36 -iv-: **Zvon vítali básněmi a koláči.** {Svěcení zvonu v Křelovicích, okres Pelhřimov.} Hanácké noviny, **6**, 1995, č. 99, 22. VIII., s. 3.
- 37 JORDÁN, Pavel: **Kumšt po přeslici.** {Zvonařská huť L. Dytrychové.} Práce, **43**, 1987, 11. VII., příl., s. 5, 1 obr.
- 38 -kar-: **Kdo sáhne na zvony, prohraje válku!** {Historie zvonů a zvonařství v Brodce u Přerova 1898–1950.} Nové Přerovsko, **3**, 1994, č. 1, 7. I., s. 8.
- 39 KOBZA, František: **Poutníci s železným srdcem.** {Výroba zvonů v dílně Laetitie Dytrychové.} Stráž lidu, 1987, 31. XII., s. 4.
- 40 KOBZA, František: **Sága rodu Dytrychů.** {Zvonařská dílna Laetitie Dytrychové a její rodiny v Brodce u Přerova.} Kulturní měsíčník, **6**, 1998, č. 1, s. 74–79.
- 41 KOLÁŘ, Bohumír: **Proměny za hlaholu zvonů.** Významné jubileum Laetitie Dytrychové. Hanácké noviny, **5**, 1994, č. 7, 10. I., s. 6, 2 obr.
- 42 KOTÁN, Jakub: **Velké srdce malého farmáře.** Stařec obdaroval rodnou vesnici zvonom. Respekt, **10**, 1999, č. 48, 22. – 28. XI., s. 4, 1 obr. {Zvon z dílny rodiny Dytrychových v Jestřebí.}
- 43 kvaj (= Jaroslav Kvapil): **Zvonařská dílna slavila půlstoletí činnosti.** Nové Přerovsko, **9**, 2000, č. 18, 5. V., s. 14, 2 obr.
- 44 Lami (= Lada Galová): **Brodecké zvony znějí americkým Texasem.** Nové Přerovsko, **6**, 1997, č. 13, 28. III., s. 1 a 3, 1 obr.
- 45 Lami (= Lada Galová): **Hlahol zvonů je vznešená hudba.** {O práci Marie Tomáškové-Dytrychové.} Nové Přerovsko, **4**, 1995, č. 50, 22. XII., s. 1 a 3, 1 obr.
- 46 Lami (= Lada Galová): **Videňští filharmonici hrají na zvony.** Nové Přerovsko, **6**, 1997, č. 14, 4. IV., s. 14.
- 47 LeCH (= Lenka Chalupová): **Už zítra bude spuštěna unikátní zvonkohra.** {Dílo Marie Tomáškové v Brodce u Přerova.} Nové Přerovsko, **8**, 1999, č. 50, 31. XII., s. 3.
- 48 LOUNOVÁ, Ingrid: **„Zvony musí rozdávat dobro, štěstí a lásku máme jí tolik zapotřebí,“ říká Laetitia Dytrychová.** Nové Přerovsko, **8**, 1999, č. 2, 15. I., s. 19, 2 obr. {=foto: Jaroslav Blaták}
- 49 **Lidé obdivují zvony vystavené v přerovském zámku.** Moravský den, **7**, 1996, 9. VIII., č. 185, s. {1}, 1 obr. {= foto: Vladislav Galgonek}
- 50 -mbr-: **Zvon musí být vyroben s láskou, říká Marie Tomášková-Dytrychová, která má v Prostějově zvonařskou dílnu.** Tatínek odléval zvony. Zvon mi nabízí všechno. Civilní zvony. Lidé mají zvony rádi. Prostějovský týden, **10**, 2000, č. 33, 23. VIII., s. 6, 2 obr.
- 51 MELNIČUK, Petr: **Zvon a člověk jedno jsou.** Hospodářské noviny, 2000, 29. XII., č. 251, příl. HN na víkend, s. 3.
- 52 MĚRKOVÁ, Svatava: **Nejen ve Vatikánu znějí brodecké zvony.** Nové Přerovsko, **10**, 2001, č. 32, 10. VIII., s. {1}.
- 53 MLČÁK, Leoš: **Tajemství tónu zvonu.** Průvodce expozicí. Fot. Leoš Mlčák. Přerov, Muzeum Komenského 2003. 46 s.
- 54 MLČÁK, Leoš: **Zvony v Muzeu Komenského v Přerově.** Střední Morava, **5**, 1999, č. 8 {1}, s. 89–99, 2 obr. {= foto: Leoš Mlčák}
- 55 MOTKOVÁ, Jitka: **Laetitia Dytrychová zasněvila svůj život zvonařině.** Zakladatelka slavné dílny svého rozhodnutí nelituje. Hanácký a středomoravský den, **10**, 1999, 9. – 10. I., č. 7, s. 6, 2 obr.
- 56 **Nová zvonkohra pro Brodek.** Katolický týdeník, **11**, 2000, č. 20, 14. V., s. 7.
- 57 NOVOTNÝ, Bedřich: **Slavné zvony ze známé malé dílny.** Zvony z rodinné dílničky v Brodce u Přerova zazní v neděli pro papeže na letišti v Neředíně. Moravský den, **6**, 1995, 17. V., č. 114, s. 3, 1 obr. {= foto: P. Lichovník}
- 58 NOVOTNÝ, Bedřich: **Zachránily řemeslo na vymření.** Tajemství výroby zvonů se získává od mistrů v oboru jen velmi obtížně. Svoboda-Moravskoslezské noviny, **7**, 1997, 30. XII., č. 303, příl. Středomoravský deník, s. 3, 1 obr.

- 59 NOVOTNÝ, Bedřich: **Zvony, které nebyly roztaveny.** Návštěvníky přilákala na přerovský zámek vyhlídka z obnovené věže. {Otevření expozice zvonů Marie Tomáškové-Dytrychové z Brodku u Přerova.} Svoboda-Středomoravský deník, 1998, 9. V., příl., s. 4.
- 60 **Od prvního lednového dne vyhrává v Brodku u Přerova nová zvonkohra.** Olomoucký den, 2, 2000, 3. I., č. 1, s. 3.
- 61 P. F. (= Petr Fryč): **Dytrychovic zvony.** In: ODEHNAL, František: *Poutní místa Moravy a Slezska.* Praha, Debora 1995, s. {148}.
- 62 -paf-: **Život mezi zvony.** Domov, 35, 1995, č. 12, s. 54–55, 5 obr.
- 63 PANÁK, Slavomír: **Poutníci s železným srdcem.** Brodecké zvony odletěly do Přerova. {Výstava *Tajemství tónu zvonu* v Muzeu Komenského v Přerově.} Hanácké noviny, 7, 1996, č. 95, 10. VIII., s. 5, 1 obr. (= foto: L. Teichmann)
- 64 PAUS, Arnošt: **Mistr zvonář mezi námi.** {Josef Dytrych.} Zprávy Vlastivědného ústavu Olomouc, 1965, č. 123, s. 19–21.
- 65 -pč-: **S větvičkou severské túje.** Hlas zvonu, hlas srdce. Hanácké noviny, 1991, 31. XII., s. 4.
- 66 -po-: **Svatý Urban se podařil.** {Kolaudace zvonu pro dóm sv. Egídia v Bardějově.} Hanácké noviny, 6, 1995, č. 85, 20. VII., s. 1, 1 obr.
- 67 -po-: **Zvon odcestoval na východ.** {Čtyřtunový zvon sv. Urban pro dóm sv. Egídia v Bardějově.} Hanácké noviny, 6, 1995, č. 89, 29. VII., s. 2, 1 obr.
- 68 **Pokračuje v úspěšné tradici.** Žena, o které se říká, že zná tajemství odlévání zvonu, vystavuje v Přerově. {Výstava *Tajemství tónu zvonu* prezentace práce zvonářské dílny Marie Tomáškové-Dytrychové.} Svoboda-Středomoravský deník, 5, 1996, 10. VIII., s. 8, 1 obr. (=foto: Vladislav Galgonek)
- 69 pov: **Rekordní zvon.** {*Sv. Urban.*} Nové Přerovsko, 4, 1995, č. 25, 23. VI., s. 1.
- 70 (pu) (= Petra Uvírová): **Zvony rozezní přelom tisíciletí.** Olomoucký den, 1, 1999, 7. XII., č. 285, s. 4, 1 obr. (= foto: Jiří Bureš)
- 71 PUSTĚJOVSKÁ, Ivana: **Z dílny zvonářky Marie Tomáškové Dytrychové vzešly dvě znějící sochy.** Mladá fronta Dnes, 10, 1999, 31. III., č. 76, příl. Střední Morava, s. 3, 3 obr.
- 72 (red): **Uprostřed živé, výtvarné práce...** {Úmrtí Josefa Dytrycha 10. srpna 1965.} Nové Přerovsko, 6, 1965, č. 35, 4. IX., s. {3}, 1 obr.
- 73 **Rodina Dytrychova.** {Laetitia Dytrychová, Marie Tomášková-Dytrychová, Jiří Svoboda, Marcela Svobodová, Leticie Tomášková.} In: KOBZA, František: *Katalog výtvarných umělců olomoucké oblasti.* Členové a kandidáti Svazu českých výtvarných umělců, registrovaní v krajské organizace SČVU Ostrava v okresech Olomouc, Šumperk, Vsetín, Přerov, Bruntál. ...Dalibor Malina. Fot. Jiří Frait. Praha, Dílo 1989, nestr., 2 obr.
- 74 **Rodina Dytrychova.** Vlastivědné listy, 17, 1991, č. 1, s. 46.
- 75 ROHÁČKOVÁ, Leona: **„Zvony mě doprovázejí celý život,“ tvrdí Leticie Vránová.** Prostějovský týden, 14, 2004, č. 18, 3. III., s. 9, 1 obr. (= foto: Leona Roháčková)
- 76 ROZKOŠNÁ, Dagmar: **Téma: Zvonářská dílna v Brodku u Přerova.** Zvonářské umění se dědí po přeslici. Největší zvonkohra v regionu přitahuje zájezdy. Radnice uvažuje o koupi zvonu. Olomoucký den, 2003, 5. II., č. 30, s. 8, 3 obr.; Nové Přerovsko, 12, 2003, č. 6, 7. II., příl. Palackého 22 revue, s. {1}, 4 obr. (= foto: Dagmar Rozkošná)
- 77 -sch-: **Zvon se rodí.** {Tradice výroby zvonů v rodině Dytrychů od r. 1950 až po Marii Tomáškovou...} RT-Rovnost, 3 {108}, 1993, 23. II., č. 44, s. 5, 2 obr.
- 78 **Soustrojí umí zahrát na stovku melodií.** Příchod nového roku přivítala v Brodku jedna z největších zvonkoher ve střední Evropě. Svoboda, 10, 2000, 3. I., č. 1, příl., s. 2.
- 79 SVOBODOVÁ, Barbora: **Dynastie Laetitie Dytrychové.** Xantypa, 2, 1996, č. 1, s. 86–92.
- 80 ŠEBESTÍK, Ivo: **Zvony se zárukou pět set let.** „Dnes je tak krásně, že se dají zvony lít...“ říká se prý odedávna mezi zvonáři. Rovnost-Moravské noviny, 6, 1996,

21. XII., č. 299, příl. Víkend, s. 6, 3 obr.; Svoboda-Středomoravský deník, 1996, 21. XII., příl. Víkend, s. 6.
- 81 ŠENKYŘ, M.: **Tři generace zvonařek z Brodku**. Informace o stříbrných zvonech se bohužel většinou nezakládají na pravdě, ale patří do říše bájí a pověstí. {Zvonařská rodina Dytrychových.} Rovnost-Moravské noviny, **6**, 1996, 4. IV., č. 81, příl. Kariéra a povolání, s. 2, 1 obr.; Svoboda-Středomoravský deník, 1996, 4. IV., č. 81, příl. Kariéra a povolání, s. 2.
- 82 ŠIMČÍKOVÁ, Jana: **Marie Tomášková-Dytrychová představila zvonařské umění v Senátu**. Nové Přerovsko, **12**, 2003, č. 16, 18. IV., s. 7.
- 83 ŠVIHÁLEK, Milan: **Jak se rodí zvony**. Hanácké noviny, **6**, 1995, č. 151, 23. XII., příl. Na vánoce, s. 9 a 13, 4 obr.; **9**, 1998, č. 1, 3. I., příl. Na neděli, s. 1, 2 obr.
- 84 ŠVIHÁLEK, Milan: **Jak se rodí zvony**. Putování brodecké zvonařky dvacátým stoletím. Brno, Jota 1997. 161 s. *Inf. & rec.*: FIALA, Oldřich: *Co vypráví (nejen) Milan Švihálek*. Nové Přerovsko, **7**, 1998, č. 24, 12. VI., s. 20; KRHUTOVÁ, Jitka: *Cesta brodecké zvonařky podle Milana Švihálka*. Knížka o zvonech patří k Vánocům. Moravský den, **8**, 1997, 18. XII., č. 296, s. 13.
- 85 ŠVIHÁLEK, Milan: **Zvony znějí dál**. {Zvonařka Laetitia Dytrychová a její rodina.} Nová svoboda, **42**, 1986. 1. II., č. 27, příl. Magazin, č. 4, s. {1}–2.
- 86 TYRLÍK, Miroslav: **Zvony a lidé**. V dílně, kde kov tuhne v melodii. Moravskoslezský den, 1991, 27. XII., s. 3.
- 87 ver: **Dva nové zvony ze zvonařské dílny Dytrychových**. {Florián a Vincent.} Nové Přerovsko, **8**, 1999, č. 13, 2. IV., s. 1, 1 obr.
- 88 ver: **Postaví zvonkohru z dytrychovských zvonů**. Nové Přerovsko, **8**, 1999, č. 27, 16. VII., s. 14.
- 89 VINGLÁREK, Miroslav: **O zvonařích se říká, že život nepočítají na roky**. V díle pokračují dcery i vnučky. Hanácký a středomoravský den, **10**, 1999, 9. – 10. I., č. 7, s. 5, 1 obr.
- 90 vip: **„Každý zvon je jako naše dítě“**. {Zvony z dílny Marie Tomáškové-Dytrychové pro konkatedrálu sv. Martina v Bratislavě.} Nové Přerovsko, **9**, 2000, č. 42, 20. X., s. 3, 1 obr.
- 91 **Za tajemstvím túje severské**. In: ŠVIHÁLEK, Milan: *Za svědky minulosti*. Ostrava, Sfinga 1993, s. 134–145, 5 obr.
- 92 **Zábřežský kostel má po letech znovu pět zvonů**. Olomoucký den, **2**, 2000, 18. XII., č. 293, s. 4, 1 obr. {= foto: Jiří Kopáč}
- 93 **Znak túje severské**. In: ŠVIHÁLEK, Milan: *Za svědky minulosti*. Praha, Olympia 1988, s. 90–103, 3 obr.
- 94 **Zvony a zvonky**. Hlavní činností dílny je výroba laděných zvonů, lodních zvonů a zvonkoher. Svoboda, **9**, 1999, 3. VII., č. 154, příl., s. 3.
- 95 **Zvony v Lipníku nad Bečvou budou slavit**. Místní kultura, 2004, 13. VII.; <http://www.mistnikultura.cz>
- 96 **Zvonařská dílna**. In: *Brodek u Přerova*. Historie a současnost. Brodek u Přerova, Obecní úřad 2001, s. 123–124, 3 obr.

O autorech

Oldřich Fiala,

knihovník Muzea Komenského v Přerově

fiala@prerovmuzeum.cz

Věra Fišmistrová,

archivářka Státního okresního archivu Přerov

v.fismistrova@pr.archives.cz

Milan Chumchal,

odborný pracovník Muzea Komenského v Přerově

chumchal@prerovmuzeum.cz

JUDr. Jan Jírka

historik české atletiky, čestný člen Českého atletického svazu, nositel

Ceny města Přerova – medaile J. A. Komenského za uchování archivních materiálů o městě Přerově

Mgr. Jarmila Klímová,

odborná pracovníce Muzea Komenského v Přerově

klimova@prerovmuzeum.cz

PhDr. Ivan Krška,

archivář, nyní v důchodu, Potštát

PhDr. Jiří Lapáček,

ředitel Státního okresního archivu Přerov

j.lapacek@pr.archives.cz

Prof. Ing. Jan Lužný, CSc.,

emeritní vedoucí Ústavu šlechtění a množení zahradnických plodin

Zahradnická fakulta MZLU Brno v Lednici na Moravě

PhDr. Miroslav Marada,

archivář Státního okresního archivu Přerov

m.marada@pr.archives.cz

Bc. Petra Martinková,

archivářka Státního okresního archivu v Přerově

p.martinkova@pr.archives.cz

Lucie Polášková

archivářka Zemského archivu v Opavě, prac. Olomouc

l.polaskova@archives.cz

Renata Skřebská,

konzervátorka, Městské muzeum a galerie Hranice

Sborník Státního okresního archivu Přerov.

Vydal Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Přerov.

Přerov 2005.

Odpovědný redaktor Jiří Lapáček.

Počet stran 168.

Sazba a tisk Elan spol. s r. o. Přerov.

Počet výtisků 400.

ISBN 80-86388-29-8

ISSN 1214-4762